

NALAZI RIMSKIH FIBULA NA NEKROPOLAMA VIMINACIJUMA

Saša Redžić

АРХЕОЛОГИЈА И
ПРИРОДНЕ НАУКЕ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Center for New Technology
Archaeological Institute Belgrade

ARCHAEOLOGY AND SCIENCE

SPECIAL EDITION

2

Editor-in-chief
Miomir Korać

Editorial Board
Snežana Golubović, Žarko Mijailović, Živko Mikić,
Milan Milosavljević, Dragan Milovanović, Zoran Obradović,
Zoran Ognjanović, Slaviša Perić, Dejan Vučković,
Zsolt Zolnai, Nemanja Mrđić (Secretary)

Belgrade 2007

Centar za nove tehnologije
Arheološki institut Beograd

ARHEOLOGIJA I PRIRODNE NAUKE

POSEBNA IZDANJA

2

Glavni urednik
Miomir Korać

Uređivački odbor (redakcija)
Snežana Golubović, Žarko Mijailović, Živko Mikić,
Milan Milosavljević, Dragan Milovanović, Zoran Obradović,
Zoran Ognjanović, Slaviša Perić, Dejan Vučković,
Zsolt Zolnai, Nemanja Mrđić (sekretar)

Beograd 2007.

Published by: Center for New Technology Viminacium Archaeological Institute Belgrade	Izdavači: Centar za nove tehnologije Viminacium Arheološki institut Beograd
For the publishers: Miomir Korać Slaviša Perić	Za izdavače: Miomir Korać Slaviša Perić
Editor: Miomir Korać	Urednik: Miomir Korać
Edited by Miomir Korać Snežana Golubović	Recenzenti: Miomir Korać Snežana Golubović
Cover Design: Nemanja Mrđić	Dizajn Korica: Nemanja Mrđić
Graphic design by: Nemanja Mrđić	Dizajn i tehničko uređenje: Nemanja Mrđić
Print: DigitalArt Beograd	Štampa: DigitalArt Beograd
Printed in: 500 copies	Tiraž: 500 primeraka

ISSN 1820-6492
ISBN 978-86-87271-02-9

Saša Redžić

**NALAZI RIMSKIH FIBULA NA
NEKROPOLAMA VIMINACIJUMA**

Beograd
2007

SADRŽAJ

UVOD	11
NAMENA, KONSTRUKCIJA I NAČIN PROIZVOĐENJA FIBULA	11
KATALOG FIBULA	13
Tip I - Aucissa fibule	13
Tip II - Fibule sa manžetnom	14
Tip III - Fibule sa dve igle i šarnirom	14
Tip IV - Fibule sa šarnirom slične aucissa fibulama	15
Tip V - Izrazito profilisane fibule sa potpornom gredom	19
Tip VI - Izrazito profilisane fibule bez potporne grede	21
Tip VII - Panonske fibule sa lukom u obliku trube	22
Tip VIII - Fibule sa lukom u obliku lengera	22
Tip IX - Izrazito profilisane fibule crnomorsko-podunavskog tipa	24
Tip X - Lučne fibule sa šarnirom i zadebljanjem na luku u vidu grebena	29
Tip XI - Jednočlane žičane fibule	31
Tip XII - Kolenaste fibule sa oprugom u čauri	32
Tip XIII - Kolenaste fibule sa oprugom i polukružnom potpornom gredom	33
Tip XIV - Kolenaste fibule sa oprugom i uglastom potpornom gredom	35
Tip XV - Kolenaste fibule sa šarnirom	36
Tip XVI - Fibule sa spiralno savijenim lukom	41
Tip XVII - Fibule sa dvojnim lukom	42
Tip XVIII - Lučne fibule sa polukružnom potpornom gredom	43
Tip XIX - Fibule izduženog i profilisanog luka, sa šarnirnim mehanizmom	43
Tip XX - Simetrične fibule	45
Tip XXI - Pločaste fibule	46
Tip XXII - Pločaste fibule rađene tehnikom prolamanja	48
Tip XXIII - Fibule u obliku slova (t. Xxiii/264)	50
Tip XXIV - Fibule u obliku roga izobilja	51
Tip XXV - Fibule u obliku svastike	51
Tip XXVI - Zoomorfne fibule	52
Tip XXVII - Omega fibule	54
Tip XXVIII - Fibule u obliku prstena	54
Tip XXIX - Fibule sa visokim držačem igle	55
Tip XXX - Fibule sa posuvraćenom stopom	56
Tip XXXI - Lučne fibule tipa »viminacijum«	57
Tip XXXII - Lučne fibule sa jednom lukovicom	58
Tip XXXIII - T fibule sa oprugom	60
Tip XXXIV - T fibule sa šarnirom	60
Tip XXXV - Fibule sa šarnirom i lukom u obliku viljuške	63
Tip XXXVI - Krstaste fibule	65

MATIČNA PODRUČJA POJEDINAČNIH TIPOVA FIBULA I KATEGORIJE STANOVNIŠTVA KOJE SU IH UPOTREBLJAVALE	73
POLOŽAJ FIBULA U GROBOVIMA INHUMIRANIH POKOJNIKA	76
PERIODIZACIJA NEKROPOLA VIMINACIJUMA NA OSNOVU PRONAĐENIH FIBULA	77
PROIZVODNI CENTAR FIBULA NA TERITORIJI VIMINACIJUMA	78
OPADANJE GRADA SREDINOM III VEKA U SVETLU NALAZA FIBULA	78
ZAKLJUČAK	79
TABELARNI PRIKAZ DATOVANJA POJEDINAČNIH TIPOVA FIBULA	81
BROJČANI ODNOS POJEDINAČNIH TIPOVA FIBULA	86
LITERATURA	87

Key words: Viminacium, cemetery, grave, brooch,
brooch from bone, mold, Upper Moesia, type, workshop, villa.

FINDING OF ROMAN BROOCHES IN THE CEMETERIES OF VIMINACIUM

Abstract

During many centuries of life of Viminacium, in his surroundings has appeared cemeteries which differ according to the period of their using and ethnic belonging population that was buried on that place.

On cemeteries of Viminacium 660 brooches has been found , from which a number of specimens isn't possible to determinate because of fragmentary and corrosion. During excavation Celtic and German brooches, which aren't included in this work, has been found (except type XXXI).

Catalog has 421 brooches, which were divided in 36 types. Most of brooches were made from bronze (some specimens were gilded) and sporadic from silver. One specimen from bone which has a shape of pigeon certainly belongs to rarities.

During archeological researching of Viminacium no semi finished brooches or molds for their production, which would be direct evidence for existing workshops, has been found. The great number of some types characteristic for Moesia Superior perhaps indirectly refers to conclusion that workshops for their production should be expected on territory of Viminacium. Types which were frequently found in Viminacium are:

- Type IV - Brooches with hinge similar to Aucissa brooches
- Type IX – Strong profiler brooches Black Sea-Danube Basin type
- Type XV – Knee brooches with hinge

Maybe we should look for a reason for absence of certain evidence for existing workshops in fact that in former investigations were mainly researched cemeteries of town, which weren't appropriate place for one workshop. Therefore reliable evidence for existing workshops should be expected with continuing researching inside walls of town or villas.

**Ključne reči: Viminacijum, nekropolja, grob, fibula,
koštana fibula, kalup, Gornja Mezija, tip, radionica, vila.**

NALAZI RIMSKIH FIBULA NA NEKROPOLAMA VIMINACIJUMA

APSTRAKT

Tokom viševekovnog života Viminacijuma, u njegovom neposrednom okruženju se formiraju nekropole koje se razlikuju po periodu svoje upotrebe kao i po etničkoj pripadnosti stanovništva koje se na njima sahranjivalo.

Uobičajen nalaz kako u grobovima tako i oko njih predstavljaju fibule. Na nekropolama Viminacijuma pronađeno je 660 fibula od kojih zbog fragmentovanosti i korozije jedan broj primeraka nije moguće oprediliti. Tokom iskopavanja nalažene su keltske kao i gepidske fibule koje nisu obuhvaćene ovim radom (osim fibula viminacijumskog tipa).

Katalog obrađenih fibula sadrži 421 primerak, koje su razvrstane 36 u tipova. Fibule obuhvaćene ovim radom su izrađene najčešće od bronce (koja može biti i pozlaćena) i sporadično od srebra. U raritetu svakako spada jedan koštani primerak modelovan u obliku goluba.

Prilikom dosadašnjih istraživanja Viminacijuma nisu pronađeni nalazi polufabrikata i kalupa za izradu fibula koji bi direktno potvrdili postojanje radionica za njihovu izradu. Masovnost pojedinih tipova karakterističnih za Gornju Meziju možda indirektno upućuju na to da na prostoru Viminacijuma treba lokalizovati njihove proizvodne centre. U tipove koji svojom brojnošću odsakaču od ostalih treba pomenuti:

- Tip IV - Fibule sa šarnicom slične Aucissa fibulama
- Tip IX – Izrazito profilisane fibule crnomorsko-podunavskog tipa
- Tip XV – Kolenaste fibule sa šarnicom

Razlog za izostanak sigurnih dokaza o postojanju radionica za izradu fibula možda treba tražiti u činjenici da su se tokom proteklih decenija uglavnom istraživale nekropole grada koje za njih ne predstavljaju adekvatnu lokaciju. Stoga pouzdane dokaze o postojanju radioničkih centara treba očekivati tokom istraživanja gradskog jezgra kao i pojedinačnih vila rustika.

UVOD

Najznačajniji ostaci rimskog grada Viminacijuma evidentirani su na desnoj obali reke Mlave u blizini sela Stari Kostolac. Po konfiguraciji terena jasno se očrtavaju vojni logor dimenzija 440x385m i civilno naselje (Canabae legionaris) sa njegove zapadne strane sa dimenzijsama od oko 850x600m. Viminacijum je od svog osnivanja u I veku nove ere, ubrzo postao vojni i administrativni centar provincije Gornje Mezije. Kod ovog grada su se ukrštala tri puta kojima je on bio povezan sa istočnim, zapadnim i južnim oblastima rimskog carstva. Dunav je naravno prečekao četvrtu saobraćajnicu grada, čije je pristanište potvrđeno preko natpisa. Od kraja I veka stalnu posadu vojnog logora čini legija VII Claudia. Na osnovu brojnih pečata na opekama, može se reći da je i IV Flavia boravila u Viminacijumu tokom ovog perioda. Postoji više mišljenja o redosledu boravka ovih legija u Viminacijumu, ali u svakom slučaju IV Flavia odlazi, posle Domicijanove zbrane stacioniranja dve legije u istom logoru, prvo za Akvinkum, koji ubrzo napušta i dolazi u Singidunum. Za vreme vladavine Hadrijana grad dobija status municipija, a pod Gordijanom III status kolonije i prevo kovanja novca.¹ Kanabe grada su pod Karakalom obnovljene, što se može dovesti u vezu sa promenom statusa aktivnih vojnika kojima je od vremena Severa dato pravo da žive sa porodicama i da sklapaju legalne brakove. U tom periodu grad doživljava pun ekonomski procvat i o njemu kao važnom trgovачkom centru nalazino podatke u antičkim izvorima, posebno kod Priska. U IV veku grad postaje episkopsko središte sa episkopima Amantinom iz 343. godine i Kirijakom iz 356. godine. Hunska razaranja grada u 441. godine obeležila su kraj ekonomskog i kulturnog razvoja, ali se i u takvoj situaciji život nastavlja. Krajem V veka dolazi do izvesne ekonomske stabilizacije koja je daleko od nekadašnjeg sjaja grada.

U ovim nemirnim vremenima sastav stanovništva se prilično izmenio. Sredinom IV veka hrišćanstvo nalazi oslonac u siromašnijim slojevima stanovništva, na šta ukazuju retki epigrafski spomenici i pokretni arheološki materijal. Od kraja V veka na teritoriju Viminacijuma se

dosejavaju Ostrogoti i Gepidi čije se prisustvo potvrđuje naseobinskim nekropolama. U vreme paleovizantije Viminacijum je obnovljen i potpao je pod jurisdikciju Prima Justinianae. U pisanim izvorima koji potiču iz tog perioda grad se помиње kao «metropolis Moesiae Prima». Godine 584. Avari zauzimaju Viminacijum, a početkom VII veka on je pretvoren u vizantijsku bazu u borbi protiv Avara. Prema svedočenju Teofila Samotrača o ovim vremenima Viminacijum se spominje kao ostrvo.

Tokom više vekovnog života na ovom prostoru, formirano je više nekropola. Prve podatke o ovim nekropolama zabeležio je još M. Valtrović kada je ustanovio da se južno od "varoši" nalazi veliko rimskog groblje koje se prostire do desne obale Mlave. Na tom prostoru su tada izvršena manja sondažna istraživanja, a prilikom topografskih istraživanja utvrđeno je i postojanje severne i istočne nekropole. Posleratna istraživanja, započeta 1973. godine, potvrdila su postojanje rimskih nekropola istočno od vojnog logora, kao i severno i južno od logora i naselja koje je formirano uz logor. Od 1977. godine na teritoriji južnih nekropola vrše se obimni istraživački radovi zaštitnog karaktera. Naime, na ovom prostoru je sagradjena TE Kostolac, a površinski kop uglja koji napreduje u pravcu logora i gradskog naselja i dalje uslovljava zaštitne arheološke radove. U dosadašnjim istraživanjima otkriveno je preko 13 000 grobova koji pripadaju periodu od IV veka pre n.e. do VI veka n.e. Iz vremena života vojnog logora i civilnog naselja su utvrđene teritorije pet nekropola.²

NAMENA, KONSTRUKCIJA I NACIN PROIZVOĐENJA FIBULA

Sporadičan nalaz na nekropolama Viminacijuma predstavljaju fibule, koje mogu biti izrađene od bronce, gvožđa, olova, srebra, zlata i kosti. Upotreba fibula datira još od praistorijskih vremena. Sama rimska fibula razvila se iz kasnolatenških fibula. Osnovna namena fibule jeste da spoji dva dela tkanine. Svaka fibula se sastoji iz dva osnovna dela: igle i tela. Telo fibule je bilo podložno

1. Zotović 1990, str. 1

2. Zotović 1990, str. 1-2

promenama i ima sledeće osnovne delove: glavu, luk, stopu. Sudeći prema malom broju nađenih kalupa D. Bojović zaključuje da su se metalne fibule uglavnom izradivale kovanjem.³ Da se livenje fibula ipak praktikovalo pokazuju nam polufabrikati jako profilisanih fibula iz Siska⁴, kao i nalaz fragmenta jednodebnog keramičkog kalupa napravljenog prema modelu od voska sa lokalitetu «Spodnja Hajdina».⁵ Prvi korak za pravljenje ovakvog kalupa je bio pravljenje voštanog modela predmeta koji će biti izliven. Potom je voštani model oblagan glinom, a zatim pečen. Prilikom pečenja vosak bi se istopio i iscurio kroz ostavljene otvore na keramičkom kalupu. Na svakom od ovih kalupa postojala su najmanje dva otvora. U jedan od njih je sisan rastopljeni metal, dok je jedan ili više drugih otvora sružilo za odvod vazduha prilikom nalivanja metala. U tako napravljen kalup sisan je rastopljeni metal sve dok ne bi počeo da sističe kroz otvore za vazduh. Po okončanom hlađenju metala, kalup je razbijan, a pradmet bi išao na poliranje i dalju obradu. Ovakav kalup je mogao biti upotrebljen samo jedanput. Ova tehnika je bila u svakodnevnoj upotrebi širom carstva.⁶ Szöny (Brigetio) u Mađarskoj je jedan od centara proizvodnje krstastih fibula, što je potvrđeno nalazom polufabrikata i četvorodelnog kalupa za njihovo livenje.⁷ Dobra strana višedelnih kalupa je to, što su oni mogu upotrebiti za livenje veći broj puta.

Što se tiče ukrašavanja fibula, svakako najpre treba pomenuti pozlaćivanje koje je evidentirano na primercima nadenim na Viminacijumu. Rimlјani su pozlaćivanje predmeta izvodili na dva načina. Kod prve tehnike zlatni listići su lepljeni na površinu predmeta, a kod druge se vršilo mešanje zlata i žive da bi se dobio potrebni amalgam koji je potom nanošen na površinu predmeta. Prilikom zagrevanja predmeta živa bi isparila, a na površini bi ostajala pozlata.⁸

Pločaste fibule su često ukrašavane prolamanjem. Ornamentisanje ovih fibula je vršeno probijanjem pločastog tela. Dakle, same perforacije zajedno sa preostalim delom tela čini ornament.

Ova tehnika poznata je i kao *opus intreasile*.⁹

Pored proglašanja ovaj tip fibula je ornamentisan i emajliranjem. Majstori su emajl dobijali topljenjem i mešanjem mekog stakla (smesa kremera ili peska, minijuma i sode ili potaše) sa metalnim oksidima koji su mu davali boju i činili ga ne prozirnim. Komadi ovog materijala su osnova za prah koji se mešao sa vodom i nanosio na fibulu u cilju dekorisanja. Fibula bi potom zagrevana do tačke topljenja materijala za emajl. Površina metala se neznatno topila obezbeđujući na taj način čvrst spoj metala i emajla. Prilikom primene metode *champlevé*, emajl je nanošen unutar čelija načinjenih prilikom livenja fibule ili naknadnim rezanjem. Na nekim fibulama nekoliko boja je nanešeno bez metalnih pregrada, što je iziskivalo dobru kontrolu temperature, da bi se prilikom nanošenja sledećih čelija izbegao gubitak boje kod prethodno nanetih.¹⁰

Pored ove tehnike emajliranja u upotrebi je i Millefiori tehnika koja je prvobitno korišćena u Egiptu za izradu dekorativnih pločica za umetanje, a zatim i za modelovanje presovanih staklenih posuda. Za izvođenje ove tehnike korišćeni su obojeni stakleni štapići spojeni u vidu snopa, čijim se poprečnim sečenjem dobijaju ornamentisane pločice koje se potom mogu nanositi na različite predmete.¹¹

Samo u jedna fibula koja potiče sa nekropola Viminacijuma je ornamentisana Niello tehnikom. Latinski naziv za ovu tehniku je *Opus nigellum*. Za izvođenje ovog ornamera upotrebljava se smesa srebrnog sulfida, koja se po nanošenju na predmet (najčešće od srebra) zagreva da bi se stvrdnula. Da bi ornament crne boje postao sjajan, vrši se njegovo poliranje.

Jedna od veoma često korišćenih tehnika za ukrašavanje fibula je facetiranje, koje podrazumeva brušenje pojedinih njenih delova. Na ovaj način se najčešće ukrašavaju luk i stopa, a kod krstastih fibula facetiranjem su ponekad ukrašene i lukovice.

Ukrašavanje fibule je vršeno i urezivanjem određenih motiva pomoću dleta.

3. Bojović 1983, 15-16.

4. Koščević 1975, 55-58.

5. Šešel 1953, 312-315.

6. Strong, Brown 1976, 27.

7. Keller 1971, 27, Abb. 10.

8. Strong, Brown 1976, 20.

9. Strong, Brown 1976, 61.

10. Strong, Brown 1976, 43-44.

11. Strong, Brown 1976, 45.

KATALOG FIBULA

Na nekropolama Vimincijuma pronađeno je 660 fibula od kojih zbog fragmentovanosti i korozije jedan broj primeraka nije moguće opredeliti. Tokom iskopavanja nalažene su keltske kao i gepidske fibule koje nisu obuhvaćene ovim radom.

Katalog obrađenih fibula sadrži 421 primerak, koje su podeljene u 36 tipova, označenim rimskim brojevima, a u okviru tipova su izdvojene varijante, obeležene arapskim brojevima. Katalog pored opštег opisa oblika, odnosno tipa, sadrži: mesto i godinu nalaza, sa individualnim brojem C kartona, dužinu, datovanje, a za primerke koji su već publikovani navedena je literatura. Datovanje kod većine primeraka određeno na osnovu uslova nalaza, a u slučajevima gde to nije bilo moguće, na osnovu analogija sa primercima nađenim na susednim prostorima. Iza kataloške jedinice sledi komentar, koji se odnosi najčešće na nauslove nalaza fibule.

U okviru tabelarnog prikaza datovanja, tipovi III, V, VI, X i XXIII su usled nedostatka preciznije datovanih primeraka, hronološki opределjeni na osnovu analogija sa drugih lokaliteta.

Crteži svih obrađenih fibula su urađeni u razmeri 1:1 i nalaze se na tablama koje su date na kraju rada.

TIP I - AUCISSA FIBULE (T. I/1-2)

Cela grupa ovih fibula dobila je ime po keltiskom majstoru koji ih je proizvodio – Aucissa. Na većem broju fibula ovog tipa nalazi se pečat proizvođača.¹² Ime proizvođača je uvek utisnuto na glavi fibule. Pored AVCISSA koji se najčešće javlja javljaju se i drugi pečati: CCARV, CCA-RTILIVS, CARTILIA, DAGOMATV, DVR-NACVS, OVII, PVBLI, REVETV, PVALER, PVATTR.¹³

Aucissa fibule imaju šarnir mehanizam, polukružni luk, dok je stopa obično ukrašena dugmetastim zadebljanjem. Držač igle je u obliku trougla. Stariji primerci imaju širok, trakasti luk

na kome je trakasto zadebljanje u vidu rebra. Luk mlađih primeraka je polukružnog preseka.¹⁴

Fibule ovog tipa su nalažene na gotovo čitavoj teritoriji Rimskog carstva. Aucissa fibule su nalažene u Velikoj Britaniji, Rajnskim i Dunavskim provincijama, pa sve do Eufrata.¹⁵ A. Böhme smatra da su ovu vrstu fibula nosili uglovnom vojnici.¹⁶

Više primeraka ovih fibula je nađeno u Dalmaciji, a nešto manji duž limesa Gornje Mezije, dok same radionice za njihovu izradu treba locirati u severnoj Italiji.

Upotreba Aucissa fibula je naročito karakteristična za prvu polovinu prvog veka, iako se njihov nastanak treba vezati već za kraj I veka pre nove ere. Ovaj tip fibule se koristi sve do sredine drugog veka, našta upućuju nalazi iz Nina u Dalmaciji i Copacene u Dakiji.¹⁷ Na nekropolama Vimincijuma nađene su samo dve fibule ovog tipa koje pripadaju različitim varijantama.

Varijanta 1: T. I/1

Osobenost ove varijante je podužno rebro po sredini luka fibule, dok glava može biti različito ukrašena. Stopa fibule se završava šiljatim trnom na koji se prema mišlje R. Koščević, navlačilo poluloptasto dugme.¹⁸

Ova varijanta je datovana u I vek naše ere.

1. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla i poluloptasto dugme na stopi.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-3410.
Dužina: 5cm.
Neobjavljen.

Varijanta 2: T. I/2

Znatno uži luk fibula ove varijante nije ukrašen. Stopa fibule se završava loptastim dugmetom.

Ove fibule su vremenski okredeljene u I vek, ali se takođe koriste i tokom prve polovine II veka.

14. Bojović 1983, 21

15. Bechert 1973, 13

16. Böhme 1972, 47.

17. Bojović 1983, 21

18. Koščević 1975, 54.

12. Peškař 1972, 66

13. Marović 1961, 120

2. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1987. godina, C-12866.

Dužina: Dužina 6,6cm.

Datovanje: prema uslovima nalaza predlažem prvu polovinu II veka

Neobjavljen.

Nađena u sloju sa žiškom koji ima pečat OCTAVI što ga datuje u prvu polovinu II veka.¹⁹

TIP II - FIBULE SA MANŽETNOM (T. I/3)

Fibule ovog tipa na našim prostorima predstavljaju retku pojavu i u našoj zbirci su zastupljene samo sa jednim primerkom. Radi se o fibulama koje imaju oprugu i unutrašnju tetivu. Široki luk je ukrašen je sa gornje strane podužnim rebri ma slično Aucissa fibulama. Stopa je posuvraćena ka luku sa kojim je spojena manžetnom, na kojoj se često nalazi natpis koji se obično odnosi na ime proizvođača. Natpisi mogu biti sledeći: BORV, FMIF, SIIOF.²⁰ Eventualno postojanje natpisa na manžetni fibule nisam mogao da utvrdim, jer mi ista nije bila dostupna.

Fibule sa manžetnom su nalažene u simboličnom broju skoro u svim rimskim logorima Recije, Galije i Germanije. Njihova pojava se obično dovodi u vezu sa prodorom galskih elemenata. Fibule ovog tipa se sporadično nalaze u našoj zemlji. Slična fibula, ali sa upisanim AC na manžetni, je nađena u Tekiji.²¹ E. Ettlinger ove fibule opredeljuje u svoj tip 5 i navodi primerke nađene na sledećim lokalitetima: Vindonissa, Bern-Enge, Martigny, Misox, Kempten.²² Isti autor navodi da je ovaj tip najviše rasprostranjen na teritoriji današnje Fancuske i datuje ga od 20. godine pre nove ere do 20. godine posle nove ere.²³

A. Kuzmanović-Cermanović fibulu iz Tekije vremenski opredeljuje u prvu polovinu prvog veka.²⁴ Možemo zapaziti da je naša fibula, nađena u grobu G-1993 zajedno sa više keramičkih posu-

da koje se datuju u drugu polovinu II i početak III veka, znatno mlađa od uobičajenog datovanja ove vrste fibula. Svakako treba pomenuti nalaz fibule nadene na lokalitetu Matrigny otkrivene zajedno sa bronzanim posuđem iz III veka nove ere, koji autor E. Ettlinger ne smatra validnim, jer joj se ne uklapa u hronološku šemu.²⁵

Uslove nalaz naše fibule kao i fibule nađene na lokalitetu Matrigny možda treba tumačiti time da su ove fibule ostale u upotrebi znatno duže od sredine I veka i da su bile u upotrebi i tokom III veka.

Više svetla na ovaj problem moglo bi da baci saznanje o uslovima nalaza primerka iz Tekije.

Ovaj tip fibula verovatno predstavlja varijantu žičanih fibula srednjolatenske šeme čija je stopa spojena sa lukom, koje je E. Ettlinger opredelila u svoj tip 3 i datovala u prvu polovinu I veka. Razvoju ovog tipa treba dodati i uticaj Aucissa fibula koji se ogleda u postojanju natpisa na manžetni kao i u obliku luka.

3. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-5620.

Dužina: 5,6cm.

Datovanje: druga polovina II i početak III veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Nađena je u grobu G-1993 sa više keramičkih posuda datovanih u drugu polovinu II i početak III veka.

TIP III - FIBULE SA DVE IGLE I ŠARNIROM (T. I/4)

Glava fibule je znatno šira od luka koji je pravougaonog preseka. Luk se postepeno sužava ka stopi. Stopa je ravna i na podužnim krajevima posuvraćena da bi se stvorio oslonac za dve igle.

Prema mišljenju I. Kovrig, fibule ovog tipa su istovremene sa Aucissa fibulama.²⁶ Ove fibule se mogu naći u Dalmaciji, Hercegovini, Crnoj Gori i Albaniji, dok se van ovih prostora izuzetno retko nalaze.

Ova fibula je u upotrebi tokom I i II veka

19. Vikić-Belančić 1975, 57.

20. Ettlinger 1973, 42.

21. Cermanović-Kuzmanović, Jovanović 2004, 221.

22. Ettlinger 1973, 42, Karte 3, Taf. 2, 13.

23. Ettlinger 1973, 28.

24. Cermanović-Kuzmanović, Jovanović 2004, 221.

25. Ettlinger 1973, 42.

26. Kovrig 1937, 116.

naše ere.²⁷ Na lokalitetu «Viminacijum» nađena je samo jedna fibula ovog tipa, a u čitavoj Gornjoj Meziji još tri primerka.

4. Bronzana fibula kojoj je jedna od igala fragmentovana.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-10466.

Dužina 5cm.

Neobjavljen.

TIP IV - FIBULE SA ŠARNIROM SLIČNE AUCISSA FIBULAMA (T. I/5; T. II/6-13; T. III/14-20; T. IV/21-28; T. V/29-37; T. VI/38-39)

Pored šarnir-mehanizma i ponekad ukrašenog širokog luka, ova vrsta fibula se često odlikuje i prilično visokim držačem igle što je karakteristika mlađih varijanti. Luk je obično ukrašen kružnim ubodima na glavi i na prelazu luka u stopu. Pored ovakvog načina ukrašavanja luk može da bude ornamentisan i urezivanjem linearnih motiva. Na vrhu stope je obično zastupljen trn umesto dug-metastog zadebljanja.²⁸

Po svom obliku ova vrsta fibula je veoma slična poznlatenskim fibulama koje su evidentirane na širokom prostoru od zapadne Evrope pa sve do severne obale Crnog mora. I pored sličnosti ipak se ne može ustanoviti direktna veza između ove dve vrste fibula. Poznlatenske fibule ovog oblika su evoluirale u već pomenute Aucissa fibule, čijim pojednostavljenjem nastaju, tokom II veka, fibule sa šarnirom i širokim lukom.²⁹

Fibule sa šarnirom slične Aucissa fibulama se najčešće nalaze u Gornjoj Meziji, a nešto ređe na prostorima Donje Mezije i Dakije. Na osnovu nalaza iz Drobete, A. Jovanović smatra da radi-onicu za izradu ovih fibula treba lokalizovati u ovom gradu.³⁰ Kao što je već rečeno ove fibule nastaju u II veku naše ere, ali nema sumnje da su u upotrebi i tokom prve polovine III veka. U muzejima širom Srbije čuva se veći broj fibula ovog tipa, a na nekropolama Viminacijuma one su zas-

tupljene sa čak 50 primerka, što možda upućuje na to da centar njihove proizvodnje i distribucije leži upravo u ovom gradu.

Na osnovu stilskih karakteristika fibule sa šarnirom slične Aucissa fibulama su podeljene u 6 varijanti. Kod 10 primeraka ovog tipa zbog fragmentovanosti se ne može utvrditi pripadnost određenoj varijanti.

Varijanta 1: T. I/5

Fibule ove varijante imaju visok luk i većih su dimenzija. Glava fibule je jasno izdvojena i obično je ukrašena kružnim ubodima, što nije slučaj sa našim primerkom koji je ukrašen sa četiri četvorolisne rozete. Luk se pravilno sužava ka stopi. U većini slučajeva sredina i ivice luka su ornamentisane od glave do prelaza u stopu. Na kraju stope se nalazi malo proširenje u vidu pločice ili dugmeta.

Ovakve fibule su nalažene prilikom arheoloških iskopavanja u Čezavi, Boljetinu, Krakulu Jordan, Gamzigradu, Caričinom gradu kao i na lokalitetu Gornji Streoc kod Obilića na Kosovu. Takođe su nalažene u Rumuniji (Oltenija i Transilvanija), Albaniji i u okolini Prilepa. Naj-zapadnije lokacije na kojima su otkrivene nalaze se u okolini Sarajeva. Kao što se iz priloženog vidi upotreba ovih fibula je raširena u Meziji, Dakiji kao i u istočnoj Dalmaciji.

D. Bojović je fibule ove varijante se datovao od II-IV veka,³¹ što, sudeći prema ostalim fibulama ovog tipa, verovatno treba ograničiti na II i prvu polovicu III veka.

5. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-9649.

Dužina 8,4cm.

Neobjavljen.

Nađena je u grobu G-1677.

Varijanta 2: T. II/6

Za ovu varijantu fibula sa šarnirom i širokim lukom nisam našao analogije. Glava fibule izdvojena u odnosu na luk koji se blago sužava do prelaza u stopu. Na tom mestu fibula se širi da bi

27. Bojović 1983, 25-26.

28. Bojović 1983, 23.

29. Jovanović 1978, 53-54.

30. Jovanović 1978, 54.

31. Bojović 1983, 23-24.

se potom konično sužavala ka vrhu stope. Luk i stopa su ornamentisani sa dve podužne linije.

Ovu varijantu po analogijama sa ostalim varijantama ovog tipa, verovatno treba datovati takođe u II i prvu polovinu III veka.

6. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-6611.

Dužina 7cm.

Neobjavljen.

10. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana igla. Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-8553. Dužina 6,8cm.

Datovanje: II vek prema uslovima nalaza. Neobjavljen.

Nadena je u grobu G1-770 sa novcem poslednje trećine I veka, kao i sa više keramičkih posuda datovanih u II vek.

11. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-9077.

Dužina 6,1cm.

Neobjavljen.

Datovanje: dole pomenuta kolenasta fibula je datovana u II i prvu polovinu III veka, pa stoga ovu fibulu prema uslovima nalaza treba datovati u isti interval.

Nadena je u sloju sa kolenastom fibulom sa šarnirom broj 212.

12. Fragmentovana srebrna fibula.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1990. godina, C-13468.

Dužina 3,7cm.

Neobjavljen.

13. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-7593.

Dužina 4,5cm.

Neobjavljen.

Varijanta 4: T. III/14-20

U našoj zbirci ova varijanta je zastupljena sa 8 primeraka koji se od prethodne razlikuju po obliku glave. Glava fibule je takođe naglašena, ali umesto četvorougaonog ona ima trougaoni oblik. Kod primeraka broj 14 i 15 sredina i ivice luka su ornamentisane od glave do prelaza u stopu. Sredina je ukrašena polukružnim urezima, a ivice podužnim linijama.

Fibule ove varijante koje su nađene u Drobeti D. Popescu datuje u II vek.³³ Osim u Rumuniji ovakve fibule nalažene su u okolini Negotina, a jedna se čuva u muzeju u Kragujevcu. D. Bojović pretpostavlja da je proizvodni centar ovih fibula bio u Drobeti.³⁴

Poput prethodne i ova varijanta se datuje u II

7. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Velika kapija»; 1980. godina, C-367.

Dužina 6,2cm.

Datovanje: sredina III veka prema uslovima nalaza. Neobjavljen.

Ova fibula je nađena u sloju sa kolenastom fibulom broj 134 i tri primerka novca Gordiana III.

8. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-5050.

Dužina 6,1cm.

Neobjavljen.

9. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla i deo stope.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-8655.

Dužina 5,8cm.

Neobjavljen.

33. Popescu 1945, 488, sl. 2, 12-19.

34. Bojović 1983, 25.

i prvu polovinu III veka.

14. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-4594.
Dužina 5,5cm.
Neobjavljen.

15. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1987. godina, C-176.
Dužina 4,3cm.
Neobjavljen.

16. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-3243.
Dužina 7cm.
Neobjavljen.
Nađena je u grobu G1-256.

17. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-2911.
Dužina 5,6cm.
Neobjavljen.
Nađena je u grobu G1-236.

18. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1986. godina, C-12008.
Dužina 6,7cm.
Datovanje: prva polovina III veka prema uslovima nalaza.
Neobjavljen.
Nađena je u grobu G1-1089 sa 2 novčića datovana u vreme dinastije Severa (Julia Mamea 1 kom).

19. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-9256.
Dužina 6,9cm.
Datovanje: druga polovina II i početak III veka prema uslovima nalaza.
Neobjavljen.
Nađena je u grobu G1-1362 koji pored ove fibule ima i kolenastu fibulu broj 152 kao i dve keramičke posude datovane u drugu polovinu II i početak III veka.

20. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-6740.
Dužina 6,4cm.

Datovanje: sam kraj I i početak II veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Nadena je u grobu G1-910 sa novcem Trajana datovanim u 99./100. godinu (RIC 417).

Varijanta 5: T. IV/21-28; T. V/29

Ova varijanta je zastupljena sa 9 primeraka. Od prethodne dve varijante se razlikuje po građi tela fibule koje nije rasčlanjeno i postepeno se sužava od glave ka vrhu

stope. Po D. Bojoviću primaci koji imaju uzan i visok držač igle su mlađi od onih čiji je držač širok i nizak.³⁵

Varijanta se datuje u II i prvu polovinu III veka.

21. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-8220.
Dužina 5,3cm.
Neobjavljen.
Nađena je u grobu G-2904.

22. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla i njen držač.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-4458.
Dužina 4,4cm.
Datovanje: II i prva polovina III veka prema uslovima nalaza.
Objavljen: Zotović, Jordović 1990, 26, Sl. 11.
Nađena u sloju iznad kuline koji se datuje u II i prvu polovinu III veka.³⁶

23. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1979. godina, C-726.
Dužina 5,8cm.
Neobjavljen.

24. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-6297.
Dužina 5,8cm.
Neobjavljen.
Nađena je u grobu G-1017.

35. Bojović 1983, 25.

36. Zotović, Jordović 1990, 14-34.

25. Bronzana fibula kojoj nedostaje držać igle.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-1591.
Dužina 4,3cm.
Neobjavljen.
26. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-6742.
Dužina 6cm.
Neobjavljen.
Nađena je u grobu G-1129.
27. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-9421.
Dužina 6,7cm.
Datovanje: II vek prema uslovima nalaza.
Neobjavljen.
Nađena u sloju sa tri novčića koji se okvirno datuju u I i II vek (jedan od njih je iskovan za vreme vladavine Domicijana).
28. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-4050.
Dužina 6cm.
Datovanje: II i prvu polovinu III veka prema uslovima nalaza.
Objavljeno: Zotović, Jordović 1990, 26, Sl. 11.
Nađena u sloju iznad kuline koji se datuje u II i prvu polovinu III veka.³⁷
29. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-4711.
Dužina 5,5cm.
Datovanje: druga polovina II veka prema uslovima nalaza.
Neobjavljen.
Nađena je u grobu G1-570 sa novcem Faustine mlađe.
- Varijanta 6: T. V/30-37; T. VI/38-39**
- Ove fibule se razlikuju od drugih varijanti ovog tipa po tome što su izrađene od gvožđa i u našoj zbirci ih ima 12. Luk je pravougaonog preseka i postepeno se sužava ka stopi. Nekoliko primeraka ovih fibula je nađeno u Boljetinu.
- Prema uslovima nalaza nema elemenata za datovanje fibula ove varijante, ali se verovatno kao i prethodne varijante mogu vremenski opredeliti u II i prvu polovinu III veka.
30. Gvozdena fibula kojoj je igla fragmentovana.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1979. godina, C-965.
Dužina 6,2cm.
Neobjavljen.
31. Gvozdena fibula kojoj je igla fragmentovana.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-9342.
Dužina 5cm.
Neobjavljen.
Nađena je u grobu G1-1370.
32. Gvozdena fibula kojoj igla nedostaje.
Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1988. godina, C-832.
Dužina 5,8cm.
Neobjavljen.
33. Gvozdena fibula kojoj igla nedostaje.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1990. godina, C-13193.
Dužina 6,2cm.
Neobjavljen.
34. Gvozdena fibula kojoj je igla fragmentovana.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-4710.
Dužina 4,6cm.
Neobjavljen.
Nađena je u grobu G-1579.
35. Gvozdena fibula kojoj igla nedostaje.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-8806.
Dužina 6,6cm.
Neobjavljen.
36. Gvozdena fibula kojoj je igla fragmentovana.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-4073.
Dužina 6,5cm.
Neobjavljen.
Nađena je u grobu G-579.
37. Gvozdena fibula kojoj je igla fragmentovana.
Mesto nalaza: «Velika kapija»; 1979. godina, C-61.

37. Zotović, Jordović 1990, 14-34.

Dužina 6,2cm.

Neobjavljen.

38. Gvozdena fibula kojoj je igla fragmentovana.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-6167.

Dužina 7,5cm.

Neobjavljen.

Nađena je u grobu G1-817.

39. Gvozdena fibula kojoj je igla fragmentovana.
Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1988. godina, C-745.

Dužina 6,6cm.

Neobjavljen.

TIP V - IZRAZITO PROFILISANE FIBULE SA POTPORNOM GREDOM (T. VI/40-45; T. VII/46-53)

Kao što samo ime kaže na glavi ovih fibula se nalazi potporna greda u vidi uzane, pravougaone pločice čija je osnovna namena da pored teticе, učvrsti oprugu. Opruga može biti izlivena zajedno sa telom fibule ili naknadno dodata. Iz ovoga proizilazi podela ovih fibula na jednočlane i dvočlane. Opruga najčešće ima osam navoja, po četiri sa svake strane luka. Luk je izvijen i ukrašen zadebljanjem koje može biti više puta profilisano. Na vrhu stope se nalazi zadebljanje u obliku dugmeta. Držać igle može biti jednom ili više puta perforiran što predstavlja pokazatelj za starije varijante ovih fibula.³⁸

Dalji razvoj poznlatenskih fibula koje imaju zadebljanu glavu i luk, a držać igle u obliku rama dovodi do nastanka izrazito profilisanih fibula. Njihova uža postojbina je oblast istočnih alpa i upravo na ovom prostoru nastaju najstarije varijante. Iz ovog centra se dalje šire Rimskim carstvom da bi u pojedinim momentima prelazile njegove granice.

Na osnovu 11 ne obrađenih odlivaka, pronađenih u Sisciji može se zaključiti da je ovaj grad bio jedan od centara proizvodnje i distribucije ovih fibula. Druga činjenica koja govori u prilog ovoj tvrdnji, je broj od čak 440 primeraka ovih

fibula sa područja da- našnjeg Siska.³⁹

Izrazito profilisane fibule sa potponom gredom se datuju u I i II vek naše ere. Na nekropolama Viminacijuma pronađeno je 14 fibula ovog tipa koje se prema svojim karakteristikama mogu podeliti u 5 varijanti.

Varijanta 1: T. VI/40

Ove fibule se odlikuju telom u obliku slova S, a na držaću igle perforacije su kružnog oglika. Držać igle može biti koso zasečen, a ponekad je i četvorougaonog oblika. Fibule ovog oblika su bez izuzetka jednočlane.

Ova varijanta fibula se najčešće nalazi u provincijama oko Dunava i gornje Rajne. U donjem toku Rajne kao i zapadno od nje skoro da ih uopšte nema. Veći broj ih je nađen u slivovima Elbe, Odre i Visle, i to uglavnom fibula koje na držaću igle imaju tri kružne perforacije. Fibule ove varijante su takođe nalažene u Češkoj, Moravskoj i Slovačkoj. Zastupljene su u Dakiji, Panoniji i Gornjoj Meziji. Na teritoriji Gornje Mezije nalaze se u glavnom duž limesa dok ih u unutrašnjosti provincije gotovo i nema.⁴⁰

U nemačkoj literaturi fibule ovog tipa se nazivaju Cambodunum grupa 2.⁴¹ U utvrđenjima na germanskom i recijskom limesu nađeno je oko 4100 različitog oblika, a S. Rieckhoff je zaključila da se ova varijanta datuje u vreme od Tiberija do Nerona.⁴² U Gornjoj Meziji ova varijanta se datuje u I vek nove ere. Među ovim fibulama su zastupljene samo one sa jednom ili dve perforacije. Na nekropolama Viminacijuma je nađen samo jedan primerak ove varijante.

40. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-2761.

Dužina 5,7cm.

Neobjavljen.

Nađena je u grobu G-308.

39. Košćević 1975, 55-56.

40. Bojović 1983, 33.

41. Krämer 1957, 57.

42. Rieckhoff 1975, 13.

Varijanta 2: T. VI/41-45

Fibule ove varijante su poznate po nazivu Cambodunum grupa 3 i za njih je karakteristično da se zadebljanje u vidu dugmeta ne nalazi na celom obimu luka, već je izvedeno u obliku grebena.⁴³

Ova varijanta profilisanih fibula sa potpornom gredom je je u okvirima ovog tipa najviše zastupljena u Gornjoj Meziji. Veći broj se čuva u muzeju u Negotinu, a nalažene su i na lokalitetima Boljetin, Tekija i Saldum.

Ove fibule se datuju od I do polovine II veka naše ere, a na nekropolama Viminacijuma su zastupljene sa pet primerka.

41. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla i opruga. Mesto nalaza: «Pećine»; 1979. godina, C-1315. Dužina 4,3cm. Neobjavljen.

42. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla. Mesto nalaza: «Pećine»; 1984. godina, C-10793. Dužina 4,5cm. Neobjavljen.

43. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana. Mesto nalaza: «Pećine»; 1985. godina, C-1315. Dužina 4,3cm. Neobjavljen. Nađena je u grobu G1-1197.

44. Bronzana fibula očuvana u celosti. Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-9431. Dužina 5,2cm. Neobjavljen. Nađena je u grobu G1-767.

45. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla. Mesto nalaza: «Pećine»; 1987. godina, C-12877. Dužina 3,3cm. Neobjavljen.

Varijanta 3: T. VII/46-48

Ova varijanta fibula može biti jednočlana ili dvočlana. Za njih je karakterističan plitko izvijen luk i držač igle bez perforacija. Držač igle je u pr

43. Faber 1998, 31.

vom periodu nizak i trapezastog oblika, dok kasnije postaje visok i dobija pravougaoni oblik.

Ove fibule su veoma rasprostranjene u Noriku i Panoniji za razliku od Gornje Mezije gde se sreću samo sporadično.⁴⁴

Ova varijanta se datuje u II vek nove ere i u našoj zbirci je zastupljena sa tri primeka.

46. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana. Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-3413. Dužina 4,8cm.

Neobjavljen. Nađena u sloju sa kolenastim fibulama 164 (sa uglastom potpornom gredom) i broj 187 (sa šarnirom).

47. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla. Mesto nalaza: «Više gobalja»; 1984. godina, C-6763. Dužina 5cm. Neobjavljen.

48. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla. Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-7931. Dužina 5cm. Neobjavljen.

Varijanta 4: T. VII/49-52

Za ovu varijantu fibula je karakteristična stopa u obliku trapeza koja je gotovo uvek ukrašena tremolo-tehnikom. Na glavi fibule iznad opruge je kratka potporna greda, a iznad nje često facetirani luk. Držač igle je kratak i izведен u obliku slova T.

Ovakve fibule su karakteristične za zemlje istočno od alpa. Najveći broj je nađen u Panoniji.⁴⁵ Ima ih u Moravskoj, Slovačkoj, Rumuniji. U Akvileji su nađeni polufabrikati ovih fibula što upućuje na zaključak da su tamo proizvedene.⁴⁶ U Gornjoj Meziji se sporadično nalaze.

Ova varijanta se datuje od kraja I do treće četvrтине II veka,⁴⁷ a na Viminacijumu su pronađena četiri primerka.

44. Bojović 1983, 36-37.

45. Bojović 1983, 38.

46. Koščević 1980, 23.

47. Bojović 1983, 38.

49. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-3501.
Dužina 4cm.
Neobjavljen.
50. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla i opruga.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-5687.
Dužina 3,7cm.
Neobjavljen.
Nađena je u grobu G-2060.
51. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-5492.
Dužina 3,8cm.
Neobjavljen.
Nađena je u grobu G-1961.
52. Srebrna fibula kojoj nedostaje igla i opruga.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-2759.
Dužina 4cm.
Neobjavljen.
Nađena je u grobu G1-204.

Varijanta 5: T. VII/53

Fibule ove varijante se retko nalaze, a njihova karakteristika je poprečna pločica ispod dugmeta na luku. Ova pločica je ponekad ornamentisana tremolo-tehnikom.

Pored jednog primerka iz Ljubljane, poznato je još devet iz Siska. Po mišljenju R. Koščević, one su se proizvodile u Sisciji.⁴⁸

Na Viminaciju je pronađen samo jedan primerak ove varijante fibula.

53. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla i opruga.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1980. godina, C-449.
Dužina 5,8cm.
Neobjavljen.

TIP VI - IZRAZITO PROFILISANE FIBULE BEZ POTPorne GREDE T. VII/54-57

Ovaj tip rimske provincijske fibule vodi poreklo od izrazito profilisanih fibula sa potpor-

nom gredom. Najupadljivija razlika između ovih i fibula prethodne grupe je nedostatak potporne grede o koju se oslanja opruga. Osobenost ovog tipa fibula je da na gornjem delu luka uvek imaju greben koji se pruža sredinom luka. Proširenje na početku luka služi koga oslonac opruzi i zamenjuje potpornu gredu. Na sredini luka se nalazi zadebljanje koje može biti više puta profilisano. Na vrhu stope se nalazi još jedno zadebljanje u obliku dugmeta. Držać igle nije perforiran i obično je visok.⁴⁹

Izrazito profilisane fibule bez potporne grede su za razliku od onih sa potpornom gredom, nastale izvan rimske granice u severozapadnoj i severoistočnoj Evropi, odakle se proširuju ka jugu u severne provincije uz limes.⁵⁰

Za ovaj tip fibula, D. Bojović navodi, da je u upotrebi tokom II i u prvoj polovini III veka.⁵¹ U našoj zbirci je zastupljen sa deset primeraka od kojih se šest zbog fragmentovanosti ne mogu opredeliti u neku od varijanti. Četiri preostala primerka su podeljeni u dve varijante.

Varijanta 1: T. VII/54

Karakteristika ove varijante je glava fibule u obliku trube kao i najčešće profilisano zadebljanje na luku koje je više naglašeno nego kod fibula sa potpornom gredom. Opruga je duža nego kod ostalih izrazito profilisanih fibula i obično ima deset navoja. Presek luka je kružan ili ovalan. Na stopi koja se završava dugmetastim zadebljanjem, ne retko se nalazi greben. Držać igle je nizak i uzak.

Poreklo ovih fibula je slobodna Germanija odakle se šire u odakle se šire, tako da se uglavnom mogu naći na lokalitetima u Nemačkoj, Češkoj, Poljskoj, Mađarskoj i Austriji.

Datuje se u prvu trećinu II veka.⁵²

54. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-6759.
Dužina 4,1cm.
Neobjavljen.
Nađena je u grobu G-1133.

49. Bojović 1983, 38.

50. Jobst 1975, 38.

51. Bojović 1983, 39.

52. Jobst 1975, 39-40, T. 7, 48.

48. Koščević 1980, 23.

Varijanta 2: T. VII/55-57

Za ovu varijantu koja je na Viminaciju zastupljena sa tri primerka je karakterističan greben na luku, a često i na stopi, kao i visok držač igle.

Fibule ove varijante se nalaze u većem broju u Panoniji, Dakiji, Gornjoj i Donjoj Meziji duž limesa, a ima ih i van rimske teritorije. Centar za proizvodnju ovih fibula se nalazio Brigeciju gde je nađen kalup za njihovo livenje.

Fibule ove varijante su korišćene tokom II i u prvoj polovini III veka.⁵³

55. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1979. godina, C-1563.

Dužina 4,6cm.

Neobjavljen.

56. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-7385.

Dužina 3,5cm.

Neobjavljen.

57. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Pirivoj»; 2004. godina, C-572.

Dužina 4,2cm.

Neobjavljen.

TIP VII - PANONSKIE FIBULE SA LUKOM U OBLIKU TRUBE (T. VII/58)

Fibule ovog tipa su u našoj zbirci zastupljene samo sa jednim primerkom. Njihova najupečatljivija karakteristika je početni deo luka koji je levkasto proširen i ima oblik trube. Ovo proširenje se slanja duga opruga tako da ove fibule retko imaju potpornu gredu. Ovakve fibule su najčešće dvočlane i na sredini luka imaju zadebljanje. Ovo zadebljanje kao i sam luk ponekad mogu biti ukrašeni srebrnom žicom. Stopa fibule je obično kratka i nosi prilično visok držač igle.

Matično područje ovih fibula je Panonija, ali se sporadično nalaze u Dakiji, Gornjoj i Donjoj Meziji. Nalazi panonskih fibula sa lukom u obliku trube su zabeleženi i severno od rimskog limesa. I.

53. Bojović 1983, 40.

Peškar smatra da su se one proizvode u Sisciji.⁵⁴

Ovaj tip rimskih fibula se datuje u II i III vek,⁵⁵ dok se naš primerak vremenski opredeljuje u sredinu III veka.

58. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1990. godina, C-13300.

Dužina 4cm.

Datovanje: sredina III veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Nađena u sloju sa novcem Gordijana III iskovano 239/40. godine u Viminacijumu.

TIP VIII - FIBULE SA LUKOM U OBLIKU LENGERA (T. VIII/59-64)

Lengeraste fibule su na nekropolama Viminacija zastupljene sa sedam primeraka. Ovaj tip fibula je nastao daljom evolucijom izrazito profilisanih fibula i za njega je karakterističan prošireni luk u vidu dva kraka povijenih ka stopi što fibuli daje izgled lengera. Na glavi fibule je potporna greda za koju je pričvršćena spiralna opruga sa spoljnom tetivom. Spiralna opruga je duga i može imati od 10 do 15 navoja. Fibule su izrađivane od bronce i srebra.

Fibule ovog tipa najčešće se sreću u Panoniji, Dakiji i Balkanskom poluostrvu. Ova vrsta fibula je često od strane žena nošena u paru i tom slučaju su najčešće povezane srebrnim lancima od upletene žice o kojima vise sročiki privesci. Dokaz za ovu tvrdnju predstavljaju nadgrobni spomenici iz Breze, Zenice, Bile i Bajine Bašte.⁵⁶ Pored lengerastih u kombinaciji sa lancima su nošene kolenate i fibule sa lukom u obliku trube, što predstavlja lokalnu balkansku modu ukrašavanja žena.⁵⁷

Fibule ovog tipa su nalažene u okviru nekoliko ostava nađenih u sledećim mestima: Bela Reka (datovana novcem Komoda), Janja (datovana novcem III veka), Bare-Tribovo, Arčar, Ačel (datovana novcem Gordijana III), Vitropu (datovana novcem Gordijana III), Szalacska (datovana novcem

54. Peškar 1972, 87.

55. Koščević 1980, 26.

56. Popović, Borić-Brešković 1994, 33-35, sl. 6. 1-3.

57. Jovanović 1978, 78.

Galijena),⁵⁸ Nova Božurna (početak III veka).⁵⁹

Fibule ovog tipa se datuju u II i prvu polovinu III veka.

Varijanta 1: T. VIII/59-60

Karakteristike ovih srebrnih fibula, su zadebljanja na krajevima lengera, na sredini luka kao i na vrhu stope. Ispod zadebljanja na luku nalaze se krilca, a potporna greda je veoma duga i na krajevima proširena. E. v. Patek je prema odliku potporne grede ovu varijantu opredelila u svoju grupu dva i za njih navodi da su česte u Dakiji.⁶⁰

Datuje se II vek.

59. Srebrna fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-2861.

Dužina 5,5cm.

Datovanje: II vek prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Nađene u dvojnom grobu G-854 sa žiškom datovanim u drugi vek, kao i sa fibulom sa visokim držačem igle (tip XXIX) broj 289.

60. Srebrna fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-2861.

Dužina 5,5cm.

Datovanje: II vek prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Nađene u dvojnom grobu G-854 sa žiškom datovanim u drugi vek, kao i sa fibulom sa visokim držačem igle (tip XXIX) broj 289.

Varijanta 2: T. VIII/61-62

Za razliku od fibula prethodne varijante ove nemaju zadebljanja na krajevima lengera, a potporna greda im je pravougaonog oblika.

61. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1987. godina, C-12 707.

Dužina 5cm.

Datovanje: druga polovina II veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Nađena je iznad groba G1-1121 u kome su

pronađena dva novčića od kojih se jedan datuje u prvu polovinu I veka, a drugi je iskovan u vreme Marka Aurelija i datuje se 163. i 164. godinu (RIC 884).

62. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla, opruga i veći deo stope.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-2976.

Dužina 2,4cm.

Datovanje: druga polovina II veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Nađena je u sloju sa tri novčića od kojih se najmlađi datuje u vreme vladavine Komoda.

Varijanta 3: T. VIII/63

Ova varijanta lengerastis fibula nema kuglasta zadebljanja na krajevima lengera. Dužina potporne grede ne prelazi ukupnu širinu fibule. Igla je sa telom spojena pomoću šarnira, što nije uobičajeno za ovaj tip fibula. Držač igle je uzak i visok i on upućuje na drugu polovinu II i početak III veka.⁶¹

63. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1979. godina, C-1541.

Dužina 3,5cm.

Neobjavljen.

Varijanta 4: T. VIII/64

Odlika ove varijante fibula su perforacije na potpornoj gredi kao i postojanje reljefnog plastičnog ukrasa ispod zadebljanja na luku. Fibula slična ovoj je pronađena u Sisciji.⁶²

64. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla i opruga.

Mesto nalaza: «Pirivoj»; 2004. godina, C-528.

Dužina 4,2cm.

Neobjavljen.

Fibula broj 64 je nađena u ukopu većih dimenzija koji se po nalazima novca datuje u drugu polovinu IV veka. Sudeći prema nalazima ljudskih kostiju, šuta, zapećene zemlje i pokretnog arheološkog materijala nađenim u ukopu, on je uništio više

58. Popović, Borić-Brešković 1994, 21-22.

59. Jovanović 1978, 76.

60. Bojović 1983, 45.

61. Bojović 1983, 46

62. Koščević 1980,24, T. XX: 150.

grobova inhumiranih i kremiranih pokojnika (ovim ukopom je znatno oštećen jedan od grobova sa kremiranim pokojnikom) od kojih većina potiče iz druge četvrtine IV veka, ali je svakako bilo i starijih, što potvrđuju i nalazi dva primerka Aurelijanovog novca.

TIP IX - IZRAZITO PROFILISANE FIBULE CRNOMORSKO-PODUNAVSKOG TIPOA (T. VIII/65-69; T. IX/70-85; T. X/86-97; T. XI/98-112; T. XII/113-118)

D. Bojović je ovaj tip fibula nazvao «Izrazito profilisane fibule sa dva dugmetasta zadebljanja na luku».⁶³ Ovaj naziv nisam upotrebio iz prostog razloga, što u našoj zbirci postoji određen broj primeraka koji imaju samo jedno ili uopšte nemaju dugmetasta zadebljanja na luku.

U većini slučajeva ove fibule imaju jedno dugmetasto zadebljanje na glavi, a drugo na prelazu luka u stopu. Ova zadebljanja su ponekad ukrašena graviranjem. Fibule su većinom jednočlane. Igla je sa telom spojena opurugom koja obično ima osam navoja, mada ih može biti i daleko više. Spoljašnju tetivu pridržava držać tutive. Stopa je često proširena i po sredini ukrašena tačkastim ubodima. Kao što će se u daljem tekstu videti mogu biti različitih dimenzija, što nije odrednica za njihovu vremensku determinaciju. Najčešće se izrađuju od bronce, ali mogu biti i od srebra. Na užoj teritoriji Viminacijuma je pronađena samo jedna srebrna fibula ovog tipa, ali su zato u njegovoj neposrednoj blizini u ostavi iz Bara pronađena još dva primerka datovana u kraj I veka nove ere.⁶⁴

Ovaj tip fibula je karakterističan za podunavske zemlje i nalažen je u Dakiji, Gornjoj i Donjoj Meziji kao i sporadično u Panoniji. Takođe je nalažen na severnoj obali Crnog mora (gde su nalaženi i polufabrikati),⁶⁵ kao i u karpskom delu Moldavije (II-III vek).⁶⁶ Njihovi najzapadniji nalazi su locirani u kastelu Zugmantel⁶⁷ i naselju

Sulc na Nekaru.⁶⁸

U Gornjoj Meziji je nađen najveći broj ovih fibula. U Muzeju grada Beograda se čuva 27 primeraka, a u Narodnom muzeju u Beogradu isto toliko. Muzej u Smederevu raspolaže sa 9 primeraka, dok muzej u Negotinu čuva veći broj komada ovih fibula. Muzej u Nišu ima dve ovakve fibule, a Muzej u Kragujevcu jednu.⁶⁹ Na nekropolama Viminacijuma pronađeno je ukupno 63 primeraka ovih fibula od kojih se 55 mogu podeliti na 6 varijanti. Osam primeraka se zbog fragmentovanosti ne mogu razvrstati. Na lokalitetima «Kastrum» i «Kod humke» pronađen je još po jedan primerak ovih fibula i one se mogu svrstati u varijantu 3.

Izrazito profilisane fibule crnomorskog tipa se datuju od kraja I veka pa do sredine III.

Varijanta 1: T. VIII/65-69

Karakteristika ove varijante koja je u našoj zbirci zastupljena sa pet primeraka, je izostajanje dugmetastih zadebljanja na luku. Istovetni primerak je pronađen u legijskom logoru Singidunuma koji je datovan novcem iz sloja kovanim za vreme Nervine vladavine.⁷⁰ Takođe, još jedan primerak je pronađen u Sisciji.⁷¹

65. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla i deo opruge.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-3539.

Dužina 8,7cm.

Neobjavljen.

66. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1989. godina, C-12919.

Dužina 4,5cm.

Neobjavljen.

67. Bronzana fibula kojoj nedostaje deo stope.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-5847.

Dužina 2,3cm.

Neobjavljen.

68. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana igla.

Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1987. godina, C-

68. Rieckhoff-Pauli 1977, 12, abb. 2, 22.

69. Bojović 1983, 41.

70. Bojović 1983, 42.

71. Koščević 1980, 24, T. XIX, 138.

63. Bojović 1983, 40.

64. Popović, Borić-Brešković 1994 A, 53, T. XII; 1-2.

65. Ambròz 1966, 40, T. 8/1-8, 10, 11.

66. Bichir, 205, fig. 24, 1, 4, 5, 7, 10.

67. Böhme 1972, 13, T. II;46.

163.
Dužina 3,2cm.
Neobjavljen

69. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana igla.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-2499.
Dužina 3cm.
Datovanje: prema uslovima nalaza predlažem od kraja II do sredine III veka.
Neobjavljen.
Nađena u grobu G-270 iznad koga je nađen žižak sa dva kljuna i zakržljanim volutama, a koji se datuje od kraja II do kraja III veka.⁷²
- Varijanta 2: T. IX/70-74**
Ova varijanta je karakteristična po postojanju samo jednog dugmetastog zadebljanja na prelazu luka u stopu. Glava luka je neznatno proširena, ali nije profilisana u vidu u dugmetastog zadebljanja. U Sisciji je pronađena jedna fibula ove varijante,⁷³ a na nekropolama Viminacijuma one su zastupljene sa pet primeraka.
Na osnovu nalaza novca ovu varijantu treba datovati u prvu polovinu II veka.
Ova varijanta je u upotrebi istovremeno kad i varijanta 3 (sa razlikom da je varijanta 3 ostala u upotrebi do sredine III veka), što se može zaključiti na osnovu zajedničkih nalaza fibula broj 70 i 76, kao i 72, 73 i 77.
70. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Velika kapija»; 1985. godina, C-41.
Dužina 3,5cm.
Neobjavljen.
Ova fibula je nađena u istom sloju sa fibulom broj 76 varijante 3.
71. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-7870.
Dužina 4,1cm.
Datovanje: II vek prema uslovima nalaza
Neobjavljen.
Nađena je u grobu G-724 sa tri novčića od kojih se jedan datuje u vreme vladavine Trajana, dok su druga dva okvirno datovana, jedan u I, a drugi u I-II vek.
72. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-9234.
Dužina 3,4cm.
Datovanje: prva polovina II veka prema uslovima nalaza.
Neobjavljen
Ova fibula je nađena u grobu G-3160 sa još tri fibule i novcem Trajana. Pored ove i naredne fibule (broj 73), nađen je i fragment stope koji pripada ovom tipu, ali mu se varijanta ne može odrediti. Četvrta fibula pripada varijanti 3 (broj 77).
73. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-9235.
Dužina 4,7cm.
Datovanje: prva polovina II veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Ova fibula je nađena u grobu G-3160 sa još tri fibule i novcem Trajana (vidi broj 72).
74. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1990. godina, C-13214.
Dužina 2,9cm.
Datovanje: sredina II veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Nađena u sloju sa novcem Antonina Pija.
- Varijanta 3: T. IX/75-85; T. X/86-97; T. XI/98-100**
Ova varijanta je na nekropolama Viminacijuma zastupljena sa 29 primeraka, a ovom broju treba dodati i dve fibule pronađene na lokalitetima «Kastrum» i «Kod humke». Krakteristika ove varijante je postojanje dva dugmetasta proširenja na luku kao i proširena pločasta stopa, najčešće ovalnog oblika. Zadebljanja mogu biti ukrašena urezima. Ove fibule su po obliku istovetne varijanti 2 D. Bojovića i on ih na osnovu Hadrijanovog novca datuje u prvu polovinu II veka.⁷⁴ Sve fibule su izrađene od bronce osim primerka broj 97 koji je napravljen od srebra. Ovom tipu pripadaju i dve gore pomenute fibule nađene u ostavi iz Bara.

72. Vikić-Belančić 1971, 110.

73. Koščević 1980, 24, T. XIX, 139.

74. Bojović 1983, 42.

Fibula sa lokaliteta «Kastrum» (nije obuhvaćena ovim radom) koja pripada ovoj varijanti, a po uslovima nalaza se datuje u IV vek, ne može biti prihvaćena kao dokaz njihove upotrebe u IV veku, zbog poremećaja slojeva izazvanih ranijim iskopavanjima.

Fibule ove varijante datuju se od kraja I pa do sredine III veka (najmlađa je fibula broj 92 datovana novcem Gordijana III, dok je ostalih 7 nalazima datovanih primeraka opredeljeno u II vek).

75. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla i deo opruge.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1980. godina, C-2278.
Dužina 3,9cm.

Datovanje: II vek prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Nađena u grobu G1-163 sa više kermičkih posuda datovanih u II vek.

76. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana igla.

Mesto nalaza: «Velika kapija»; 1985. godina, C-40.

Dužina 2,6cm.

Neobjavljen.

Ova fibula je nađena u istom sloju sa fibulom broj 70 varijante 2.

77. Fragmentovana bronzana fibula.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-9236.
Datovanje: prva polovina II veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljen

Ova fibula je nađena u grobu G-3160 sa još tri fibule i novcem Trajana (vidi broj 72).

78. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-6010.
Dužina 6cm.

Datovanje: prva polovina II veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Ova fibula je nađena u grobu G1-518 sa pet novčića, od kojih su dva najmlađa iskovana u vreme Trajana i Hadrijana, dok ostali pripadaju periodu I veka.

79. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-3287.

Dužina 3,3cm.

Datovanje: prva polovina II veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Ova fibula je nađena u grobu G1-216 sa dva novčića od koji je jedan iskovan za vreme vladavine Trajana u periodu od 103. do 111. godine (RIC 500), dok se drugi okvirno datuje u I i prvu polovinu II veka.

80. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-4457.

Dužina 3,6cm.

Neobjavljen.

Ova fibula je nađena u grobu G-1434.

81. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-3387.

Dužina 3,7cm.

Neobjavljen.

82. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1987. godina, C-502.

Dužina 3,2cm.

Neobjavljen.

83. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1992. godina, C-1011.

Dužina 3cm.

Neobjavljen.

84. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.

Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1992. godina, C-997.

Dužina 3,5cm.

Neobjavljen.

85. Bronzana fibula kojoj nedostaje dugme na stopi.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-3459.

Dužina 2,8cm.

Neobjavljen

86. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana opruga, igla i držać igle.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-6005.

- Dužina 3,6cm.
Neobjavljen.
Nađena je u grobu G1-797.
87. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-6337.
Dužina 3,1cm.
Neobjavljen.
Nađena je u grobu G1-12.
88. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-6894.
Dužina 3,2cm.
Datovanje: II vek prema uslovima nalaza.
Neobjavljen.
Ova fibula je nađena u grobu G-2501 sa novcem iskovanim za vreme vladavine dinastije Flavijevaca, kao i sa više keramičkih posuda datovanih u II vek.
89. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-8546.
Dužina 3,5cm.
Neobjavljen.
Nađena je u grobu G-2976.
90. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1985. godina, C-11305.
Dužina 3cm.
Neobjavljen.
91. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana opruga i igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-10580.
Dužina 3,7cm.
Neobjavljen.
Ova fibula je nađena u grobu G1-978.
92. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1985. godina, C-11056.
Dužina 3,2cm.
Datovanje: sredina III veka prema uslovima nalaza.
Neobjavljen.
Ova fibula je nađena u grobu G1-1004 sa novcem Gordijana III.
93. Bronzana fibula kojoj nedostaje opruga i igla.
Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1987. godina, C-226.
Dužina 5,2cm.
Neobjavljen.
94. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana opruga i igla.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1980. godina, C-1264.
Dužina 5,7cm.
Neobjavljen
95. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.
Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1992. godina, C-1030.
Dužina 6cm.
Neobjavljen.
96. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana opruga i igla.
Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1992. godina, C-952.
Dužina 5,5cm.
Neobjavljen.
97. Srebrna fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-3442.
Dužina 7,2cm.
Neobjavljen.
98. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-2635.
Dužina 5,2cm.
Datovanje: II vek prema uslovima nalaza.
Neobjavljen. Ova fibula je nađena u grobu G1-214 sa keramičkom posudom datovanom u II vek.
99. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1987. godina, C-12623.
Dužina 6,3cm.
Neobjavljen.
Ova fibula je nađena u grobu G-5317.
100. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana opruga i igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-7557.
Dužina 5,5cm.
Datovanje: sredina II veka prema uslovima nalaza.
Neobjavljen.
Ova fibula je nađena iznad groba G1-695 sa novcem Marka Aurelija kao cezara, datovanog u 145. godinu (RIC 1260).

Varijanta 4: T. XI/101-110

Ova varijanta je na Viminacijumu zastupljena sa 10 primeraka, a njene karakteristike jesu postojanje dva dugmetasta proširenja na luku kao i nešto uža stopa nego kod fibula prethodne varijante. Širina stope je obično nešto veća ili jednaka širini luka.

Ove fibule su po obliku istovetne varijanti 3 D. Bojovića i on ih datuje u II vek.⁷⁵ Na osnovu nalaza novca Gordijana III sa fibulama broj 101 i 110, možemo zaključiti da su ove fibule bile u upotrebi tokom prve polovine III veka, dok za njihovu upotrebu u II veku na Viminacijumu nema siguran dokaz.

101. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-5887.
Dužina 3,3cm.

Datovanje: sredina III veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Ova fibula je nađena u grobu G-2178 sa novcem Gordijana III.

102. Bronzana fibula kojoj je fragmentovan opruga i igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-5475.
Dužina 2,7cm.

Datovanje: na osnovu keramičke posude koja je u upotrebi tokom II i u prvoj polovini III veka.

Neobjavljen.

Ova fibula je nađena u grobu G-2022 sa keramičkom posudom datovanom u II i prvu polovinu III veka.

103. Bronzana fibula kojoj nedostaju opruga i igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-5107.
Dužina 4cm.
Neobjavljen.

104. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1984. godina, C-3609.
Dužina 3,5cm.
Neobjavljen.

105. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-3461.

Dužina 3,7cm.
Neobjavljen.

106. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-9376.
Dužina 3,5cm.
Neobjavljen.
Ova fibula je nađena u grobu G-864.

107. Bronzana fibula kojoj nedostaju opruga i igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1987. godina, C-12745.
Dužina 4,2cm.
Neobjavljen.

108. Fragmentovana bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-4753.
Neobjavljen.

109. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-9968.
Dužina 4,2cm.
Neobjavljen.

110. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-5206.
Dužina 3,5cm.
Datovanje: sredina III veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Nađena u sloju sa 3 novčića koji su iskovani za vreme vladavine Klaudija I, Antonina Pija i Gordijana III.

Varijanta 5: T. XI/111-112;**T. XII/113-114.**

Karakteristika ove varijante koja je na Viminacijumu zastupljena sa četiri primerka je izrazito duga opruga (kod fibule broj 113 čak 30 navoja) kao i luk bez dugmetastih zadebljanja. Tri fibule su nađene u grobovima sa kremacijom bez drugih priloga, a jedna u grobu C-1219 koji ima keramički lončić datovanu II i III vek. Kremacije se na prostoru Viminacijuma uglavnom praktiku-

75. Bojović 1983, 42.

ju do sredine trećeg veka, da bi ih posle ovog vremena smenili grobovi sa inhumacijom. Stoga ovu varijantu za koju nisam našao analogije možda treba datovati u II-III vek naše ere.

111. Bronzana fibula sa fragmentovanom stopom.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-6603.
Dužina 2,5cm.
Neobjavljen.
Ova fibula je nađena u grobu G1-882.

112. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-8662.
Dužina 3,3cm.
Neobjavljen.
Ova fibula je nađena u grobu G1-796.

113. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-11304.
Dužina 3,5cm.
Neobjavljen.
Ova fibula je nađena u grobu G1-1644.

114. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-7431.
Dužina 3cm.
Datovanje: na osnovu keramičke posude koja je u upotrebi tokom II i III veka.
Neobjavljen.
Ova fibula je nađena u grobu G-1219 sa keramičkom posudom koja se datuje u II i III vek.

Varijanta 6: T. XII/115-118

Razlika između ove i prethodne varijante se ogleda u tome što fibule varijante 6 imaju dva dugmetasta zadebljanja na luku. Slična fibula je pronađena u Sisciji.⁷⁶ Na Viminacijumu su pronađene četiri fibule ove varijante.

115. Bronzana fibula sa fragmentovanom iglom.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-3004.
Dužina 2,8cm.
Neobjavljen.

116. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1978. godina, C-496.
Dužina 3cm.
Neobjavljen.

117. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-7185.
Dužina 3cm.
Neobjavljen.
Ova fibula je nađena u grobu G1-1025.

118. Fragmentovana bronzana fibula.
Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1987. godina, C-250.
Dužina 1,9cm.
Neobjavljen.

Kao sto je već gore pomenuto većina naših fibula ima proširenu stopu i oprugu koja se sastoji od 8 navoja (varijante 1-4). Sudeći po brojnosti ovakvih fibula u Gornjoj Meziji sasvim je verovatno da se na njenoj teritoriji nalazila radionica za njihovu proizvodnju koju zbog brojnosti nađenih primeraka treba lokalizovati na teritoriji Viminacija.

Sa druge strane skoro svi gore pomenuti primerci nađeni na severnoj obali Crnog mora i u karpskoj oblasti Moldaviji, imaju stopu koja je uža ili približno jednaka širini luka (mada ima i primeraka čija je stopa šira od luka)⁷⁷, kao i izrazito dugu oprugu. Nalazom polufabrikata na na severnoj obali Crnog mora potvrđeno je postojanje drugog centra za proizvodnju ovih fibula čiji produkt verovatno predstavljaju naši primerici varijante 5 i 6.

TIP X - LUČNE FIBULE SA ŠARNIROM I ZADEBLJANJEM NA LUKU U VIDU GREBENA (T. XII/119-124; T. XIII/125-129)

Osnovna osobina ovog tipa fibula koji je na prostoru Viminacija zastupljen sa 12 primeraka je telo u obliku slova S, greben na luku i igla površena na dole. Četvorougaona glava luka je često

76. Koščević 1980, 24, T. XIX, 136.

77. Bichir, fig. 24, 4.

šira od luka i na bočnim stranama je polukružno zasećena. Na luku se nalazi profilisani greben, a na vrhu stope dugmetasto zadebljanje. Držač igle je visok i kratak.

Provincijske fibule ovog tipa se nalaze skoro isključivo u Dakiji i Gornjoj i Donjoj Meziji. U muzeju u Bukureštu se čuvaju nekoliko fibula ovog tipa.⁷⁸ U našoj zemlji fibule ove vrste se u muzejima u Beogradu i Negotinu. Prilikom arheoloških istraživanja u Diani nađeno je devet primeraka ovog tipa, što je D. Grbić navelo da pretpostavi da se ovde nalazila radionica za njihovu izradu, ali je posle obrade materijala ipak odustala od ove ideje i centar proizvodnje lokalizovala u Drobeti i Dierni gde su pronađene metalurške radionice.⁷⁹

D. Popescu smatra da ovaj tip prehodi kolenastim fibulama i stoga ih datuje u kraj II veka.⁸⁰ D. Grbić ih na osnovu keramike i novca iz sloja datuje u II pa sve do kraja III veka.⁸¹ Na osnovu stilskih karakteristika ovaj tip je podeljen na tri varijante.

Varijanta 1: T. XII/119

Karakteristika ove varijante koso zasećen držač igle. Zadebljanje u vidu grebena na luku fibule je tri puta profilisano. Dva primerka se čuvaju u Muzeju grada Beograda, jedan u Narodnom muzeju u Beogradu, a četiri u muzeju u Negotinu. Na arheološkim iskopavanjima u Diani nađene su dve ovakve fibule koje su datovane u II vek i po mišljenju D. Grbić, predstavljaju najstariju varijantu ovog tipa.⁸² Na nekropolama Viminacijuma je nađen samo jedan primerak ovih fibula i to u sloju sa novcem Aleksandra Severa što je datuje u prvu polovinu III veka.

119. Bronzana fibula sa fragmentovanom iglom. Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1985. godina, C-101.

Dužina 6cm.

Datovanje: prva polovina III veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

78. Popescu 1945, 490, Abb. 3; 26-31.

79. Grbić 1996,88-91.

80. Popescu 1945, 490.

81. Grbić 1996,89.

82. Grbić 1996,88.

Fibula je nađena u sloju sa novcem Aleksandra Severa.

Varijanta 2: T. XII/120-122

Osobenost ove varijante je dva puta profilisano zadebljanje na luku koje ima oblik sedla. Na kraju stope je bikonično zadebljanje, dok je držač igle relativno visok. Pored naša tri primerka poznat je samo još jedan iz Grocke.⁸³

120. Bronzana fibula sa fragmentovanom stopom.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1979. godina, C-937.

Dužina 6cm.

Neobjavljen.

121. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Drmske carine»; 1992. godina, C-22.

Dužina 4,3cm.

Neobjavljen.

122. Bronzana fibula sa fragmentovanom iglom.

Mesto nalaza: «Lanci»; 1989. godina, C-162.

Dužina 4,3cm.

Neobjavljen.

Varijanta 3: T. XII/123-124; T. XIII/125-129

Fibule ove varijante imaju izrazito visok držač igle kome je olučasti deo ponekad ojačan. Ojačan olučasti deo o koji se igla oslanja karakterističan je takođe i za kolenaste fibule. Podužno rebro na luku je višje od pločice na glavi fibule. Zadebljanje na luku je obično tri puta profilisano. Igra je povijena na dole. Ova varijanta je najviše raširena u donjodunavskim provincijama i na lokalitetu Viminacijum je zastupljena sa osam primeraka.

123. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-11348.

Dužina 4,8cm.

Neobjavljen.

83. Bojović 1983, 47, T. XVII, 152.

124. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-7907.
Dužina 4,4cm.
Neobjavljen.
125. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1988. godina, C-756.
Dužina 4,2cm.
Neobjavljen.
126. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-6138.
Dužina 4cm.
Neobjavljen.
127. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1987. godina, C-12734.
Dužina 4,1cm.
Neobjavljen.
Fibula je nađena u grobu G-5378.
128. Fragment bronzane fibule.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-6998.
Neobjavljen.
Fibula je nađena u grobu G1-981.
129. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-4004.
Dužina 4,5cm.
Neobjavljen.
130. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-8638.
Dužina 7cm.
Datovanje: II vek prema uslovima nalaza.
Neobjavljen.
Fibula je nađena u grobu G1-788 sa više keramičkih posuda datovanih u II vek.
131. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-10725a.
Dužina 5,5cm.
Neobjavljen.
Fibula je nađena u grobu G-3538.
132. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-3357.
Dužina 5cm.
Neobjavljen.
133. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana igla.
Mesto nalaza: «Velika kapija»; 1979. godina, C-268.
Dužina 4,6cm.
Datovanje: prva polovina III veka prema uslovima nalaza.
Neobjavljen.
Nađena u sloju sa kolenastim fibulama broj 146 i 178, kao i sa novcem prve polovine III veka od kojih su najmlađa dva primerka Aleksandra Severa.

TIP XI - JEDNOČLANE ŽIČANE FIBULE (T. XIII/130-133)

Ovaj tip se naziva još i legionarske fibule. Jednočlanim žičane fibule karakteriše spirala sa četiri navoja i unutrašnja tetiva. Luk fibule je snažno preolmljen. Na osnovu preseka luka A. Böhme je ukupan broj ovih fibula nađenih u Saalburgu i Zugmantelu od 261 primerka podelio na dve varijante. Luk varijante A može biti ovalnog, kvadratnog, pravougaonog ili romboidnog preseka. Ovoj njegovoj varijanti pripadaju i četiri

naše fibule. Fibule varijante B imaju trakasti luk i nešto ređe se sreće. Ove fibule su izrađivane od bronzane žice.⁸⁴ Luk fibule kao i držač igle mogu ponekad biti ukrašeni.

Ove fibule su karakteristične za galske i germanske delove carstva, dok se u ostalim provincijama ređe nalaze. U Gornjoj Meziji one se uglavnom nalaze uz limes.

Ovaj tip fibula vodi porekla srednjo latenskih i datuje se od druge polovine I do početka III veka.⁸⁵

Na osnovu fibula broj 130 i 133, ovaj tip treba datovati u II i prvu polovinu III veka.

130. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-8638.

Dužina 7cm.

Datovanje: II vek prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Fibula je nađena u grobu G1-788 sa više keramičkih posuda datovanih u II vek.

131. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-10725a.

Dužina 5,5cm.

Neobjavljen.

Fibula je nađena u grobu G-3538.

132. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-3357.

Dužina 5cm.

Neobjavljen.

133. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana igla.

Mesto nalaza: «Velika kapija»; 1979. godina, C-268.

Dužina 4,6cm.

Datovanje: prva polovina III veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Nađena u sloju sa kolenastim fibulama broj 146 i 178, kao i sa novcem prve polovine III veka od kojih su najmlađa dva primerka Aleksandra Severa.

84. Böhme 1972, 13-14.

85. Jobst 1975, 53.

TIP XII - KOLENASTE FIBULE SA OPRUGOM U ČAURI (T. XIII/134-137)

Kolenaste fibule su doble naziv po luku u koji podseća na savijeno koleno. Kolenaste fibule su najčešći nalaženi tip fibula u periodu srednjeg carstva. Ove fibule se nalaze od Velike Britanije pa sve do Sirije. Veoma su česte duž limesa pa se stoga smatra da su bile popularne među vojskom.

Pouzdano je utvrđeno da su pojedini oblici proizvođeni u Panoniji u gradu Brigeciju na šta upućuju nalazi kalupa i polufabrikata.⁸⁶

Na prostoru Viminacijuma kolenaste fibule predstavljaju najčešće nalaženi tip sa ukupno 130 pronađenih primeraka. Od ovog broja 21 primerak se zbog fragmentovanosti ne može opredeliti u neki od 4 podtipa.

Kolenaste fibule sa oprugom u čauri imaju mogu imati poprečni presek luka u obliku polukružnog trougla, trapeza ili pravougaonika. Kao što im samo ime kaže opruga sa unutrašnjom tetivom se nalazi u čauri. Držać igle može biti postavljen podužno ili popreko u odnosu na osu luka. Podužno postavljeni držać igle je karakterističan za Norik, Panoniju, kao i za vojne logure u Velikoj Britaniji. Nasuprot tome poprečno postavljeni držać igle je čest u Gornjoj Germaniji, Reciji i Dakiji.⁸⁷

Nasuprot Dakiji ovaj tip kolenastih fibula koji se datuje u II i prvu polovinu III veka, retko se nalazi u Gornjoj i Donjoj Meziji. Na Teritoriji Viminacijuma nađena su četiri primerka koji se mogu podeliti u dve varijante.

Varijanta 1: T. XIII/134

Ovu varijantu, kojoj pripada samo jedan primerak nađen na Viminacijumu, karakteriše luk polukružnog preseka koji se od glave ka stopi lagano sužava. Na gornjoj strani luka urezane su spirale. Ova varijanta ima poprečan držać igle. A. Böhme je istovetnu fibulu iz Zugmantela opredelila u svoju varijantu E, navodeći pritom da postoje još samo jedan poznati primerak.⁸⁸ Naša fibula je datovana sa tri primerka novca Gordijana III nađenih u istom sloju sa njom.

86. Kovrig 1937,121.

87. Böhme 1972, 21.

88. Böhme 1972, 21, T. 9, 463.

134. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana igla.

Mesto nalaza: «Velika kapija»; 1979. godina, C-326.

Dužina 3cm.

Datovanje: sredina III veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Nađena je u sloju sa fibulom sa šarnirom sličnom Aucissa fibulama broj 7 i sa tri novčića Gordijana III.

Varijanta 2: T. XIII/135-137

Ova varijanta je u našoj zbirci zastupljena sa 3 primerka od kojih su dva napravljena od srebra. W. Jobst je istovetne fibule opredelio u svoju varijantu B i datovao ih od kraja II do početka III veka.⁸⁹ Između čaure i glave luka nalazi se poprečno rebro. Držać igle je kao i kod prethodnog primerka poprečan (za primerak broj 137 to ne mogu da tvrdim, jer mu je nedostaje stopa).

135. Srebrna fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1988. godina, C-578.

Dužina 2,5cm.

Datovanje: sredina III veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Fibula je nađena u grobu G-28 sa novcem Gordijana III datovanog u 243. godinu.

136. Srebrna fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-6046.

Dužina 3cm.

Datovanje: prva polovina II veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Fibula je nađena u grobu G-985 sa novcem koji se okvirno datuje u početak II veka.

137. Fragmentovana bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1979. godina, C-1277.

Dužina 2,5cm.

Neobjavljen.

89. Jobst 1975, 60, T. 15, 102-106.

**TIP XIII - KOLENASTE FIBULE SA
OPRUGOM I POLUKRUŽNOM POT-
PORНОM GREDOM
(T. XIV/138-152; T. XV/153-156)**

Glavna karakteristika ovog tipa je manja ili veća polukružna potorna greda na glavi fibule koja često može biti ukrašena. Ispod potorne grede nalazi se opruga koju najčešće čine osam navoja žice. Svi 27 primeraka nađenih na lokalitetu Viminacijum imaju spoljašnju tetivu što je karakteristično za Panoniju, Norik, Dakiju, Gornju i Donju Meziju. Nasuprot ovome unutrašnja tetiva je karakteristična za Reciju i Germaniju.⁹⁰ Luk može imati polukružni, trougaoni ili trapezoidni presek. Vrh stope je često ukrašen zadebljanjem uvidu dugmeta ili trna. Uzak i izuzetno visok držać igle je uvek podužno postavljen i često je ojačan sa spoljne strane na mestu oslonca igle.

Nalaze ovih fibula na Viminacijumu treba datovati u II i prvu polovinu III veka.

Varijanta 1: T. XIV/138-152

Karakteristika fibula ove varijante je da imaju ne ukrašenu potornu gredu. W. Jobst je ovakve fibule operdelio u svoju C varijantu i za njih navodi da su rasprostranjeni u Velikoj Britaniji kao, rajnskom i dunavskom limesu kao i u oblasti alpa.⁹¹ U muzeju u Varni se čuva više primeraka ovih fibula što govori o njihovoј zastupljenosti na obalama Crnog mora.⁹² Na teritoriji Viminacijuma je nađeno 23 primerka ovih fibula od kojih po jedna na lokalitetima «Nad lugom» i «Selište» koji ne pripadaju nekropolama.

138. Srebrna fibula sa fragmentovanom iglom.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-5162.
Dužina 2,8cm.
Neobjavljen
Fibula je nađena u grobu G-780.

139. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-2373.

Dužina 3,5cm.

Objavljeno: Zotović, Jordović 1990, 105, T. CLXXXIV/5.

Fibula je nađena u grobu G1-245 sa keramičkom posudom koja se datuje u II i III vek.

140. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-7278.

Dužina 2,6cm.

Datovanje: II vek prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Fibula je nađena u grobu G1-1038 zajedno sa žiškom koji ima pečat FAOR datovan u prvu polovinu II veka,⁹³ kao i sa dve keramičke posude koje se datuju u II vek.

141. Bronzana fibula sa fragmentovanom iglom.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-10465.

Dužina 3,3cm.

Datovanje: II vek prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Fibula je nađena u grobu G-3477 pokojnika sa novcem koji se okvirno datuje u I i II vek.

142. Bronzana fibula sa fragmentovanom iglom.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-11826.

Dužina 3,4cm.

Neobjavljen.

Fibula je nađena u grobu G-2103.

143. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-6013.

Dužina 3,7cm.

Datovanje: prva polovina II veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Fibula je nađena u grobu G1-798 sa tri novčića od kojih su dva otkovana za vreme vladavine Trajana i Hadrijana, dok se treći okvirno datuje u I i II vek.

144. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-9470.

Dužina 3,3cm.

Datovanje: II vek prema uslovima nalaza.

90. Böhme 1972, 19-20.

91. Jobst 1975, 65.

92. Хараланбиева, Андреева 2000, 5-17.

93. Vikić-Belančić 1975, 56.

Neobjavljen.

Fibula je nađena u grobu G-1396 zajedno sa kolenastom fibulom sa uglastom potpornom gredom br.157. kao i sa novcem datovanim u prvu polovinu I veka.

145. Bronzana fibula sa fragmentovanom iglom.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-7329.

Dužina 3,5cm.

Datovanje: sredina II veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Fibula je nađena u grobu G1-661 sa novcem Faustine Mlađe koji se datuje u 145-146 godinu (RIC 1398).

146. Bronzana fibula sa fragmentovanom iglom.

Mesto nalaza: «Velika kapija»; 1979. godina, C-267.

Dužina 3,5cm.

Datovanje: prva polovina III veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Nađena je u istom sloju sa kolenastom fibulom sa šarnicom broj 178 kao i jednočlanom žičanom fibulom broj 133, što upućuje na njihovu istovremenost. Zajedno sa ovim fibulama nađeno je i nekoliko novčića iz prve polovine III veka od kojih su najmlađi dva primerka Aleksandra Severa.

147. Bronzana fibula sa fragmentovanom iglom.

Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1987. godina, C-421.

Dužina 3,5cm.

Neobjavljen.

148. Bronzana fibula sa fragmentovanom iglom.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-8535.

Dužina 4,2cm.

Neobjavljen.

149. Bronzana fibula sa fragmentovanom iglom.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-9828.

Dužina 3,3cm.

Neobjavljen.

150. Bronzana fibula sa fragmentovanom iglom.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-2899.

Dužina 3,8cm.

Neobjavljen.

151. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-9401.

Dužina 3,6cm.

Neobjavljen.

152. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-9261.

Dužina 3,8cm.

Datovanje: druga polovina II i početak III veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Fibula je nađena u grobu G1-1362 sa fibulom broj 19 koja pripada grupi fibula sa šarnicom sličnih *Aucissa* fibulama, kao i sa dve keramičke posude koje se datuju u drugu polovinu II i početak III veka.

Varijanta 2: T. XV/153-155

Ova varijanta se razlikuje od prethodne po ukrašenoj potpornoj gredi i u našoj zbirci je zastupljena sa tri primerka. Ukras u vidu jednostavnih zareza ili cik-cak linija se najčešće nalazi na obodu polukružne potporne grede, ali može biti lociran i u njenom središnjem delu. Istovetne fibule je W. Jobst opredelio u svoju D varijantu.⁹⁴

153. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-3805.

Dužina 4,4cm.

Neobjavljen.

Fibula je nađena u grobu G-543.

154. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1986. godina, C-11855.

Dužina 2,5cm.

Neobjavljen.

Fibula je nađena u grobu G-4851.

155. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana igla.

Mesto nalaza: «Pirivoj»; 2004. godina, C-578.

Dužina 3,8cm.

Neobjavljen.

94. Jobst 1975, 66.

Varijanta 3: T. XV/156

Ovoj varijanti pripada samo jedan primerak izređen od srebra koji je karakterističan po polukružnim usecima lociranim na donjem delu potporne grede. Slični primerci su nađeni u Zugmantelu.⁹⁵

156. Srebrna fibula kojoj je igla fragmentovana. Mesto nalaza: «Pećine»; 1979. godina, C-1622. Dužina 3,6cm. Neobjavljen.

TIP XIV - KOLENASTE FIBULE SA OPRUGOM I UGLASTOM POTPORNOM GREDOM (T. XV/157-164; T. XVI/165-167)

Karakteristika ovog tipa kolenastih fibula je uglasta potporna greda na glavi fibule koja je ponekad ukrašena. Ispod potporne grede nalazi se opruga sa spoljašnjom tetivom, pritom treba spomenuti da je unutrašnja tetiva karakteristična za zapadne provincije. Luk naših fibula ima polukružni presek, sem u slučaju primeraka broj 157 čiji je luk facetiran. Vrh stope je ređe ukrašen zadebljanjem uvidu dugmeta ili trna. Držać igle je obično uzak i izuzetno visok i najčešće je podužno postavljen. Svi 15 primeraka nađenih na lokalitetu Viminacijum su izrađeni od bronce.

Ovaj tip kolenastih fibula W. Jobst datuje od druge polovine I veka do prve trećine III veka naše ere.⁹⁶

Nalaze ovih fibula na Viminacijumu treba datovati u II i prvu polovinu III veka.

Varijanta 1: T. XV/157

Gore pomenuti primerak je izdvojen u posebnu varijantu zbog podužno facetiranog luka koji dakle ima trapezoidni presek za razliku od ostalih primeraka čiji lukovi imaju poluružni presek. D. Bojović navodi da su fibule ove varijante česte u Gornjoj Meziji.⁹⁷

157. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-9471.

Dužina 3,7cm.

Datovanje: II vek prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Fibula je nađena u grobu G-1396 zajedno sa kolenastom fibulom sa polukružnom potpornom gredom broj 144, sa balsamarijumom kapljičastog oblika (kome je sličan nađen na istom lokalitetu u grobu G1-140, datovan novcem Antonina Pija)⁹⁸, kao i sa novcem datovanim u prvu polovinu I veka.

Varijanta 2: T. XV/158-161

Osobenost ova četiri primerka je nizak i nešto širi držać igle kao i nešto veće dimenzije potporne grede pravougaonog oblika. Slične fibule su nalažene osim u Gornjoj Meziji, u Dalmaciji i Dakiji.

158. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1985. godina, C-6.

Dužina 3,4cm.

Neobjavljen.

159. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1987. godina, C-154.

Dužina 3,5cm.

Neobjavljen.

160. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-8311.

Dužina 3,5cm.

Neobjavljen.

161. Fragmentovana bronzana fibula.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1978. godina, C-98.

Dužina 3cm.

Objavljen: Zotović, Jordović 1990, 12, Sl. 4.

95. Böhme 1972, 19, T. 7, 390-391.

96. Jobst 1975, 64.

97. Bojović 1983, 56, T. XXII, 200.

98. Zotović, Jordović 1990, 93.

Varijanta 3: T. XV/162-164; T. XVI/165

Četiri primerka ove varijante imaju potporne grede manjih dimenzija. Presek luka je polukružan. Držač igle im je visok i podužno postavljen.

162. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-2518.

Dužina 3cm.

Datovanje: II vek prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Fibula je nađena u grobu G1-281 zajedno sa žiškom koji ima pečat OCTAVI koji se datuje u prvu polovinu II veka,⁹⁹ kao i sa tri keramičke posude koje se datuju u II vek.

163. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-4436.

Dužina 3,8cm.

Neobljavljeno.

Fibula je nađena u grobu G-1358.

164. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-3412.

Dužina 3,5cm.

Neobljavljeno.

Fibula je nađena u sloju sa izrazito profilisanom fibulom broj 46, kao i sa kolenastom fibulom sa šarnirom broj 187.

165. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla i njen nosač.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-1617.

Dužina 3,9cm.

Neobljavljeno.

Varijanta 4: T. XVI/166

Jedina razlika ove i prethodne varijante ogleda se u položaju držača igle koji je u ovom slučaju postavljen popreko. Varijanta je zastupljena samo sa jednim primerkom.

166. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Velika kapija»; 1979. godina, C-141.

Dužina 3,1cm.

Datovanje: prva polovina III veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Fibula je nadena u sloju sa novcem Aleksandra Severa, tik uz fragmentovanu izrazito profilisanu fibulu bez potporne grede.

Varijanta 5: T. XVI/167

Kod ove, kao i kod prethodne varijante, držač igle je postavljen popreko. Pravougaona potpora grede većih dimenzija, je u gornjim uglovima ornamentisana sa dva sferična zadebljanja. Ivice potporne grede su ukrašene manjim urezima. Na luku fibule se nalaze četiri trougaona polja ispunjena belom inkrustacijom. Za ovu varijantu nisu mi poznate analogije, ali bi poreklo ove fibule zbog poprečnog držača igle trebalo tražiti u zapadnim provincijama.

167. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1979. godina, C-1310.

Dužina 3,5cm.

Datovanje: sredina III veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Fibula je nađena u sloju sa tri novčića, od kojih su dva iskovana za vreme vladavine Gordijana III i Trebonijana Gala (253. godina), dok se treći okvirno datuje u III vek, kao i fibulom u obliku svastike broj 271.

TIP XV - KOLENASTE FIBULE SA ŠARNIROM

(T. XVI/168-176; T. XVII/177-188; T. XVIII/189-200; T. XIX/201-211)

Kolenaste fibule sa šarnirom su na nekropolama Viminacijuma zastupljene sa 55 primerka, što ih čini najzastupljenijom grupom u okvirima ovog tipa. Kao što im samo ime kaže na glavi ovih fibula se nalazi šarnir mehanizam. Često se iza valjkaste glave nalazi manje ili veće polukružno zadebljanje. Luk fibule je često ukrašen facetiranjem. Na vrhu stope se ponekad nalazi manje zadebljanje. Držač igle može biti potavljen podužno ili popreko i obično je veoma visok.

Ove fibule su karakteristične za istočne provincije, a naročito za Gornju Meziju gde predstav-

99. Vikić-Belančić 1975, 57.

Ijaju najbrojniji tip kolenastih fibula. D. Bojović navodi 55 primeraka koji se čuvaju u Muzeju grada Beograda.¹⁰⁰ Sem duž limesa, ove fibule se nalaze i u unutrašnjosti provincije. Imajući u vidu brojnost ovih fibula u Gornjoj Meziji treba pretpostaviti postojanje porizvodnog centra na njenom tlu koji se možda nalazio baš u Viminacijumu. Pored Gornje mezije, fibule ovog tipa se javljaju u Dakiji i Donjoj Meziji.

D. Bojović ove fibule datuje od II do IV veka, što ne potvrđuju nalazi na Viminacijumu. Početak njihove upotrebe pada u II vek, ali one izlaze iz mode već početkom druge polovine III veka. Naime najmlađa fibula ovog tipa (broj 201) je nađena u grobu G-1006 i datovana je jednim novcem Emilijana i sa primerka novca Galijena.

Prema obradi luka i položaju držača igle ovaj tip fibula sam podelio na 11 varijanti. Varijante 9, 10 i 11 samo uslovno pripadaju kolenastim fibulama, ali pošto se radi o pojedinačnim primercima za koje nisam uspeo u meni dostupnoj literaturi da nađem analogije, priključio sam ih ovom tipu fibula sa kojim donekle imaju sličnosti.

Varijanta 1: T. XVI/168-174

Ova varijanta je zastupljena sa osam primeraka od koji su dva izrađena od srebra, a ostali od bronce. Iznad valjkastog dela nalazi se polukružno zadebljanje koje je kod primerka broj 168 udvojeno i ima više trapezoidni oblik. Luk je ukrašen facetiranjem. Sem kod primerka broj 168, svi ostali imaju zadebljenje u vidu trna na vrhu stope. Visoki držać igle je postavljen podužno.

Ova varijanta se datuje u II vek.

168. Srebrna fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1979. godina, C-872.

Dužina 3,5cm.

Datovanje: sredina II veka prema uslovima nalaza. Neobjavljeno.

Fibula je nađena u grobu G-235 sa novcem Marka Aurelija kao cezara iskovanim u periodu od 140. do 144. godine (RIC 1238).

169. Srebrna fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-2933.

Dužina 2,8cm.

Neobjavljeno.

170. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1990. godina, C-13429.

Dužina 3,8cm.

Datovanje: II vek prema uslovima nalaza.

Neobjavljeno.

Fibula je nađena u rovu sa dva novčića od kojih je jedan iskovan za vreme Hadrijana, dok se drugi okvirno datuje u I-II vek. U rovu je takođe nađena i fibula u obliku svastike broj 266.

171. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1987. godina, C-12273.

Dužina 3,6cm.

Neobjavljeno.

172. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla i deo njenog držača.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-10028.

Dužina 3,3cm.

Neobjavljeno.

173. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-9688.

Dužina 3,3cm.

Neobjavljeno.

174. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-7369.

Dužina 3,7cm.

Neobjavljeno.

Fibula je nađena u grobu G1-1047.

Varijanta 2: T. XVI/175-176; T. XVII/177-185

Ova varijanta je zastupljena sa 12 primeraka od koji su izrađeni od bronce. Jedina razlika između ove i prethodne varijante je u tome što ove fibule imaju luk polukružnog preseka tj., luk im nije facetiran kao kod fibula varijante 1.

Ova varijanta se datuje u II i prvu polovicu III veka.

175. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1986. godina, C-12122.

Dužina 3,5cm.

100. D. Bojović 1983, 58-61, T. XXIII-XXVII, 211-266.

Datovanje: Prva polovina III veka prema uslovima nalaza. Neobljavljeno. Fibula je nađena u grobu G1-1101 sa novcem iskovanim za vreme vladavine dinastije Severa.	Dužina 4,3cm. Datovanje: II i prva polovina III veka prema uslovima nalaza. Objavljen: Zotović, Jordović 1990, 26, Sl. 11. Nađena u sloju iznad kuline koji se datuje u II i prvu polovinu III veka. ¹⁰¹
176. Bronzana fibula očuvana u celosti. Mesto nalaza: «Pećine»; 1990. godina, C-13518. Dužina 3,5cm. Datovanje: III vek prema uslovima nalaza. Neobljavljeno. Fibula je nađena u grobu-bunaru G1-1146 sa novcem III veka.	181. Bronzana fibula očuvana u celosti. Mesto nalaza: «Pećine»; 1980. godina, C-2062. Dužina 3,9cm. Neobljavljeno.
177. Fragmentovana bronzana fibula. Mesto nalaza: «Pećine»; 1979. godina, C-1516. Dužina 3,7cm. Datovanje: sredina II veka prema uslovima nalaza. Neobljavljeno. Fibula je nađena u grobu G1-108 sa novcem Antonina Pija.	182. Bronzana fibula očuvana u celosti. Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-7493. Dužina 3,1cm. Neobljavljeno. Fibula je nađena u grobu G1-1071.
178. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla. Mesto nalaza: «Velika kapija»; 1979. godina, C-261. Dužina 3,8cm. Datovanje: prva polovina III veka prema uslovima nalaza. Neobljavljeno. Fibula je nađena u sloju sa kolenastim fibulama broj 146 i 195, kao i sa žičanom fibulom broj 133. U ovom sloju je pored fibula nađeno i nekoliko primeraka novca datovanih u prvu polovinu III veka od kojih su najmlađi dva novčića Aleksandra Severa.	183. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla. Mesto nalaza: «Pećine»; 1990. godina, C-13248. Dužina 3,2cm. Neobljavljeno.
179. Bronzana fibula očuvana u celosti. Mesto nalaza: «Velika kapija»; 1979. godina, C-229. Dužina 3,3cm. Datovanje: prva polovina III veka prema uslovima nalaza. Neobljavljeno. Nađena je u sloju sa fibulom sa šarnicom koja je sličana Aucissa fibulama, kao i sa dva primerka novca Aleksandra Severa.	184. Bronzana fibula očuvana u celosti. Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-2537. Dužina 3,5cm. Datovanje: druga polovina II-prva polovina III veka prema uslovima nalaza. Objavljen: Zotović, Jordović 1990, 106, T. CX-LIX/8. Fibula je nađena u grobu G1-251 sa kontramarkiranim novcem I veka. Grob je oštetio druga dva iz prve polovine II veka.
180. Bronzana fibula očuvana u celosti. Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-4456.	185. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla. Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-7040. Dužina 2,7cm. Neobljavljeno. Fibula je nađena u grobu G1-995.

101. Zotović, Jordović 1990, 14-34.

Varijanta 3: T. XVII/186-188; T. XVI-II/189-194

Ova varijanta je na lokalitetu Viminacijum zastupljena sa devet primeraka koji su izrađena od bronce. Od varijante 1 ih razlikuje jedino visoki poprečno postavljeni držać igle. Kod primerka 186 držać igle je u gornjem delu postavljen podužno, a u donjem poprečno. Fibula slična ovoj se čuva u Muzeju grada Beograda.¹⁰²

Ovu varijantu treba datovati u II i prvu polovinu III veka.

186. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-10228.
Dužina 2,7cm.
Neobljavljen.
Fibula je nađena u grobu G1-934.

187. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-3416.
Dužina 3cm.
Neobljavljen.
Fibula je nađena u sloju sa izrazito profilisanom fibulom broj 46 kao i sa kolenastom broj 164.

188. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1985. godina, C-11116.
Dužina 3,9cm.
Neobljavljen.
Fibula je nađena u grobu G-3936.

189. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-4541.
Dužina 3cm.
Neobljavljen.

190. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-5079.
Dužina 2,8cm.
Neobljavljen.

191. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-2390.
Dužina 3,2cm.
Datovanje: druga polovina II veka prema uslovima nalaza.

Objavljeno: Zotović, Jordović 1990, 106, T. CLXXXVII/2.

Fibula je nađena u grobu G1-258 sa novcem Luce.

192. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-9386.
Dužina 3,5cm.
Neobljavljen.

193. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-2701.
Dužina 3,3cm.
Neobljavljen.

194. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-3031.
Dužina 3,7cm.
Neobljavljen.
Fibula je nađena u grobu G-374.

Varijanta 4: T. XVIII/195-199

Ova varijanta je zastupljena sa 6 primeraka od koji su izrađeni od bronce. Jedina razlika između ove i prethodne varijante je u obradi luka koji nije facetiran i ima polukružni presek.

Ovu varijantu fibula treba datovati u II i prvu polovinu III veka

195. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana igla.
Mesto nalaza: «Velika kapija»; 1979. godina, C-206.
Dužina 3,2cm.
Datovanje: Prva polovina III veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljen.

Fibula je nađena u sloju sa kolenastim fibulama broj 146 i 178, kao i sa žičanom fibulom broj 133. U ovom sloju je pored fibula nađeno i nekoliko primeraka novca datovanih u prvu polovinu III veka od kojih su najmlađi dva novčića Aleksandra Severa.

196. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1988. godina, C-719.

102. D. Bojović 1983, 59, T. XXV, 237.

Dužina 3,3cm. Neobljavljeno.	202. Bronzana fibula očuvana u celosti. Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-9317a. Dužina 3,7cm. Neobljavljeno. Nađena u ložištu keramičke peći broj 9.
197. Bronzana fibula očuvana u celosti. Mesto nalaza: «Pećine»; 1979. godina, C-1428. Dužina 3cm. Neobljavljeno.	203. Bronzana fibula očuvana u celosti. Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-4577. Dužina 5,2cm. Neobljavljeno Nađena u grobu G1-548.
198. Bronzana fibula sa odvojeno iglom. Mesto nalaza: «Pećine»; 1979. godina, C-995. Dužina 3,3cm. Neobljavljeno.	
199. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla. Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-5301. Dužina 3,5cm. Neobljavljeno.	

**Varijanta 5: T. XVIII/200;
T. XIX/201-203.**

Ove fibule su zastupljene sa četiri primeraka izrađena od bronce. Iznad valjkastog dela i dalje se kao i kod prethodnih varijanti nalazi polukružno zadebljanje. Luk je trougaonog preseka. Visoki držač igle je postavljen podužno.

Nalaze ovih fibula na Viminacijumu treba datovati od II do početka druge polovine III veka.

200. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-3927.
Dužina 4,3cm.
Datovanje: treća četvrtina II veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G1-461 sa novcem Faustine Mlađe.

201. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-1428.
Dužina 4,8cm.
Datovanje: šesta i sedma decenija III veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-1006 sa 4 novčića, od kojih je jedan iskovana za Emilijanu, dok su preostala tri iskovana za Galijenu.

Varijanta 6: T. XIX/204-206

Ova varijanta fibula je zastupljena sa tri bronzana primeraka. Iznad valjkaste glave luk trougaonog preseka nema polukružno zadebljanje već je sam zadebljan i koso zasečen radi otvaranja igle. Vrh stope je ukrašen zadebljanjem u vidu trna. Visoki držač igle je postavljen poprečno i ima zakrivljen vrh. Ove fibule su ekvivalentne varijanti 9 D. Bojovića.¹⁰³

Ove fibule možda treba datovati u prvu polovinu III veka.

204. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1987. godina, C-12287.
Dužina 4cm.
Neobljavljeno.

205. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-4337.
Dužina 4cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G1-358.

206. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-6535.
Dužina 4,4cm.
Datovanje: druga četvrtina III veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno
Nađena u sloju sa tri novčića od kojih se jedan datuje u II vek, a preostala dva u drugu četvrtinu III veka.

103. D. Bojović 1983, 60, T. XXVI, 248-255.

Varijanta 7: T. XIX/207

Jedini primerak ove varijante je napravljen od bronce. Između duge valjkaste glave i početka luka se nalazi polukružno zadebljanje. Luk je savijen pod pravim uglom i ukrašen je facetiranjem. Stopa je ukrašena sa dve paralelne linije, a njen vrh zadebljanjem u obliku trna. Držač igle je postavljen podužno. Jedina razlika između ove fibule i varijante 1 ogleda se u obradi držača stope koji je ukrašen urezanim linearnim motivima kao i plastičnim ornamentima na njegovom donjem delu.

Fibula se datuje u sredinu III veka.

207. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1988. godina, C-715.

Dužina 4,8cm.

Datovanje: sredina III veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u sloju sa novcem Trebonijana Gala koji se datuje od 251. do 253. godine (RIC 86).

Varijanta 8: T. XIX/208

Ovaj bronzani primerak masivnog luka se od varijante 2 razlikuje samo time što ima dve igle. Fibula slična našoj je nađena prilikom iskopavanja nekropole u Sasama, pritom autor navodi postojanje jednog primaka u Splitu.¹⁰⁴

Fibula se datuje u drugu trećinu II veka.

208. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1988. godina, C-640.

Dužina 3,4cm.

Datovanje: druga trećina II veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u grobu G1-15 sa dva novčića od kojih je jedan iskovan za Antonina Pija, a drugi za Hadrijana u periodu od 132. do 134. godine (RIC 725).

Varijanta 9: T. XIX/209

Ova varijanta koja je zastupljena samo sa jednim srebrnim primerkom, ima luk pravougaonog preseka ukrašen podužnim linearnim motivima. Luk se postepeno sužava ka prelazu u stopu gde

se nalazizadebljanje. Stopa fibule je kvadratnog preseka, dok je njen vrh pločasto proširen. Visoki držač igle je postavljen popreko.

209. Srebrna fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-6116.

Dužina 2,6cm.

Neobljavljeno

Nađena u grobu G1-555.

Varijanta 10: T. XIX/210

Srebreni primerak iznad duge valjkaste glave ima luk ujednačene širine i pravougaonog preseka koji je po obodu ukrašen urezanim linijama. Stopa se lagano širi ka vrhu koji je ukrašen zadbljanjem u vidu trna. Podužno postavljeni držač igle je ekstremno visok.

Fibula se datuje u sredinu IV veka.

210. Srebrna fibula kojoj je igla fragmentovana.

Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1985. godina, C-57.

Dužina 4,3cm.

Neobljavljeno.

Varijanta 11: T. XIX/211

Nad veoma dugom glavom izdiže se trakastu telo bronzane fibule ujednačene širine. Stopa je ukrašena dvema poprečno urezanim linijama. Vrh stope je nazubljen. Visoki držač igle je poprečno postavljen.

211. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-7428.

Dužina 3,8cm.

Neobljavljeno.

**TIP XVI - FIBULE SA SPIRALNO
SAVIJENIM LUKOM
(T. XIX/212; T. XX/213-215)**

Ove fibule su zastupljene sa četiri primeraka izrađena od bronce koje je D. Bojović svrstao u varijantu 17 u okviru svoje podele kolenskih fibula sa šarnirom.¹⁰⁵ Iznad valjkaste glave

104. Baum, Srejović 1960, 27, T. XVI, 790.

105. D. Bojović 1983, 61, T. XXVIII, 265-267.

prošireni luk je spiralno savijen. Početni deo spirale je najčešće spojen sa donji delom luka. Luk je pravougaonog ili trapezoidnog preseka. Stopa je na kraju proširena i ornamentisana zadebljanjem u vidu trna. Visoki držač igle je postavljen poprečno. Matično područje ovih fibula predstavljaju balkanske provincije.

Datuje se u II i prvu polovinu III veka.

212. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-9075.

Dužina 3,4cm.

Neobljavljeno.

Nađena u sloju sa fibulom broj 11 (fibule sa šarnirom slične Aucissa fibulama).

213. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-6701.

Dužina 3,2cm.

Datovanje: sredina III veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u sloju sa pet novčića od kojih je jedan iskovan za Trajana Decija i datuje se u 249./250. godinu, drugi na reversu ima legendu PROVINCIA DACIA i okvirno se datuje od 246./247. do 256./257. godine, treći za Septimija Severa (Mušmov 6543), dok su se preostala dva okvirno datuju u II i III vek.

214. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-3816.

Dužina 4,3cm.

Datovanje: prva polovina II veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u grobu G1-308, koga preseca grob G1-309 sa novcem Faustine Mlađe.

215. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1978. godina, C-71.

Dužina 3,5cm.

Obljavljeno: Zотовић, Јордовић 1990, 12, Sl. 4.

**TIP XVII - FIBULE SA DVOJNIM LUKOM
(T. XX/216-218)**

Fibule ove varijante su zastupljene sa tri primerka izrađena od bronze. Iznad valjkaste glave nalazi se dvojni luk. Stopa je ukrašena sa dva dugmetasta zadebljanja. Visoki držač igle je postavljen poprečno. Slična fibula je pronađena u Singidunumu i datovana u III vek.¹⁰⁶ Pored Gornje Mezije fibule ovakvog tipa su nalažene u Panoniji, Dakiji i Donjoj Meziji. Poznata su i četiri primerka iz Dura Europosa.¹⁰⁷

E. Genčeva ovakve fibule datuje u prvu polovinu III veka.¹⁰⁸

Nalaze ovih fibula na Viminacijumu treba datovati u II i prvu polovinu III veka.

216. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-12189.

Dužina 3,4cm.

Neobljavljeno.

217. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1987. godina, C-11514.

Dužina 2,8cm.

Datovanje: II vek prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u grobu G-4456 sa novcem koji se okvirno datuje u II vek.

218. Bronzana fibula koja je očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-7760.

Dužina 2,4cm.

Datovanje: prva polovina III veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u sloju sa četiri novčića od kojih su dva najmlađa iskovana za Aleksandra Severa (jedan od njih se može precizno datovati u 224. godinu – RIC 40).

106. Bojović 1996, 65, fig. 7, 11.

107. Genčeva 2004, 51.

108. Genčeva 2004, 51.

TIP XVIII - LUČNE FIBULE SA POLUKRUŽNOM POTPORNOM GREDOM (T. XX/219)

A. Böhme je ovakve fibule opredelila u svoju grupu broj 18 i nazvala ih Bügelfibeln mit halbrunder Kopfplatte mit Öse.¹⁰⁹ Kao što iz njenog naziva vidimo, ove fibule često iznad polukružne potporne grede imaju dodatak u obliku omče, što sa našim primerkom nije slučaj. Građa ovih fibula je raznovrsna. Ovaj tip fibula je ponekad ornamentisan emajlom. Igla je za telo spojena najčešće šarnirom, ali poznati su i primerci sa oprugom koji imaju unutrašnju tetivu. Jedini primerak ovog tipa je napravljen od bronce i ima šarnir mehanizam pričvršćen za veću potpornu greedu polukružnog oblika. Luk je ornamentisan sa dva poprečna grebenasta zadebljanja između kojih se nalazi veće zadebljanje kalotastog oblika. Stopa ima trougaoni poprečni presek završetak i postepeno se sužava ka vrhu. Stopa je ukrašena istovetnom kombinacijom zadebljanja samo manjih dimenzija. Podužno postavljeni, koso sečeni držać igle je perforiran.

Fibule ovog tipa su nalažene uglavnom u zapadnim provincijama i datuju se u II vek naše ere.

219. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1979. godina, C-991.

Dužina 4,2cm.

Datovanje: II vek prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u sloju sa žiškom koji ima pečat CRESC-ES koji je datovan u II vek.¹¹⁰

TIP XIX - FIBULE IZDUŽENOG I PROFILISANOG LUKA, SA ŠARNIRNIM MEHANIZMOM (T. XX/220-224; T. XXI/225-230)

Pored šarnir-mehanizma ove fibule odlikuje i profilisani luk čiji oblik i način ukrašavanje ima veći broj varijanti. Za razliku od Aucissa fibula nemaju pločasto proširenu glavu. Pored bronce,

bakra i mesinga ovaj tip fibula se izradivao i od srebra. Primerci izrađeni od mesinga često su ukrašeni punktiranim vegetabilnim motivima, što ima svoje korene u latenskom periodu.¹¹¹

Fibule ovog tipa su nastale su sjednjavanjem funkcionalnih i stilističkih osobenosti Aucissa fibula (šarnir i dugmetasto zadebljanje na stopi) i različitih galskih tipova od kojih pre svega Nertomarus (izdužen oblik).¹¹²

Fibule izduženog i profilisanog luka sa šarnirom su česte na lokalitetima južne Engleske, Francuske, Švajcarske i jugozapadne Nemačke.¹¹³ U znatnom broju su nalažene u Panoniji, dok su u istočnim provincijama nešto ređe. Na teritoriji Gornje Mezije su uglavnom nalažene uz limes.

Ove fibule se datuju od sredine I do sredine III veka. Na teritoriji Viminacijuma je nađeno 11 primeraka koji su podeljeni u pet varijanti.

Varijanta 1: T. XX/220-221

Osnovna karakteristika ove varijante su krilca na bočnim stranama približno pravougaonog luka. Stopa fibule broj 220 je ornamentisna sa dva poprečna rebra, dok je stopa fibule broj 221 trapezoidnog oblika. Oba primerka imaju dugmetastim zadebljenjem na vrhu stope. Fibula broj 221 ima na prelazu luka u stopu poprečno rebro. S. Rieckhoff je slične fibule opredelila u svoju grupu A2 (br. 220), odnosno A3 (br. 221).¹¹⁴

220. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1978. godina, C-475.

Dužina 3cm.

Neobljavljeno.

221. Fragmentovana bronzana fibula.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1978. godina, C-448a.

Dužina 4,2cm.

Neobljavljeno.

Nađena u ukopu zajedno sa fibulom varijante 4 broj 228.

111. Rieckhoff-Pauli 1977, 14.

112. Rieckhoff-Pauli 1977, 13.

113. Rieckhoff-Pauli 1977, 14.

114. Rieckhoff 1975, 52, Tafel 4, 41-47

109. Böhme 1972, 17, tafel 6, 349-358.

110. Vikić-Belančić 1975, 56.

**Varijanta 2: T. XX/222-224;
T. XXI/225.**

Ove fibule imaju približno pravougaoni ukrašen podužnim rebrima. Stopa je najčešće trapezoidnog oblika sa dugmetastim zadebljanjem na vrhu. S. Rieckhoff je ovakve fibule opredelila u svoju grupu B1.¹¹⁵

222. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-4636.

Dužina 3,4cm.

Datovanje: sredina II veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u sloju sa novcen Antonina Pija iskovanim u periodu od 145. do 161. godine (RIC 823).

223. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1985. godina, C-11414.

Dužina 4,5cm.

Neobljavljeno.

Nađena u grobu G-4313.

224. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1979. godina, C-693.

Dužina 5,5cm.

Datovanje: druga polovina I početak II veka.

Objavljeno: Zotović, Jordović 1990, 85, T. XCII/10.

Nađena u grobu G-67 sa više keramičkih posuda koje se datuju u II vek. Ovaj grob je oštećen drugim koji ima kao prilog novac Hadrijana. Nađen je i žižak sa pečatom STROBILI koji se datuje u drugu polovicu I i prvu polovicu II veka.¹¹⁶

225. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.

Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1987. godina, C-162.

Dužina 4,3cm.

Neobljavljeno.

Varijanta 3: T. XXI/226-227

Ovu varijantu karakteriše veoma profilisana stopa fibule na kojoj se nalazi perforirani, koso sečeni držać igle. Luk je pravougaonog oblika, a kod primerka broj 226 je na prelomu profilisan pravougaonom pločicom, neznatno širom od samog luka. Približno slični primaci su nađeni u vikusu kastela Häfingen.¹¹⁷

226. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-5633.

Dužina 5,2cm.

Datovanje: sredina III veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nadēna u sloju sa fibulom u koja ima luk u obliku viljuške broj 347 i sa tri novčića od kojih se dva mlađa datuju u drugu četvrtinu III veka. Jedan od njih je iskovan u vreme vladavine Gordijana III 242./243. godine.

227. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-9671.

Dužina 4cm.

Datovanje: I-II vek prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u sloju sa novcem koji se okvirno datuje u I-II vek.

Varijanta 4: T. XXI/228-229

Najupečatljivija karakteristika ove varijante jesu nazubljene bočne strane luka i uska stopa čiji je vrh ukrašen sferičnim zadebljanjem. Četiri fibule slične našim su pronađene na području antički Siscije.¹¹⁸

228. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1978. godina, C-457.

Dužina 6cm.

Neobljavljeno.

Nađena u ukopu zajedno sa fibulom varijante 1 broj 221.

229. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1978. godina, C-118.

Dužina 4,5cm.

Neobljavljeno.

115. Rieckhoff 1975, 52, Tafel 4-5, 48-66.

116. Vikić-Belančić 1975, 58.

117. Rieckhoff 1975, Tafel 6, 76, 81.

118. Koščević 1980, 29, T. XXV, 209.

Varijanta 5: T. XXI/230

Luk srebrnog primerka je ukrašen je podužno postavljenom pravougaonom pločicom koja je u središnjem delu ukrašena kružnim uđubljenjem. Osim ovog ornamenta na luku se nalaze i tri poprečna rebra. Na vrhu stope je dugmetasto zadebljanje. Držač igle je koso sečen. Sličan primerak, ali bez poprečnih rebara je nađen u vojnom logoru na Kalemegdanu.¹¹⁹ S. Rieckhoff je ovakve fibule sa jednom ili više pločica na luku opredelila u svoju grupu C4.¹²⁰

230. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana. Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-3842. Dužina 4,2cm.

Datovanje: I vek prema uslovima nalaza.

Neobjavljeno.

Nađena u sloju sa novcem koji se okvirno datuje u I vek.

TIP XX - SIMETRIČNE FIBULE (T. XXI/231-233)

U nemačkoj literaturi ove fibule se nazivaju Gleichseitige fibeln. Naziv su doble na osnovu is-tovetnosti obrade gornje strane glave i stope. Drugim rečima, pored podužne simetrije, kod ovih fibula je prisutna i poprečna simetrija. Ova osobina bi se mogla pripisati i većini pločastih fibula, ali za razliku od njih simetrične fibule imaju jasno izdignut luk, koji može biti polukružan ili zaravnjen u vidu pločice. Ove fibule su često ukrašene emajlom. Igla je za telo fibule pričvršćena visećim šarnirom.

Veći broj simetričnih fibula je nađen u utvrđenjima Saalburg i Zugmantel.¹²¹ S. Rieckhoff je evidentirala osam primeraka u vikusu kastela Hüffingen¹²² i šest u Sulcu¹²³ koje je datovala od druge polovine I do kraja II veka. U našoj zemlji ovakve fibule se čuvaju u Muzeju grada Beograda,¹²⁴ kao i dva primerka u muzeju u Vršcu.¹²⁵

119. Bojović 1983, 28, T. IV, 34.

120. Rieckhoff 1975, 53, Tafel 8, 117-120.

121. Böhme 1972, 36-37, Tafel 24-25, 933, 935, 938, 940, 945-958.

122. Rieckhoff 1975, 59-60, Tafel 8-9, 133-140.

123. Rieckhoff-Pauli 1977, 18-19, Abb 7, 107-112.

124. Bojović 1983, 63, T. XVIII, 270.

125. Kondić 1961, 202-203, T. II, 10, 13.

Tri primerka pronađena na Viminacijumu se datuju u II vek i mogu se podeliti u dve varijante.

Varijanta 1: T. XXI/231

Ovoj varijanti pripada jedan neemajlirani primerak izrađen od bronce. Primerci bez emajla pripadaju starijem obliku ovih fibula. Fibula ima pločasti luk ukrašen na krajevima sa po jednim poprečnim rebrom, dok je središnji deo ukrašen perforacijom i linearnim motivima.

231. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana. Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-10807.

Dužina 3,2cm.

Datovanje: periodi korišćenja ova dva tipa fibula se preklapaju tokom druge polovine II veka, pa ih stoga verovatno treba datovati u ovaj vremenski interval. Neobjavljeno.

Nađena u grobu G1-1536 sa pločastom fibulom rađenom u tehnici probijanja broj 250.

Varijanta 2: T. XXI/232-233

Primerak broj 232 ima pločasti luk elipsastog oblika ukrašen žutim emajlom. Fibula broj 233 ima polukružni luk na čijem se temenu nalazi pozlaćena pravougaona pločica ornamentisana u središnjem delu trouglovima ispunjenim crvenim emajlom.

232. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana. Mesto nalaza: «Pećine»; 1985. godina, C-11173. Dužina 3,3cm.

Datovanje: II vek prema uslovima nalaza.

Neobjavljeno.

Nađena u grobu G-4016 sa novcem koji se okvirno datuje u prvu polovicu II veka. Nađen je i žizak sa pečatom OCTAVI koji se datuje u II vek.¹²⁶

233. Bronzana fibula sa emajlom crvene boje, koja je očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-5120.

Dužina 4,3cm.

Datovanje: II vek prema uslovima nalaza.

Neobjavljeno.

Nađena u grobu G-1807 sa keramičkim posudama koje se datuju u II vek.

126. Vikić-Belančić 1975, 57.

TIP XXI - PLOČASTE FIBULE (T. XXI/234-238; T. XXII/239-249)

Ove fibule se u nemačkoj literaturi nazivaju Scheibenfibeln. Telo ovih fibula je u obliku ploče ispod koje se nalazi mehanizam za njeno kačenje. Igra je za pločasto telo fibule pričvršćena visećim šarnirom. Od simetričnih fibula se razlikuju po tome što nemaju naglašen luk. Tela ovih fibula mogu biti različitih oblika, ali su najčešće kružnog oblika. Pločaste fibule su često ukrašene emajlom različitih boja.

Ukrašavanje fibula emajlom kod Rimljana se javlja tokom poslednje trećine I veka na prostoru zapadne Evrope. Emajliranje su prvobitno primenjivali Kelti oko 400. godine pre nove ere. Smatra se da je ova tehnika u početku korišćena kao zamena za umetanje korala. U početku se koriste samo crveni ili zeleni emajl kojim se na telu fibule najčešće formiraju trouglovi. U kasnijoj fazi se se koriste i druge boje na fibulama veoma raznovrsnih oblika.¹²⁷

Najveća kocentracija emajliranih fibula je zapažena u Galiji, Gemaniji i Panoniji. U Gornjoj Meziji su zastupljene u manjem broju.

S. Rieckhoff je pločaste fibule podelila prema njihovom obliku, načinu ukrašavanja i eventualnom postojanju ornamenata izvedenih emajlom, u tri osnovne grupe: A, B i C. Grupi A1-A5 pripadaju fibule koje nemaju ili sasvim sporadično imaju ornament izveden emajlom i datuju se u drugu polovicu I i prvu polovicu II veka. Grupu B čine fibule koje su u značajnoj meri pokrivenе emalom. Ova grupa se datuje od kraja I do sredine II veka. Grupi C pripadaju komadi emajlirani u *millefiori* tehniци kao i komadi različitih oblika ukrašeni umetnutim dragim kamenjem ili tutulusom u središnjem delu, rađeni u tehnicu probijanja. Ova grupa se datuje od polovine II do sredine III veka.¹²⁸

Na lokalitetu Viminacijum je pronađeno 16 fibula ovog tipa koje se mogu podeliti u pet varijanti.

Prema uslovima nalaza ovaj tip se na Viminacijumu datuje u II i prvu polovicu III veka.

Varijanta 1: T. XXI/234-236

Pločaste fibule ove varijante su kružnog oblika i nemaju ornamente izvedene emajlom. Primerci broj 234 i 235 ukrašeni kocentričnim krugovima, dok je primerak broj 236 potpuno ne ukrašen. Primerak broj 234 ima po obodu zupce. Ova varijanta može se opredeliti u gore pomenutu grupu A1.

234. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-10675.
Dužina 3,2cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-1923.

235. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1979. godina, C-1582.
Dužina 2,8cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G1-110 sa Avgustovim perforiranim novcem datovanim od 28. do 26. godine pre nove ere (RIC 18).

236. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-9761.
Dužina 3,3cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G1-1428.

Varijanta 2: T. XXI/237

Ova fibula je po obliku slična fibuli broj 234 od koje se razlikuje postojanjem tutulusa koji je zanitovan za telo. S. Rieckhoff-Pauli je ovakve fibule opredelila u A5 grupu.¹²⁹

237. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-7250.
Dužina 3,6cm.
Neobljavljeno.

127. Rieckhoff-Pauli 1977, 21.

128. Rieckhoff 1975, 64-69.

129. Rieckhoff-Pauli 1977, 20.

Rieckhoff-Pauli 1977, 21.

Varijanta 3: T. XXI/238; T. XXII/239.

Kao i kod prethodnih varijanti i ovde se radi o fibulama kružnog oblika. Jedinu razliku predstavlja to što su ove fibule ukrašene emajlom. Fibula broj 238 je u središnjem delu ukrašena profilisanim ispuštenjem koje je nitnom spojeno za telo. Na obodu fibule se nalazi ovalni dodatak koji nosi šarnir.

Varijanta se datuje u II i prvu polovinu III.

238. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana. Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-6342.

Dužina 3,4cm.

Datovanje: II i prva polovina III veka prema uslovima nalaza.

Objavljen: Zotović, Jordović 1990, 32, Sl. 14.

Nađena u sloju ispod kuline koji se datuje u II i prvu polovinu III veka.¹³⁰

239. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-2979.

Dužina 2cm.

Datovanje: II i prva polovina III veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u grobu G-880 sa dve keramičke posude koje se datuju u II i prvu polovinu III veka.

Varijanta 4: T. XXII/240-241

Karakteristika ovih fibula ukrašenih emajlom je da imaju oblik točkasa šest paoka. Ove fibule imaju u središnjem delu ispuštenje čiji je vrh ukrašen emajlom.

Varijanta se datuje u II i prvu polovinu III.

240. Fragmentovana bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-12061.

Dužina 3cm.

Neobljavljeno.

241. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana. Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1982. godina, C-1514.

Dužina 3,3cm.

Datovanje: od sredine II do sredine III veka prema uslovima nalaza.

Objavljeno: Zotović, Jordović 1990, 64, T. XXVI-II/2.

Nađena u grobu G-160 sa keramičkim posudama koje se datuju od sredine II do sredine III veka.

Varijanta 5: T. XXII/242-249

Ova varijanta sadrži fibule različitog oblika ukrašene emajom koje se mogu opredeliti u C grupu S. Rieckhoff-Pauli, datovanu od strane autorke od sredine II do sredine III veka.¹³¹ Na osnovu primeraka broj 243 i 249 nađenih u grobovima sa novcima Hadrijana možemo zaključiti da je ova varijanta na teritoriji Viminacijuma u upotrebi od prve polovine II veka.

242. Bronzana fibula očuvana u celosti. Telo ukrašeno emajlom zelene i crvene boje, je zvezdastog oblika sa osam radijala koji su sferično završeni. U sredini je kružna perforacija većeg prečnika.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-8874.

Dužina 4,4cm.

Datovanje: II vek prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u grobu G-1486 sa novcem koji se okvirno datuje u I i II vek.

243. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana. Kružnog je oblika sa tutulusom koji na vrhu ima režiste za kamen. Po obodu je raspoređeno šest kružnih dodataka koji su neizmenično ispunjeni emajlom žute i zelene. Pored emajla u svakom od ovih dodataka se nalazi kuglica crne boje.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-7981.

Dužina 3cm.

Datovanje: druga četvrтina II veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u grobu G1-1136 sa dva novčića od kojih je jedan iskovan za Hadrijana u intervalu od 134. do 138. godine (RIC 848), dok drugi na reversu ima legendu ROM ET AVG (oltar u Lugdunumu) i kovan je za careve iz dinastije Julijevaca.

130. Zotović, Jordović 1990, 14-34.

131.

244. Bronzana fibula očuvana u celosti. Šestougaona fibula čija su četiri središnja polja izvedena prolamanjem. Ovaj primerak je ukrašen emajlom žute, crvene i plave boje.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1979. godina, C-1033.
Dužina 5,5cm.
Neobljavljeno.

245. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla. Fibula romboidnog oblika čiji su krajevi krstasto izvedeni. Oba kraja su u središnjem delu perforirana. Za ornament je upotrebljen emajl zelene i tamno crvene boje.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-9850.
Dužina 5,2cm.
Neobljavljeno.

246. Bronzana fibula očuvana u celosti. Fibula romboidnog oblika čiji su krajevi ukrašeni krugovima. U sredini su ornamenti izvedeni emajlom bele i plave boje na žutoj osnovi.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-11446.
Dužina 4,6cm.
Neobljavljeno.

Sličnu fibulu je objavio A. K. Ambroz i tom prilikom navodi da su ovakvi i slični primerci imali magijsko značenje u agrarnim kultovima.¹³²
Nađena u grobu G1-1682.

247. Fragmentovana bronzana fibula. Kvadratna fibula profilisanih krajeva ukrašena emajlom crvene, crne i narandžaste boje.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-5623.
Dužina 2,7cm.
Neobljavljeno.

248. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla. Kvadratna fibula čija je donja strana pravougaono proširena. Ukrašena je emajlom zelene i crvene boje.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1990. godina, C-13149.
Dužina 3cm.
Neobljavljeno.

249. Fragmentovana bronzana fibula. Šestougaona fibula čiji su krajevi polukružno izvedeni. Ukrašena emajlom.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-4793.
Dužina 3cm.
Datovanje: prva polovina II veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G1-394 sa novcem Hadrijana.

TIP XXII - PLOČASTE FIBULE RAĐENE TEHNIKOM PROLAMANJA (T. XXIII/250-263)

Fibule ovog tipa su u našoj zbirci zastupljene sa 14 bronznih primeraka. Ornamentisanje ovih fibula je vršeno probijanjem pločastog tela. Igla je za telu fibule vezana pomoću visećeg šarnira, a oslanja se na poprečno postavljeni držač igle. A. Böhme ih smatra produžetkom keltske umetničke tradicije.¹³³

Ovakve fibule se najčešće nalaze duž rajnskog i dunavskog limesa, dok se u unutrašnjosti ređe sreću. Veći broj ovih fibula se sreće u Panoniji, Dakiji i Donjoj Meziji. U Gornjoj Meziji nisu toliko česte.

S. Rieckhoff-Pauli je ovaj tip fibula uvrstila u gore pomenutu grupu C koju datuje od polovine II veka.¹³⁴ A. Böhme ih takođe datuje polovine od II veka, pa do početka III veka.¹³⁵ Na osnovu vimacijumskih nalaza fibule u obliku pelti (varijanta 6) možda treba datovati nešto ranije, verovatno već od prve polovine II veka, dok gornju granicu datovanja pločastih fibula rađenih u tehnici prolamanja treba pomeriti do sredine III veka.

Varijanta 1: T. XXIII/250-254

Ova grupa fibula kružnog oblika je ukrašena sa osam perforacija lunulastog oblika. Kod svih fibula ove perforacije su okrenute u istom smeru. Prečnik tela fibule iznosi od 3,3-3,7cm. Obod fibule je ukrašen sitnim zupcima kojih ima od 23 do 27. E. Genčeva navodi jednu fibulu ove varijante nađenu na lokalitetu Novae.¹³⁶

133. Böhme 1972, 44.

134. Rieckhoff-Pauli 1977, 21.

135. Böhme 1972, 44.

136. Генчева 2004, 70, T. XXVI, 3

250. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-10806.

Dužina 3,3cm.

Datovanje: periodi korišćenja ova dva tipa fibula se preklapaju tokom druge polovine II veka, pa ih stoga verovatno treba datovati u ovaj vremenski interval.

Neobjavljeno.

Nađena u grobu G1-1536 sa simetričnom fibulom broj 231.

251. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-2141.

Dužina 3,5cm.

Datovanje: prva polovina III veka prema uslovima nalaza.

Objavljeno: Zotović, Jordović 1990, 12, Sl. 4.

Nađena u sloju sa novcem Aleksandra Severa.

252. Fragmentovana bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-10012.

Dužina 3,3cm.

Neobjavljeno.

253. Bronzana fibula očuvan u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1979. godina, C-1413.

Dužina 3,5cm.

Neobjavljeno.

254. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-2707.

Dužina 3,7cm.

Datovanje: II i prva polovina III veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljeno.

Nađena u grobu G1-327 sa keramičkom posudom koja se datuje u II i prvu polovicu III veka.

255. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1984. godina, C-10863.

Dužina 3,3cm.

Neobjavljeno.

Varijanta 3: T. XXIII/256

Fibula kružnog oblika, na obodu ima tri slabo naglašena zupca. Gornja površina tela fibule je reljefna. Samo telo je u središnjem delu ukrašeno sa tri perforacije kružnog oblika, dok se oko njih nalaze još tri perforacije kapljičastog oblika.

256. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-2100.

Dužina 3cm.

Datovanje: sredina II veka prema uslovima nalaza.

Objavljeno: Zotović, Jordović 1990, 99, T. CLIX, 4.

Nađena u grobu G1-189 sa novcem Antonina Pija i žiškom koji ima pečat NERI koji se datuje u II vek.¹³⁷

Varijanta 4: T. XXIII/257

Iznad i ispod horizontalne ose ove fibule pravobitno su postojala po tri kraka. Iako dva gornja kraka nedostaju, može se reći, da su bočni kraci modelovani u obliku latiničnog slova L, dok dva središnja kraka imaju pravougaoni oblik.

257. Fragmentovana bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-12202.

Dužina 2,5cm.

Datovanje: II i prva polovina III veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljeno.

Nađena u grobu G-2196 sa keramičkom posudom koja se datuje u II i III vek.

Varijanta 2: T. XXIII/255

Ova fibula kružnog oblika je ornamentisana sa četiri perforacija, dok je obod fibule je ukrašen sa tri uglasta zupca. U pogledu dimenzija i korišćene ornamentike ova fibula ima izvesne sličnosti sa prethodnom varijantom.

Varijanta 5: T. XXIII/258-259

Ove fibule karakteriše izdužen oblik, kao i zadebljanja u vidu trube. Nađen je veći broj duž limesa. Datuju se u III vek.

137. Vikić-Belančić 1975, 57.

258. Fragmentovana bronzana fibula.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-4009.

Dužina 3cm.

Datovanje: sredina II veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u grobu G1-333 sa novcem Antonina Pija.

259. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-5764.

Dužina 3,5cm.

Neobljavljeno.

Varijanta 7: T. XXIII/263

Radi se o fragmentovanoj fibuli sa telom lunulastog oblika izrađenog od tanjeg bronzanog lima.

Datuje se u II i prvu polovinu III veka.

263. Fragmentovana bronzana fibula.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-5780.

Dužina 3cm.

Datovanje: II i prva polovina III veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u grobu G-2028 sa keramičkom posudom koja se datuje u II i III vek.

Varijanta 6: T. XXIII/260-262

Fibule ovakvog oblika su u nemačkoj literaturi poznate kao Peltafibeln i karakteriše ih telo u obliku pelte. Fibula broj 260 ima poprečno rebro na stopi i za razliku od ostalih fibula ovog tipa igla joj je za telu vezana pomoću opruge. Fibule broj 261 i 262 su fragmentovane i samo formalno pripadaju ovoj varijanti.

A. Böhme datuje pelta fibule od kraja II do početka III veka.¹³⁸

260. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Velika kapija»; 1980. godina, C-422.

Dužina 3,3cm.

Datovanje: prema uslovima nalaza predlažem prvu polovinu II veka.

Neobljavljeno.

Nađena u sloju sa novcem koji se okvirno datuje u I vek. U istom sloju je nađen i žižak sa pečatom VETTI koji se datuje u prvu polovinu II veka.¹³⁹

261. Fragmentovana bronzana fibula.

Mesto nalaza: «Velika kapija»; 1979. godina, C-59.

Dužina 4cm.

Datovanje: prva polovina II veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u ukopu sa novcem Avgusta i Trajana.

262. Fragmentovana bronzana fibula.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-3276.

Neobljavljeno.

Nađena u grobu G-430.

TIP XXIII - FIBULE U OBLIKU SLOVA (T. XXIII/264)

Fibule ovog tipa su najčešće oblikovane u vidu slova M, N, P i S. Na pojedinim fibulama postoji natpis, a mogu biti i ukrašene emajlom. Najčešće nalažena varijanta ovog tipa jesu fibule u obliku slova S. Ovoj varijanti pripada i naš primerak.

Gotovo identičan primerak koji potiče iz Carnuntuma je objavio R. Hattatt. Ovaj primerak je za razliku od našeg okrenut u suprotnom smeru, a R. Hattatt ga je opredelio u zoomorfne fibule, jer su ga krajevi asocirali na zmijske glave.¹⁴⁰

Ovakve fibule su nalažene duž germanskog i recijskog limesa, zatim u Panoniji, kao i van rimskog carstva, naročito u današnjoj Slovačkoj. U Gornjoj Meziji su veoma retke. Jedan primerak, koji potiče iz Ritopeka, je objavio D. Bojović.¹⁴¹

W. Jobst ih datuje od kraja II do kraja III veka.¹⁴²

264. Fragmentovana bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-2289.

Datovanje: II vek prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u sloju sa dva novčića koji se okvirno datuju u I i II vek.

140. Hattatt 1994, 165, Fig. 70, 171.

141. Bojović 1983, 66, T. XXX, 289.

142. Jobst 1975, 122.

138. Böhme 1972, 44.

139. Vikić-Belančić 1975, 58.

TIP XXIV - FIBULE U OBLIKU ROGA IZOBILJA (T. XXIII/265)

Našu fibulu ovog tipa karakteriše telo u obliku roga izobilja. Igla je sa telom spojena pomoću šarnira. Držać igle je nizak i poprečno postavljen.

Poznate analogije su jedan primerak iz Carnuntuma i jedan iz Ritopeka. Za razliku od naše i fibule iz Carnuntuma, telo primerka iz Ritopeka čine tri roga izobilja.¹⁴³ Takođe, E. Genčeva navodi jedan primerak iz Marcianopolisa koji je nađen u grobu broj 23 zajedno sa novcem Hadrijana iz 119. godine i prema njemu ovaj tip datuje u prvu polovinu II veka.¹⁴⁴

265. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-4310.

Dužina 4,5cm.

Datovanje: II vek prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u grobu G1-507 sa novcem koji se okvirno datuje u II vek.

TIP XXV - FIBULE U OBLIKU SVASTIKE (T. XXIV/266-271)

Fibule ovog tipa su pravljene u više varijanti. Mogu biti različito ukrašene i ponekad raskošnog izgleda,¹⁴⁵ a ne retko su bez ornamenta. Kod nekih primeraka svastika se nalazi u kružnom obruču. Igla je pričvršćena za telo ili preko visećeg šarnira kao što je to slučaj sa svih šest primeraka nađenih na lokalitetu Viminacijum ili preko opruge. Kraci svastike su najčešće okrenuti na desno, ali se sporadično sreću i primeri koji imaju krake okrenute na levo. Držać igle je uvek postavljen popreko.

Fibule u obliku svastike su veoma brojne na germanskom limesu. A. Böhme navodi 36 primeraka iz utvrđenja Saaburg i Zugmantel, od kojih svi imaju oprugu sa unutrašnjom tetivom.¹⁴⁶ Pored ovih 36 primeraka, u utvrđenu Saalburg je nađena

i jedna fragmentovana fibula u obliku svastike čiji se kraci završavaju stilizovanim životinjskim glavama, a što je autorku navelo da je pripoji zoomorfnim fibulama. Ova fibula umesto opruge ima viseći šarnir.¹⁴⁷ Fibule sa ovako obrađenim kracima su daleko češće u istočnim provincijama. Osim u Panoniji, one se često nalaze u Dakiji kao i u Gornjoj i Donjoj Meziji. Poznati su sporadični nalazi ovih fibula i u azijskim provincijama. A. Jovanović smatra da ove fibule vode poreklo od slično modelovanih predmeta sa skitske i dakogetske teritorije iz perioda mlađeg halštata.¹⁴⁸

Fibule u obliku svastike se najčešće nalaze pored limesa što upućuje da su ih nosili legionari počevši od II pa do sredine III veka.

Varijanta 1: T. XXIV/266

Ova fibula ima krake okrenute na levo. Na telu fibule postoje urezani ornamenti koji prate njen oblik. Obod je ukrašen kratkim urezima. Igla je sa telom fibule spojena visećim šarnirom.

266. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; C-13431. 1990. godina, Dužina 2,6cm.

Datovanje: II vek prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u rovu sa dva novčića od kojih je jedan iskovan za Hadrijana, dok se drugi okvirno datuje u I i II vek, kao i sa kolenastom fibulom broj 170.

Varijanta 2: T. XXIV/267-271

Ovu varijantu karakterišu krajevi u obliku stilizovanih životinjskih glava (možda glave grifona), okrenuti na desno. Oči stilizovanih životinjskih glava su predstavljene krugom u čijem se centru nalazi tačka. Istovetni ornament se nalazi i u centralnom delu fibule. Istovetne fibule objavili su O. Almgren¹⁴⁹ i D. Popescu.¹⁵⁰

267. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-11546.

143. Bojović 1983, 69, T. XXXI, 301.

144. Genčeva 2004, 69, T. XXV, 16.

145. Almgren 1923, Tafel X, 234-235.

146. Böhme 1972, 45.

147. Böhme 1972, 40, Tafel 27, 1058.

148. Jovanović 1978, 60, sl. 145.

149. Almgren 1923, Tafel X, 232.

150. Popescu 1945, 500, Abb. 9, 96-97.

Dužina 2,8cm.

Neobljavljeno.

Nađena u grobu G-2059.

268. Bronzana posrebrena fibula kojoj je fragmentovana igla.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1982. godina, C-1493.

Dužina 3,6cm.

Neobljavljeno.

269. Fragmentovana bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1987. godina, C-263.

Dužina 3,2cm.

Neobljavljeno.

270. Fragmentovana bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-3786.

Dužina 3,5cm.

Datovanje: sredina II veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u sloju sa novcem Antonina Pija.

271. Fragmentovana bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1979. godina, C-1309.

Dužina 2,8cm.

Datovanje: sredina III veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u sloju sa tri novčića, od kojih je jedan iskovan 253. godine za Trebonijana Gala. Drugi je iskovan za vreme vladavine Gordijana III, dok se treći okvirno datuje u III vek. U sloju je nađena i kolenasta fibula broj 167.

ove vste ukrašene emajlom smatraju starijima i po mišljenju A. Böhme datuju se u II vek.¹⁵¹

Fibule sa telom u obliku goluba i ribe (varijante 3 i 4) mogu se možda svojom simbolikom povezati sa hrišćanstvom, ali za sada na Viminacijumu ne postoje materijalni dokazi za ovu tvrdnju.

Na osnovu životinjskih vrsta koje su predstavljene na fibulama ovog tipa izdvojene su četiri varijante.

Varijanta 1: T. XXIV/272-273

Fibule ove varijante su modelovane u obliku konja. Fibula broj 272 ima pločasto telo koje prikazuje konja koji pase, dok je telo fibule broj 273 predstavlja plastično modelovanog konja u galopu. Igle oba primerka su za telo vezane pomoću šarnira. Obe fibule imaju poprečno postavljene držače igli (držač igle je kod primerka broj 273 fragmentovan, ali se sa velikom verovatnoćom na osnovu analogija može reći da je bio poprečno postavljen).

Oba primerka su široko rasprostranjena. W. Jobst navodi tri primerka iz Lauriacuma koji veoma nalikuju našim, pritom tvrdi da iz Panonije potiče jedan primerak sličan našoj fibuli broj 272. Isti autor smatra da je ova varijanta češće zastupljena u istočnim provincijama.¹⁵²D. Popescu navodi dva primerka koja veoma liče na naše.¹⁵³ A. Böhme takođe navodi dva slična primerka iz utvrđenja Zugmantel i pritom navodi da su fibule slične našem primerku broj 272 nalažene u Rückingen-u, Mađarskoj, Bugarskoj, Siriji, Maroku; dok za primerak broj 273, analogije nalazi u Osijeku.¹⁵⁴D. Bojović navodi tri primerka slična našoj fibuli broj 273.¹⁵⁵

Svi primerci sa lokaliteta Zugmantel i Lauriacum imaju igle koje su za telo vezane preko opruge, za razliku od primeraka iz Viminacijuma, Dakije i okoline Beograda. Stoga upotreba opruge kod ovih fibula možda predstavlja karakteristiku zapadnih provincija.

Fibule ove varijante se datuju u II vek.

151. Böhme 1972, 41.

152. Jobst 1975, 114, tafel 46, 320-323.

153. Popescu 1945, 501-502, Abb. 9, 100-101.

154. Böhme 1972, 41, Abb. 5, 1062-1063.

155. Bojović 1983, 68-69, 295-297.

TIP XXVI - ZOOMORFNE FIBULE (T. XXIV/272-279; T. XXV/280)

Zoomorfne fibule su na lokalitetu Viminacijum sa devet primeraka, od kojih je osam izrađeno od bronze, dok je jedan primerak izrađen od kosti. Fibule ovog tipa mogu biti pločaste ili plastično izvedene, a ponekad mogu biti ukrašene emajlom. Rasprostranjene su na čitavom prostoru rimskog carstva, od perioda ranog carstva pa do perioda seobe naroda. Pritom treba navesti da se fibule

272. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana. Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-6978. Dužina 3,7cm. Datovanje: sredina II veka prema uslovima nalaza. Neobljavljeno. Nađena u grobu G1-614 sa novcem Faustine Mlađe i Marka Aurelija kao cezara.
273. Bronzana fibula kojoj su igla i njen držač fragmentovani. Mesto nalaza: «Pećine»; 1987. godina, C-12524. Dužina 5,5cm. Neobljavljeno.
275. Koštana fibula kojoj nedostaje bronzana igla. Mesto nalaza: «Pećine»; 1978. godina, C-5764. Dužina 3,3cm. Datovanje: II vek prema uslovima nalaza. Neobljavljeno. Nađena u grobu G1-27 sa više keramičkih posuda koje se datuju u II vek.
276. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana. Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1979. godina, C-936a. Dužina 2,3cm. Neobljavljeno.

Varijanta 2: T. XXIV/274

Radi se o fibuli čije je telo napravljeno u obliku zeca. Igle je sa telom spojena oprugom, a oslanja se o poprečno postavljeni držač igle. A. K. Ambroz je objavio dva slična primerka koji za razliku od našeg umesto opruge imaju viseći šarnir i podužno postavljen držač igle koje datuje u II vek.¹⁵⁶

274. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana. Mesto nalaza: «Pećine»; 1978. godina, C-447. Dužina 3,2cm. Neobljavljeno.

Varijanta 3: T. XXIV/275-278

Fibule ove varijante imaju telo u obliku goluba. Igle fibula broj 275, 276 i 278 su sa telom bile spojene pomoću opruge, a oslanjale su se o podužno postavljene držače igli. Ovo ne mogu da tvrdim za primerak broj 277 kod koga su oba ova elementa fragmentovana. Posebno je zanimljiv koštani primerak broj 275 koji je prema mojim saznanjima jedini takve vrste u Gornjoj Meziji. Fibula broj 277 je po repu i krilima ukrašen emajlom, Primerak broj 277 je nađen u sloju ispod kuline na lokalitetu «Više grobalja» i koji se datuje u II i prvu polovicu III veka.¹⁵⁷ Primerak broj 278 je nađen u grobu sa poliedarskim naušnicama i verovatno nije stariji od V veka.

Fibule ove varijante se datuju u II vek, sa izuzetkom primerka broj 278 koji nije stariji od V veka.

277. Bronzana fibula kojoj nedostaju igla i njen držač. Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1980. godina, C-1234. Dužina 3,1cm. Datovanje: II vek prema uslovima nalaza. Objavljeno: Zotović, Jordović 1990, 32, Sl. 14. Nađena u sloju ispod kuline koji se datuje u II i prvu polovicu III veka.¹⁵⁸

278. Bronzana fibula očuvana u celosti. Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-7142. Dužina 3,4cm. Datovanje: V i VI vek prema uslovima nalaza. Neobljavljeno. Nađena u grobu G-1193. sa poliedarskim naušnicama.

Varijanta 4: T. XXIV/279; T. XXV/280

Fibule ove varijante imaju telo modelovano u obliku ribe. Primerak broj 279 ima pločasto, a dok je telo druge fibule plastično modelovano. Obe fibule imaju šarnir-mehanizam i poprečno postavljen držač igle. Primerak broj 279 je takođe nađen u sloju ispod kuline na lokalitetu «Više grobalja» i može se datovati u II i prvu polovicu III veka. Primerak broj 280 je nađen u odbačenoj zemlji koja potiče sa dela nekropole gde dominiraju nalazi III i IV veka.

A. Böhme fibule sa telom u obliku ribe datu-

156. Амброз 1966, 35, Т. 15, 17-18.

157. Zotović, Jordović 1990, 14-34.

158. Zotović, Jordović 1990, 14-34.

je u sredinu II veka.¹⁵⁹

279. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana. Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-5295. Dužina 4,3cm. Datovanje: II vek prema uslovima nalaza. Objavljeno: Zotović, Jordović 1990, 32, Sl. 14. Nađena u sloju ispod koline koji se datuje u II i prvu polovinu III veka.¹⁶⁰

280. Bronzana fibula kojoj je igla fragmentovana. Mesto nalaza: «Pirivoj»; 2004. godina, C-553. Dužina 3,7cm. Neobljavljeno.

281. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1987. godina, C-12467.

Dužina 4,4cm.

Datovanje: sredina III veka prema uslovima nalaza. Neobljavljeno.

Nađena u grobu G-5227 sa dva novčića od kojih se jedan datuje u drugu četvrtinu III veka (kovnica Nikeja), a drugi je iskovan za vreme Hostilijanove vladavine 251. godine u Viminacijumu.

282. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Lanci»; 1989. godina, C-225.

Dužina 4,4cm.

Datovanje: sredina III veka prema uslovima nalaza. Neobljavljeno.

Nađena u sloju sa novcem Trajana Decija.

TIP XXVII - OMEGA FIBULE (T. XXV/281-282)

Omega fibule su na lokalitetu Viminacijum zastupljene sa dva bronzana primerka. Ovo ime su nose zbog sličnosti sa grčkim slovom omega. Njihov nastanak se vezuje za poznolatenski period.

Oba naša primerka imaju telo napravljeno od žice romboidnog preseka. Krajevi fibule 281 su bikonično zadebljali u vidu dugmeta.

W. Jobst navodi podatak da se omega fibule često nalaze u zapadnim provincijama, ali da je najveća koncentracija ovih fibula u južnoj Nemačkoj i Švajcarskoj, te stoga smatra da su ove oblasti njihova postojbina. Sem toga isti autor navodi da su ove fibule nalažne i u Španiji.¹⁶¹ Primerci ovih fibula su nalaženi i u Africi (Maroko, Alžir, Mali).¹⁶² U Gornjoj Meziji ove fibule nisu nalažene u većem broju.

Fibule ovog tipa su karakteristične za period ranog i srednjeg carstva. Posebno su česte tokom II i III veka. Primerci sa kružno uvijenim krajevima mogu se datovati od III do IV veka i predstavljaju prelazni oblik ka prstenastim fibulama (varijanta sa trakastim telom i spiralno uvijenim krajevima).

Dva primerka koja su nađena na lokalitetu Viminacijum se datuju u sredinu III veka.

159. Böhme 1972, 40.

160. Zotović, Jordović 1990, 14-34.

161. Jobst 1975, 124.

162. Gerharz 1987, 102, Abb. 20, 181-192, 196-197.

TIP XXVIII - FIBULE U OBLIKU PRSTENA (T. XXV/283-288)

Fibule ovog tipa su u nemačkoj literaturi poznate kao Ringfibeln i mogu biti otvorenog ili zatvorenog tipa. Prstenaste fibule predstavljaju naslednika Omega Fibula. Obe varijante ovog tipa se najčešće nalaze duž rajskeg i dunavskog limesa, pa ih svakako treba dovesti u vezu sa vojskom.

Fibule u obliku prstena se datuju u III i IV vek.

Varijanta 1: T. XXV/283

Prstenaste fibule otvorenog tipa imaju trakasto telo sa spiralno uvijenim krajevima i odgovaraju varijanti A W. Jobsta.¹⁶³ E. Keler navodi da se ove fibule nalaze samo u grobovima muškaraca¹⁶⁴ što dodatno potvrđuje pretpostavku da su ih nosili vojnici. Fibula broj 283 koja pripada ovom tipu je nađena na Viminacijumu prilikom arheoloških istraživanja na lokalitetu «Terme».

Ovu varijantu prstenastih fibula treba datovati u IV vek.

283. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Terme»; 2004. godina, C-59.

Dužina 3,1cm.

Datovanje: druga polovina IV veka prema uslovi-

163. Jobst 1975, 125, Tafel 49-51, 358-367.

164. Keller 1971, 55.

ma nalaza.

Neobljavljeno.

Fibula je nađena u sloju sa novcem Valensa i Valentinijana.

Varijanta 2: T. XXV/284-288

Prstenaste fibule zatvorenog tipa imaju, na mestu gde se kod prethodno pomenutih fibula nalaze spiralno uvijeni krajevi, jedno profilisano ispučenje. Ova grupa je ekvivalentna varijanti B W. Jobsta,¹⁶⁵ i u našoj zbirci je zastupljena sa pet primeraka. Na lokalitetu „Kod koraba“ je nađen jedan srebrni primerak (nije uključen u rad zato što radovi još uvek traju), koji nije uključen u rad ova nekropola se datuje od kraja I do sredine III veka.

W. Jobst ih je datovao u III i IV vek,¹⁶⁶ dok na lokalitetu Viminacijum njihova upotreba tokom IV veka nije potvrđena.

284. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pirivoj»; 2004. godina, C-691.
Dužina 5,7cm.

Neobljavljeno.

285. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1979. godina, C-638.
Dužina 6cm.

Datovanje: druga polovina II i možda početak III veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.

Nađena u sloju sa terra sigillatom koja ima pečat MARTINUS, koji sa datuje u drugu polovinu II veka.¹⁶⁷

286. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1979. godina, C-979.
Dužina 6,3cm.

Neobljavljeno.

287. Srebrna fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-3102.

Dužina 5,3cm.

Neobljavljeno.

Nađena u grobu G-929.

288. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Terme»; 2004. godina, C-69.

Dužina 4cm.

Datovanje: kraj III veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Fibula je nađena u sloju sa novcem Maksimijana (jedan primerak) kao i sa više komada novca Aurelijana i Proba.

TIP XXIX - FIBULE SA VISOKIM DRŽAČEM IGLE (T. XXVI/289)

Osnovna karakteristika naše fibule napravljene od mesinga je izrazito visok držać igle. Igla je sa telom fibule spojena dugom oprugom koja ima gornju tetivu. Telo fibule je trougaonog preseka. Glava koja prelazi preko opruge je ukrašena linearnim urezima. Na prelazu luka u stopu se nalaze dva poprečno postavljena rebra, dok je sam vrh stope profilisan.

Fibule sa visokim držaćem igle su česte u Nemačkoj oko reke Elbe, dok je najveća gustina nalaza u regionu Altmark.¹⁶⁸ Nalazi ovih fibula su zabeleženi u Danskoj, Holandiji i Švajcarskoj.¹⁶⁹ M. Kaczmarek navodi nalaze ovih fibula na teritoriji severozapadne Poljske.¹⁷⁰ A. K. Ambroz navodi postojanje jedne istočne grupe ovih fibula evidentiranih u Poljskoj, Češkoj, Mađarskoj i zapadnoj Ukrajini.¹⁷¹ Naš primerak bi zbog evidentne sličnosti sa pojedinim primercima trebalo pripisati istočnoj grupi.¹⁷²

Fibule sa visokim držaćem igle se datuju od polovine II do kraja III veka, a primerak iz Viminacijuma treba datovati u drugu polovinu II veka.

289. Mesingana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-2871.

Dužina 5cm.

Datovanje: druga polovina II veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u grobu G-854 sa još dve fibule sa lukom

168. Schulte 1998, 285.

169. Schulte 1998, 291.

170. Kaczmarek 1998, 305.

171. Ambroz 1966, 72-74, T. 12, 13-21, T. 21, 3.

172. Ambroz 1966, 72-74, T. 12, 14, 17.

165. Jobst 1975 , 125-126, Tafel 51-52, 368-374.

166. Jobst 1975 , 126.

167. Bjeljac 1990, 138, T. 63, 78.

u obliku lengera, broj 59-60. Takođe je nađen i žižak datovan u II vek.

TIP XXX - FIBULE SA POSUVRAĆENOM STOPOM (T. XXVI/290-297; T. XXVII/298-300)

Jednočlane fibule sa posuvraćenom stopom i gornjom tetivom se razvijaju iz srednjolatenskih fibula u I veku naše ere. Njihov nastanak se odvija u radionicama na severnoj obali Crnog mora odakle se ove fibule uskoro šire u oblasti donje Volge, Kavkaza i srednjeg Dnjepra. Na severnim obalama Crnog mora one ostaju u upotrebi do III veka, dok se dalje na istoku (oblast Kavkaza) njihove varijante koriste čak i tokom VIII i IX veka. Tokom II veka severnopontski primerci su poslužili kao prototip za nastajanje dvočlanih fibula sa posuvraćenom stopom kao i srednjuočrpskih jednočlanih fibula.¹⁷³

A. K. Ambroz smatra da su dvočlane fibule nastale na teritoriji jugoistočnog Baltika i na donjoj Visli, odakle ih Goti krajem II i početkom III veka donose na teritoriju koju zahvata kultura Černjahov-Sintana-de-Mureš.¹⁷⁴

Fibule sa posuvraćenom stopom su veoma zastupljene na teritoriji rimske provincije Gornje Mezije i u zavisnosti od varijante datuju se od III do VI veka.¹⁷⁵

Primerci obuhvaćeni ovim radom se datuju od sredine III do kraja IV veka.

Varijanta 1: T. XXVI/290-295

Za ove fibule je karakterističan polukružno oblikovan luk, izrađen od bronzanog lima. Igla je sa telo spojena preko opruge namotane oko metalne osovine. Fibula broj 290 ima šarnir mehanizam i luk ukrašen urezanim linijama. Gh. Diaconu je ovakve fibule opredelio kao rimsко-provincijski rad.¹⁷⁶

Fibule ove varijante se datuju u III i IV vek.

290. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-3078.

173. Ioniță 1998, 231.

174. Амброз 1966, 94.

175. Bojović 1983, 71.

176. Diaconu 1971, 240.

Dužina 6cm.

Datovanje: druga polovina IV veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nadēna u sloju sa novcem koji se okvirno datuje u drugu polovinu IV veka.

291. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla i opruga.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-3107.

Dužina 5,8cm.

Datovanje: sredina i treća četvrtina III veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nadēna u sloju sa novcem Galijena datovan posle 257. godine (RIC 283), kao i sa još jednim primerkom koji se datuje u drugu četvrtinu III veka.

292. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-5263.

Dužina 6,6cm.

Datovanje: III vek prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nadēna u sloju sa novcem koji se okvirno datuje u III vek.

293. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Više burdelja»; 1977. godina, C-476.

Dužina 5cm.

Neobljavljeno.

294. Deformisana bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1980. godina, C-1920.

Dužina 4cm.

Neobljavljeno.

295. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-10659.

Dužina 6,9cm.

Neobljavljeno.

Nadēna u grobu G-1911.

Varijanta 2: T. XXVI/296-297; T. XXVII/298-299.

Ova grupa fibule je karakteristična za kulturu Černjahov-Sintana-de-Mureš. Luk ovih fibula nije izrazito izvijen kao kod prethodne varijante.

Kao i kod prethodne varijante opruga je namotana oko osovine koja je provučena kroz probušeni otvor na početku luka. Gh. Diaconu je ove fibule opredelio kao gotske i datovao ih je od sredine III do kraja IV veka.¹⁷⁷ Primerak sa trapezoidnom stopom napravljen od gvožđa, a koji je sličan našoj fibuli broj 299, A. Haralambieva i G. At. Atanasov opredeljuju u završnu fazu Černjahov kulture i datuje u prvu polovinu V veka.¹⁷⁸ Primerak broj 300 je takođe izrađen od gvožđa i zbog fragmentovanosti se ne može sa sigurnošću reći da li pripada ovoj ili narednoj varijanti.

296. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-3164.
Dužina 5,8cm.
Neobjavljeno.
Nađena u grobu G-303.

297. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-2832.
Dužina 4cm.
Datovanje: od sredine III do sredine IV veka.
Neobjavljeno.
Nađena u grobu G-837 sa staklenim krčagom ja-jolikog recipijenta datovanog od druge polovine III do sredine IV veka.¹⁷⁹

298. Gvozdena fibula sa fragmentovanim držačem igle.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1985. godina, C-11084.
Dužina 7,4cm.
Neobjavljeno.

299. Gvozdena fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Više burdelja»; 1977. godina, C-224.
Dužina 6,6cm.
Neobjavljeno.

Varijanta 3: T. XXVII/300

Za razliku od fibula prethodne varijante luk ovog primerka nije bušen, već je povijen na gore, obrazujući na taj način otvor kroz koji se provlači

osovina opruge. Fibule sa ovako načinjenim otvodom za osovinu opruge Gh. Diacone opredeljuje kao dačke i datuje ih od 210. do 270. godine.¹⁸⁰

A. Haralambieva i G. At. Atanasov obrađujući fibule iz Šumenskog muzeja ovakve primerke opredeljuju u grupu III za koje smatraju da pripadaju kulturi Černjahov-Sintana-de-Mureš i datuju ih u IV vek. Isti autori navode slične fibule iz Gabrova koje se prema nalazima novca datuju u V i VI vek.¹⁸¹

300. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Više burdelja»; 1977. godina, C-13.
Dužina 5,7cm.
Datovanje: druga polovina IV veka prema uslovima nalaza.
Neobjavljeno.
Nađena u sloju sa četiri novčića od kojih se dva datuju u sredinu, a dva u drugu polovinu IV veka.

TIP XXXI - LUČNE FIBULE TIPO «VIMINACIJUM» (T. XXVII/301-304; T. XXVIII/305-307)

Ovaj tip fibula se najčešće izrađuje od gvožđa, mada ima i bronzanih primeraka. Igla je sa telom spojena pomoću opruge sa četiri navoja koja ima donju tetivu. Polukružno modelovan luk može imati trougaoni, poluelipsoidni ili pravougaoni presek. Držač igle je nizak i širok. Karakteristika ovih fibula je vrh stope povijen ka luku i modelovan u obliku kuglice ili spirale.

Ovaj tip fibula je rasprostranjen na prostoru od Vindobone i Karnuntuma pa do istočne Bugarske. M. Schulze-Dörrlamm navodi nalaze ovih fibula u jugozapadnom delu Kavkaza koji su datovani novcem Justinijana I. Isti autor smatra da su ove fibule sa zapada na prostor Kavkaza doneli ostrogotski najamnici regrutovani u carskoj vojsci.¹⁸² Na osnovu brojnih nalaza ovih fibula u oblasti Šumena, A. Haralambieva i G. At. Atanasov su njihov proizvodni centar locirali u severoistočni

177. Diaconu 1971, 251.

178. Хараланбиева, Атанасов 1992, 52, Т. VI, 48.

179. Ružić 1994, 18, Т. X, 4,5.

180. Diaconu 1971, 218.

181. Хараланбиева, Атанасов 1995, 88-89, Т. VI, 48.

182. Schulze-Dörrlamm 1986, 607-608.

deo Donje Mezije.¹⁸³ Nalaz iz Jakova dokazuje da su ove fibule na našoj teritoriji bile u uporebi i tokom VI veka.¹⁸⁴ D. Bojović navodi dva primerka ovih fibula koje je greškom opredelio u T fibule sa oprugom.¹⁸⁵ Na viminacijumskom lokalitetu «Više Burdelja» je u četiri groba nađeno sedam ovakvih fibula koje je LJ. Zotović datovala u sredinu i drugu polovinu V veka.¹⁸⁶ Nalaze ovih fibula svakako treba tumačiti kao import, koji je u Viminacijum dospeo sa istoka posredstvom Gepida tokom V veka. Stoga, njihovo matično područje treba locirati u oblast istočne Bugarske. Iz ovog razloga naziv tipa „Viminacijum“ nije najadekvatniji.

Fibule ovog tipa se datuju od kraja IV do prve trećine VI veka, dok se njihovo prisustvo na prostoru Viminacijuma hronološki vezuje za sredinu i drugu polovinu V veka.

301. Gvozdena fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Više burdelja»; 1977. godina, C-52.

Dužina 5,3cm.

Datovanje: V vek prema uslovima nalaza.

Objavljeno: LJ. Zotović 1980, 101-102, T. III, 3. Nađena u grobu G-14 sa fibulom broj 302. kao i sa dve naušnice sa poliedarskom jagodom od kojih je jedna punolivena, dok je druga mrežaste strukture i napravljena je od tankog bronzanog lima. Naušnice ovog tipa se datuju u V i VI vek.¹⁸⁷

302. Gvozdena fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Više burdelja»; 1977. godina, C-52a.

Dužina 4,2cm.

Objavljeno: LJ. Zotović 1980, 101-102, T. III, 4. Nađena u grobu G-14 sa fibulom broj 301.

303. Gvozdena fibula kojoj je igla fragmentovana.

Mesto nalaza: «Više burdelja»; 1977. godina, C-184.

Dužina 7cm.

Objavljeno: LJ. Zotović 1980, 101-102, T. IX, 7. Nađena u grobu G-38 sa fibulom broj 304.

304. Gvozdena fibula kojoj je igla fragmentovana. Mesto nalaza: «Više burdelja»; 1977. godina, C-184.

Dužina 4,5cm.

Objavljeno: LJ. Zotović 1980, 101-102, T. IX, 6. Nađena u grobu G-38 sa fibulom broj 303.

305. Gvozdena fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Više burdelja»; 1977. godina, C-32.

Dužina 4,5cm.

Objavljeno: LJ. Zotović 1980, 101-102, T. I, 1. Nađena u grobu G-3.

306. Fragmentovana gvozdena fibula.

Mesto nalaza: «Više burdelja»; 1977. godina, C-167.

Objavljeno: LJ. Zotović 1980, 101-102, T. IX, 3. Nađena u grobu G-34 sa fibulom broj 307.

307. Fragmentovana gvozdena fibula.

Mesto nalaza: «Više burdelja»; 1977. godina, C-167.

Objavljeno: LJ. Zotović 1980, 101-102, T. IX, 3. Nađena u grobu G-34 sa fibulom broj 306.

TIP XXXII - LUČNE FIBULE SA JEDNOM LUKOVICOM (T. XXVIII/308-313)

U nemačkoj literaturi je ovaj tip fibula poznat pod nazivom Bügelknopfibeln. Njihova osnovna karakteristika je zadebljanje na početku luka koje ne mora da podseća na lukovicu i može imati sferni, konični, bikonični, cilindrični ili poliedarni oblik. Za konični oblik zadebljanja kao kod fibule broj 313 nisam našao analogije. Poliedarna zadebljanja koja se javljaju kod pojedinih mlađih varijanti nisu zastupljena u našoj zbirci. Ispod zadebljanja se nalazi bušeni otvor kroz koji prolazi osovina opruge sa donjom tetivom. Luk fibule je često ukrašen facetiranjem, a kod najstarijih varijanti je ornamentisan podužno postavljenim grebenom. Stopa je obično ukrašena facetiranjem i urezanim ornementima. Držać igle može biti otvoren ili zatvoren. Kod nekih primeraka držać igle je izведен posuvraćenjem stope kao kod našeg primerka broj 312.

Ovakvi primerci naveli su O. Almgrena na

183. Хараланбиева, Атанасов 1992, 45.

184. Dimitrijević 1960, 5-15.

185. Bojović 1983, 75, T. XXXIV-XXXV, 336-337.

186. Zotović 1980, 108-112, T. 1, 3, 7, 9.

187. Zotović 1980, 98-99.

zaključak da je ovaj tip proizašao iz fibula sa posuvraćenom stopom.¹⁸⁸ Postoje i mišljenja da su nastale od krstastih ili T fibula sa šarnirom.

Lučne fibule sa jednom lukovicom su najbrojnije na prostoru od južne Skandinavije do Alpa i od Rajne do severoistočne srednje Evrope.¹⁸⁹ Sporadični nalazi ovih fibula su zabeleženi i na teritoriji Gornje Mezije.

Fibule ovog tipa nastaju u drugoj polovini III veka, a različite varijante su u upotrebi do VI veka. Po mišljenju D. Bojovića fibule ovog tipa iz Gornje Mezije se uglavnom datuju u IV vek,¹⁹⁰ mada kao što se može videti na teritoriji Viminacijuma postoje i primerci koji se datuju u III vek.

Prema obliku lukovice, šest fibula ove grupe je podeljeno u tri varijante.

Varijanta 1: T. XXVIII/308-310

Fibule ove varijante imaju bikoničnu lukovicu i telo ukrašeno facetiranjem. Držać igle je kod fibule broj 308 otvoren. Kod fibule broj 310 na jednom kraju osovine opruge očuvana je lukovica manjih dimenija od one na vrhu luka.

308. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana opruga.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-3279.

Dužina 7,3cm.

Datovanje: IV veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u grobu G-424 sa novcem koji se okvirno datuje u IV vek.

309. Bronzana fibula kojoj nedostaju opruga i igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1985. godina, C-11838.

Dužina 6,7cm.

Neobljavljeno.

Nađena u porodičnoj grobnici G-4816.

310. Bronzana fibula kojoj nedostaje jedna lukovica na kraju opruge.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1980. godina, C-1918.

Dužina 7,5cm.

Datovanje: III vek prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u grobu G-431 sa keramičkom posudom koja se datuje u III vek.

Varijanta 2: T. XXVIII/311-312

Ovu varijantu karakteriše sferično oblikovanja lukovica koja je kod primerka broj 312 napravljena od srebra. Isti primerak ima facetirani luk i posuvraćenu stopu. Stopa fibule broj 311 ima ukrase izvedene urezivanjem.

311. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-8964.

Dužina 6,7cm.

Datovanje: prva polovina III veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nađena u sloju sa novcem Aleksandra Severa.

312. Bronzana fibula sa srebrnom lukovicom koja je očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-4226.

Dužina 6cm.

Neobljavljeno.

Nađena u grobu G-597.

Varijanta 3: T. XXVIII/313

Lukovica ove fibule se od tačke spoja sa glavom luka konično širi ka vrhu. Luk je ukrašen facetiranjem. Držać igle je otvoren.

313. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana opruga i igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-5786.

Dužina 7cm.

Neobljavljeno.

188. Almgren 1923, 85.

189. Voß 1998, 272.

190. Bojović 1983, 77.

TIP XXXIII - T FIBULE SA OPRUGOM (T. XXIX/314-315)

Oba primerka ovog tipa su napravljena od bronce i imaju duge opruge sa donjom tetivom. Fibul broj 314 ima na jednom kraju opruge očuvanu lukovucu, dok joj je telo ukrašeno facetiranjem. Luk fibule broj 315 je trakast i ornamentisan je urezivanjem.

Područje nastanka ovih fibula obuhvata oblasti oko srednjeg Dunava kao i teritoriju pševorske kulture. Takođe postoje indicije da je njihovo matično područje na teritoriji današnje Rumunije. U svakom slučaju vreme njihovog nastanka se locira u kraj II i početak III veka. Na teritoriji kulture Černjahov-Sintana-de-Mureš se javljaju tokom III veka. Sporadični nalazi ovih fibula na teritoriji Gornje i Donje Mezije lociraju se duž desne obale Dunava i uglavnom se datuju u IV vek, dok ih dublje u unutrašnjosti ovih provincija gotovo da nema.

314. Bronzana fibula kojoj nedostaje jedna lukovica na kraju opruge.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1979. godina, C-1192a. Dužina 6,2cm.

Datovanje: IV vek prema uslovima nalaza.

Neobjavljeno.

Nađena u grobu G-294 sa T fibulom sa šarnirom broj 339. Pored fibula u grobu je nađena i predica sa kopčom u obliku slova D i pravougaonom oplatom koju E. Swift opredeljuje u IV vek.¹⁹¹

315. Fragmentovana bronzana fibula.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-10660.

Neobjavljeno.

Nađena u grobu G-1912.

TIP XXXIV - T FIBULE SA ŠARNIROM (T. XXIX/316-322; T. XXX/323-330; T. XXXI/331-338; T. XXXII/339-344)

Ova vrsta fibula se u nemačkoj literaturi naziva Scharnierarmfibeln i u našoj zbirci je zastupljena sa 36 primeraka od kojih su 2 komada

napravljena od pozlaćene bronce, 12 od srebra, a ostatak od bronce. Osobenost ovih fibula jeste šarnir-mehанизam sa kojim je igla, preko cilindrične poprečne grede, spojena sa telom. U retkim slučajevima šarnir može da bude viseci. Upravo ova poprečna greda čija dužina varira, daje fibule oblik slova T. Obično se na početku luka nalazi zadebljanje koje je ponekad zamjenjeno pločicom najčešće trougaonog oblika. Iz T fibula sa šarnirom se krajem III i početkom IV veka razvijaju krstaste fibule.¹⁹²

Fibule ovog tipa su uglavnom nalažene iz limes počevši od germanskog i recijskog, preko dunavskog, pa sve do limesa na Eufratu, što navodi na zaključak da su ih nosili legionari. A. Böhme navodi čak 126 primeraka nađenih u utvrđenjima Saalburg i Zugmantel koje deli u 12 varijanti.¹⁹³ D. Popescu navodi nalaze ovih fibula na teritoriji Dakije.¹⁹⁴ W. Jobst pominje veliki broj T fibula sa šarnirom nađenih u gradu Dura Europos što dovodi u vezu sa dislokacijom vojnih jedinica u vreme Septimija Severa.¹⁹⁵ Fibule ovog tipa se često nalaze na teritoriji Gornje Mezije.

D. Bojović ovaj tip fibula datuje od kraja II do početka IV veka.¹⁹⁶ Najstariji pouzdano datovani nalazi ovih fibula se na Viminacijumu vremenski opredeljuju u početak III veka.

Varijanta 1: T. XXIX/316-317

Ova varijanta nema zadebljanje na početku luka već pločicu trougaonog oblika. Kod fibule broj 317 ova pločica na sva tri ugla ima zadebljanja i ona verovatno predstavlja prelazni oblik između fibule broj 316 i fibula varijante 2. U prvom slučaju luk ima trougaoni, a u drugom trepizoidni presek. Na prelazu luka u stopu nalaze se dva poprečno postavljena rebra. Stopa je zašiljena i ima oblik krova na dve vode. Držać igle ima istu dužinu kao stopa. Fibule sa pločicom na vrhu luka odgovaraju varijanti 1 D. Bojovića koje je on datovao u kraj II i početak III veka.¹⁹⁷

192. Jobst 1975, 88.

193. Böhme 1972, 22-23.

194. Popescu 1945, 494-498, Abb. 6, 59-67, Abb. 7, 70-72.

195. Jobst 1975, 87.

196. Bojović 1983, 78.

197. Bojović 1983, 79, T. XXXVI, 349-352.

191. Swift 2000, 192, fig. 233.

316. Srebrna fibula kojoj je igla fragmentovana.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-6088.
Dužina 4,4cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-980.

317. Pozlaćena bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1986. godina, C-12156.
Dužina 6,5cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G1-1107.

Varijanta 2: T. XXIX/318-322

Ove fibule za razliku od prethodne varijante nemaju polčicu već zadebljanje u obliku trna koje je profilisano kod primerka broj 318. Pored ove postoji još jedna razlika koja se ogleda u dužini držača igle koji je kod ovih fibula kraći od stope. Ova i prethodna varijanta karakteristična je za istočne provincije.

318. Fragmentovana bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-5382a.
Datovanje: prva polovina III veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G1-449 sa novcem Aleksandra Severa.

319. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1978. godina, C-219.
Dužina 5,3cm.
Neobljavljeno.

320. Fragmentovana bronzana fibula.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1978. godina, C-436.
Neobljavljeno.

321. Fragmentovana bronzana fibula.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-5114.
Neobljavljeno.

322. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-6134.
Dužina 5,2cm.
Neobljavljeno.

Varijanta 3: T. XXX/323-324

Osnovna karakteristika ova dva srebrna primerka je cevasta stopa koja pločasto proširena. Kraci potporne grede su dugi. Polukružni luk na gornjoj strani ima poduzno postavljeni žljeb. Na vrhu luka se nalazi zadebljanje u vidu trna. Na prelazu luka u stopu se nalazi jedno poprečno rebro. Ova vrsta fibula je karakteristična za germanski i recijski limes, a A. Böhme ih opredeljuje u svoju varijantu B koju kao i sve ostale datuje u III vek.¹⁹⁸

323. Srebrna fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-10081.
Dužina 6,8cm.
Datovanje: III vek prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Nađena u sloju sa novcem koji se okvirno datuje u III vek.

324. Fragmentovana srebrna fibula.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1984. godina, C-11597.
Datovanje: početak III veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-4534 sa novcem Julije Domne koji se datuje od 211. do 217. godine (RIC 373a).

Varijanta 4: T. XXX/325-330

Ova grupa fibula ima često duge krake potporne grede. Dugme na vrhu luka je ponekad profilisano samo sa gornje strane dok je sa donje potpuno ravno. Na prelazu luka u stopu nema poprečnih rebara kao kod prethodnih varijanti. Stopa je često pravougaonog oblika. Fibula broj 326 ima na gornjoj strani luka koso urezane linije. D. Bojović slične fibule smatra karakterističnim za južnu Panoniju i Gornju Meziju i opredeljuje ih u svoju varijantu broj 8 koju datuje u prvu polovinu IV veka.

325. Srebrna fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1979. godina, C-957.
Dužina 6,6cm.
Datovanje: kraj III veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Nađena u sloju sa novcem Karusa.

198. Böhme 1972, 26, Tafel 16-17, 701-721.

326. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1979. godina, C-599.
Dužina 6cm.
Objavljeno: Zotović, Jordović 1990, 12, Sl. 4.
- Dužina 5,7cm.
Datovanje: III vek prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Nadena u grobu G-2197 sa fibulom broj 332 i keramičkom posudom koja se datuje u II i III vek.
327. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-6798.
Dužina 6,3cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-2418.
328. Fragmentovana srebrna fibula.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1979. godina, C-1336.
Neobljavljeno.
329. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-11339.
Dužina 5,5cm.
Neobljavljeno.
330. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-4987.
Dužina 6,4cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G1-630.
332. Srebrna fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-12208.
Dužina 5,7cm.
Datovanje: III vek prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-2197 sa fibulom broj 331 i keramičkom posudom koja se datuje u II i III vek.
333. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Velika kapija»; 1979. godina, C-38.
Dužina 6,4cm.
Datovanje: prva polovina III veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Nađena u sloju sa novcem Plautile, Julije Mameje kao i sa dva novčića Aleksandra Severa.
334. Pozlaćena srebrna fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pirivoj»; 2003. godina, C-60.
Dužina 4cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-22.
335. Srebrna fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-8012.
Dužina 5cm.
Neobljavljeno.
336. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-10735.
Dužina 5,7cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G1-1574 sa perforiranim novcem koji se okvirno datuje u I vek i koji nije relevantan za njeno datovanje.

Varijanta 5: T. XXXI/331-336

Fibule ove varijante mogu imati profilisane krake potporne grede. Facetirani luk na prelazu u stopu ima žljeb unutar koga se nalaze namotaji žice. Stopa se od luka ka vrhu blago širi. Ovakve fibule A. Böhme opredeljuje u svoju varijantu L.¹⁹⁹

Fibule broj 332, 333 i 334 neposredno iznad žljeba imaju po tri zadebljanja u vidu trna od kojih se jedan nalazi na gornjoj strani luka, a druga dva sa obe njegove bočne strane. Sloj u kome je nađena fibula broj 333 datovan je sa novcem Plautile, Julije Mameje kao i sa dva novčića Aleksandra Severa, što ovu grupu fibula datuje u III vek.

331. Srebrna fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-12208.

199. Böhme 1972, 27, Tafel 20, 808-812.

**Varijanta 6: T. XXXI/337-338;
T. XXXII/339-344**

Osnovna karakteristika ovih fibula su kraljevi potporne grede koji su najčešće profilisani u obliku lukovica što ih čini prethodnicom krstastih fibula. Luk i stopa su najčešće facetirani. Fibule broj 338, 339 i 340 imaju ornamentisanu gornju stranu luka. Primerak broj 342 ima obmotanu žicu na mestu njegovog prelaska u stopu. Slične fibule A. Böhme opredeljuje u svoju varijantu M.²⁰⁰ Fibula broj 338 je nađena sa novcem Aurelijana i Proba, pa stoga ovu grupu možemo datovati u kraj III i početak IV veka.

337. Srebrna fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-5324.
Dužina 6,7cm.
Neobljavljen.
Nađena u grobu G-1891.

338. Srebrna fibula kojoj je fragmentovana igla.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-4105.
Dužina 5,7cm.
Datovanje: poslednja četvrtina III veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljen.
Nađena u grobu G-582 sa novcem Aurelijana RIC 225 i sa novcem Proba.

339. Srebrna fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1979. godina, C-1192.
Dužina 5,4cm.
Datovanje: početak IV veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljen.
Nađena u grobu G-294 sa T fibulom sa oprugom broj 314. Pored fibula u grobu je nađena i predica sa kopčom u obliku slova D i pravougaonom oplatom koju E. Swift opredeljuje u IV vek.²⁰¹

340. Srebrna fibula kojoj nedostaje igla. Lukovice na krajevima poprečne grede su izrađene od gvožđa.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1985. godina, C-11197.
Dužina 4,8cm.
Neobljavljen.
Nađena u grobu G-4041.

341. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1984. godina, C-10991.
Dužina 6,8cm.
Neobljavljen.

342. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-4218.
Dužina 5,5cm.
Neobljavljen.

343. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1987. godina, C-12854.
Dužina 6cm.
Neobljavljen.
Nađena u grobu G-5414.

344. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-3005.
Dužina 7cm.
Neobljavljen.
Nađena u grobu G-882.

**TIP XXXV - FIBULE SA ŠARNIROM I
LUKOM U OBLIKU VILJUŠKE
(T. XXXIII/345-350)**

Ovaj tip fibula je u našoj zbirci zastupljen sa sedam primeraka i njegova osnovna karakteristika jeste luk u obliku viljuške sa dva ili tri kraka najčešće trougaonog preseka. Igla je sa telom spojena ili preko opruge koja se ponekad nalazi u čauri ili preko šarnir-mehanizma. Primerci sa oprugom, bilo da da je ona smeštена u čauru ili se pak radi o slobodnoj opruzi sa donjom tetivom, karakteristični su za gornjogermanski i recijski limes. Fibule sa šarnirom su osobenost Panonije i provincija istočno od nje. Na prelazu luka u stopu nalaze se dva poprečna rebra između kojih se često nalaze namotaji od žice. Stopa je zašiljena, osim kod primerka broj 348 koji ima polukružno modelovan vrh stope. Sa gornje strane stopa je najčešće modelovana u obliku dvoslivnog krova. Držać igle je obično iste dužine kao i stopa. Kod fibule broj 346 držać igle je kraći od stope.

Fibule ovog tipa se nalaze duž limesa što navodi na zaključak da su ih nosili legionari. E. Genčeva navodi da je ovaj tip fibula masovno su nalažen na lokalitetu Dura Europos i datuje ga od

200. Böhme 1972, 27, Tafel 20-21, 813-823.

201. Swift 2000, 192, fig. 233.

kraja II do sredine III veka.²⁰²

D. Bojović ovakve fibule datuje od kraja II do kraja III veka.²⁰³

Varijanta 1: T. XXXIII/345

Fibule poput našeg primerka A. Böhme je opredelila u svoju varijantu B koju karakteriše trougaona glava sa zadebljanjem na vrhu ispod koje se nalazi igla sa oprugom.²⁰⁴ Tri kraka luka imaju pravougaoni poprečni presek. Na teritoriji Dakije D. Popescu navodi sličan primerak.²⁰⁵ Poreklo ovog primerka treba bez sumnje tražiti na prostoru Gornje Germanije i Recije.

Ovakve fibule se datuju u kraj II i prvu polovinu III veka.

345. Fragmentovana bronzana fibula.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-7945. Datovanje: kraj II i početak III vek prema uslovima nalaza.

Neobjavljeno.

Nađena u grobu G1-734 sa keramičkim posudama koje se datuju u II i početak III veka.

Varijanta 2: T. XXXIII/346-347

Igla fibula ove varijante je sa telom spojena preko šarnira koji se nalazi u cilindričnoj poprečnoj gredi. Vrh glave fibule broj 346 je ornamentisan sa jednim ili kao kod fibule broj 347 sa dva zadebljanja u obliku trna. Luk ovih fibula se sastoji od dva kraka koji imaju trougaoni poprečni presek.

Evidentne su konstrukcijske sličnosti varijante 2 ovog tipa i varijanti 1 i 2 T fibula sa šarnirom koje se ogledaju u obliku stope i držača igle, postojanju dva poprečna rebra na prelazu luka u stopu, postojanju trougaone pločice ili zadebljanja u obliku trna na vrhu luka i cilindrične potporne grede ispod koje se nalazi igla sa šarnirom. Možda ove sličnosti treba tumačiti kao zajedničko poreklo iz jedinstvenog proizvodnog centra koji se šire može odrediti u istočne delove carstva. Na osnovu brojnosti fibula ova tipa nađenih u gradu Dura Europos, možda upravo tamo treba lokalizovati radionicu u kojoj su se proizvodile. Ako bi ova pret-

postavka bila tačna, onda bi do Viminacijuma one doprle posredstvom vojske koja je učestvovala u ratovima protiv Persije. Treba spomenuti da o prisustvu vojnika legije VII Claudiye na bliskom istoku svedoči nekoliko natpisa.

346. Srebrna fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1985. godina, C-69.

Dužina 4,8cm.

Neobjavljeno.

347. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-5662.

Dužina 6,2cm.

Datovanje: sredina III veka prema uslovima nalaza. Neobjavljeno.

Nađena u sloju sa fibulom izduženog i profilisanog luka broj 226 kao i sa tri novčića od kojih se dva mlađa datuju u drugu četvrtinu III veka. Jedan od njih je iskovan u vreme vladavine Gordijana III 242./243. godine.

Varijanta 3: T. XXXIII/348-350

Ova varijanta se od prethodne razlikuje po postojanju tri kraka koji čine luk fibule. Osim toga na vrhu srednjeg kraka luka se nalazi zadebljenje u obliku lukovice. Identična zadebljanja se nalaze na oba kraja cilindrične poprečne grede. Kod primeraka broj 349 i 350 se između poprečnih rebara na prelazu luka u stopu nalaze žičani namotaji. Ovim fibulama je sličan primerak sa dvokrakim lukom, lukovicama i žičanim navojima koji je objavio D. Bojović, a koji je nađen u sloju datovanom novcem Galijena.²⁰⁶

Primerci broj 349 i 350 varijante 3, fibula sa lukom u obliku viljuške se zbog postojanja lukovica mogu tumačiti kao najmlađi i verovatno ih treba posmatrati u vremenskom kontekstu sredine i početka druge polovine III veka. Primerak 348 iste varijante se na osnovu različito oblikovane stope i držača igle, nedostatka žičanih navoja, kao i drugačije oblikovane glave verovatno može smatrati starijim od primeraka broj 349 i 350. Tome u prilog ide i podatak da je fibula broj 348 nađena u grobu tipa Mala Kopašnica-Sase II sa opekama ozidanim donjim etažom koji pripada najmlađoj varijanti ovog grob-

202. Genčeva 2004, 61.

203. Bojović 1983, 81.

204. Böhme, 25, Tafel 15-16, 667-690.

205. Popescu 1945, 496, Abb. 6, 69.

206. Bojović 1983, 81, T. XL, 378.

nog oblika,²⁰⁷ te je stoga možda treba opredeliti u chronološki okvir prve polovine III veka.

348. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1984. godina, C-2710.
Dužina 5,2cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G1-329.

349. Bronzana fibula kojoj je fragmentovana igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1980. godina, C-1853.
Dužina 6,8cm.
Neobljavljeno.

350. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1985. godina, C-11273.
Dužina 5,6cm.
Neobljavljeno.

na stopu. Igla je sa telom spojena preko šarnira. Držač igle je cevastog oblika. Da bi se sprečilo ispadanje igle iz ležišta, korišćen je mali žičani klin smešten na prelazu luka u stopu ili pločica koja je smeštena u unutrašnjosti držača igle. Istu namenu je imala i pločica koja je jednim svojim krajem bila spojena sa stopom pomoću žičane osovine oko koje je mogla da se rotira kako bi dozvolila zakopčavanje ili otkopčavanje fibule.²⁰⁸ U retkim slučajevima zakopčavanje fibule se izvodilo preko središnje lukovice koja je na svom donjem kraju imala iglu sa navojima koja se provlačila kroz otvor u poprečnoj gredi. Ovaj otvor je takođe sadržao navoje pomoću kojih je vršeno fiksiranje igle. Ovakve fibule nisu imale držač igle već im je stopa bila probušena po dužini.²⁰⁹

Luksuzni primerci izrađeni od zlata, srebra i pozlaćene bronce mogu biti ornamentisani medaljonima sa likom cara i članova njegove porodice kao i natpisima različitog karaktera. Ovakve fibule su u različitim prilikama od strane cara poklanjane velikodostojnicima, oficirima i činovnicima. Proizvodnja ovakvih fibula je bila u nadležnosti carskog dvora koji je pratio cara na njegovim putovanjima.²¹⁰

Pojas i krstasta fibula pridodata hlamidi, predstavljaju obavezan deo vojne uniforme. Pojas i ova vrsta fibula prihvaćene su i od strane civilnog činovništva koje je vremenom poprimilo vojne odlike.²¹¹ Nalazi ovih fibula u grobovima žena nisu deo njihove nošnje već predstavljaju nasleđene predmete.²¹²

Krstaste fibule bez sumnje vode poreklo od T fibula sa šarnirom. Treba pomenuti da je varijanta 6, T fibula sa šarnirom veoma slična varijanti 1 krstastih fibula. Najznačajnija razlika između ovih tipova je u obliku lukovica koje su kod varijante 6, T fibula sa šarnirom najčešće ovalnog ili bikoničnog oblika i predstavljaju prelazni oblik ka lukovicama koje imaju formu zrele glavice luka, a koje su karakteristične za krstaste fibule.

Već pomenuti Szöny (Brigetio) u Mađarskoj predstavlja jedan od centara proizvodnje krstastih fibula, što je potvrđeno nalazom polufabrikata i

208. Saria 1928, 75-77, Abb. 2-5.

209. Bojović 1983, 83, T. LV, 453.

210. Vasić 2001, 196.

211. Vasić 2001, 195.

212. Vasić 2001, 196.

207. Jovanović 1984, 103.

četvorodelnog kalupa za njihovo livenje.²¹³

Krstaste fibule su rasprostranjene na čitavoj teritoriji rimskog carstva kao i na prostorima koji nisu bili njime obuhvaćeni. Nalazi ovih fibula su brojni i na teritoriji Gornje Mezije.

Krstaste fibule se javljaju krajem III veka i nalaze se u upotrebi tokom IV i V veka. Kao najmlađi oblik krstastih fibula P. M. Pröttel navodi tip Tournai-Apahida koji opredeljuje u svoj tip 7 i datuje u poslednju trećinu V veka.²¹⁴ Po njemu prelazni oblik ka ovom obliku predstavljaju fibule tipa Desana-Ténès koje se datuju u drugu trećinu V veka.²¹⁵ E. Genčeva smatra na osnovu nalaza najstarijih varijanti krstastih fibula (njen tip 24a, datovan u prvu polovinu III veka i tip 24b datovan, u sredinu III veka), da njihov razvoj počinje na teritoriji balkanskog poluostrva.²¹⁶ Ovo mišljenje je svakako pogrešno, jer ove dve varijante njenog tipa 24 treba zbog ovalnog ili bikoničnog oblika lukovica opredeliti u starije T fibule sa šarnirom.

Uzimajući u obzir do sada nađene krstaste fibule na Viminacijumu, može se reći da ove ne izlaze iz okvira IV veka.

Varijanta 1: T. XXXIII/351-352; T. XXXIV/353-358

Fibule ove varijante najčešće imaju poprečnu gredu šestougaonog preseka sa ili bez ukrasa na gornjoj strani. Okrugle ili jajolike lukovice imaju izduženi oblik. Luk trapezoidnog preseka je ponekad ukrašen sa gornje strane. Stopa ukrašena linearnim motivima i facetiranjem je obično kraća od luka.

U Gornjoj Meziji ovakve fibule su najčešće kocentrisane uz limes. E. Keller ih opredeljuje u svoj tip 1 (sa podgrupama A i B) i datuje od 290. do 320. godine.²¹⁷ Za razliku od A (naše fibule broj 351-356) podgrupa B ima plastični ukras na gornjoj strani poprečne grede (fibule 357-358). Slično E. Kelleru i P. M. Pröttel ovu varijantu opredeljuje u svoj tip I koji datuje od 280. do 320. godine.²¹⁸

351. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1985. godina, C-11257.

Dužina 7,1cm.

Neobljavljeno.

Nadrena u grobu G-4145.

352. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-6789.

Dužina 6,2cm.

Neobljavljeno.

Nadrena u grobu G-2417.

353. Bronzana fibula kojoj nedostaje jedna lukovica.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-5791.

Dužina 7,2cm.

Datovanje: početak IV veka prema uslovima nalaza.

Neobljavljeno.

Nadrena u grobu G-2097 sa novcem Licinija koji se datuje od 313. do 315. godine.

354. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Više grobalja»; 1985. godina, C-11511.

Dužina 5,7cm.

Neobljavljeno.

Nadrena u grobu G-2033.

355. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla i deo potporne grede.

Mesto nalaza: «Lanci»; 1989. godina, C-171.

Dužina 7,2cm.

Neobljavljeno.

356. Fragmentovana bronzana fibula.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1990. godina, C-13207.

Neobljavljeno.

357. Bronzana fibula očuvana u celosti..

Mesto nalaza: «Pećine»; 1985. godina, C-11493.

Dužina 7,5cm.

Neobljavljeno.

Nadrena u grobu G-4423

358. Bronzana fibula kojoj nedostaje vrh igle.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1985. godina, C-11551.

Dužina 7cm.

Neobljavljeno.

Nadrena u grobu G-4525.

213. Keller 1971, 27, Abb. 10.

214. Pröttel 1988, 370, Abb. 8, 6.

215. Pröttel 1988, 370, Abb. 8, 5.

216. Генчева 2004, 62-63, Т. XX, 1-6.

217. Keller 1971, 35, Abb. 12.

218. Pröttel 1988, 372, Abb. 11.

Varijanta 2: T. XXXV/359-364;**T. XXXVI/365**

Fibule ove varijante imaju obično facetirane lukovice, mada to ne mora da bude pravilo. Ovu varijantu je P. M. Pröttel uglavnom opredelio u svoj tip 2 sa varijantama od A do D. Njegova varijanta A nema facetiranu lukovicu, a na stopi ima geometrijske ukrase (naša fibula broj 359). Varijanta B ima facetirane lukovice i može imati linearne ili kružne motive na stopi (naše fibule broj 360-363). Kružni motivi nisu zastupljeni u našoj zbirci. Varijanta D je karakteristična po postojanju «kragne» na prelazu luka u stopu.²¹⁹ Ovakav ornament karakteriše i našu fibulu broj 364 koja ima konične, facetirane lukovice, dok je stopa ornamentisana geometrijskim motivima.

E. Keller je ovu varijantu opredelio kao svoj tip 2 koji datuje od 310. do 350. godine.²²⁰

P. M. Pröttel datuje varijante A i B od 300. do 340. godine, a varijantu D u drugu trećinu IV veka.²²¹ Fibula broj 365 ima facetirane lukovice i na stopi trapezoidne ukrase koje P. M. Pröttel ne pominje u okviru svog tipa 2, već ga svrstava u tip 3/4 (varijanta D) koji pak nema facetirane lukovice.

359. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1980. godina, C-2201.

Dužina 7,3cm.

Datovanje: četvrta decenija IV veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljeno.

Nađena u grobu G-650 sa tri novčića od kojih su dva starija iskovana za Konstantina I (jedan se datuje od 326. do 328. godine RIC 153 (Solun); a drugi od 330. do 336. godine). Treći novčić je iskovana za Konstantina II kao cezara i datuje se 335./336. godinu RIC 199 (Solun).

360. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1980. godina, C-2175.

Dužina 8cm.

Neobjavljeno.

Nađena u grobu G-614.

361. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-4757.

Dužina 7,8cm.

Datovanje: četvrta decenija IV veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljeno.

Nađena u grobu G-1573 sa dva novčića od kojih je jedan iskovana za Konstanciju II u Nikomediji i datuje se u 325./326. godinu RIC 124, dok se drugi novac datuje od 330. do 333. godine.

362. Bronzana fibula kojoj nedostaje jedna lukovica.

Mesto nalaza: «Pirivoj»; 2003. godina, C-455.

Dužina 6,5cm.

Neobjavljeno.

Nađena u grobu G-167.

363. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Više burdelja»; 1977. godina, C-450.

Dužina 8cm.

Neobjavljeno.

364. Bronzana fibula očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-7129.

Dužina 7,8cm.

Datovanje: druga polovina IV veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljeno.

Nađena u grobu G-2583 sa predicom koja ima ovalnu oplatu i polukružnu kopču. Ovakve predice E. Keller je opredelio u svoj tip predica sa ovalnom oplatom (varijanta A) datovan u vreme Valentinijana I.²²²

365. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Pirivoj»; 2003. godina, C-118.

Dužina 8,2cm.

Neobjavljeno.

Nađena u grobu G-43.

219. Pröttel 1988, 353, Abb. 2, 1-4, Abb. 3, 1-6.

220. Keller 1971, 35-36.

221. Pröttel 1988, 357.

222. Keller 1971, 58-59, Abb. 23, 1.

Varijanta 3: T. XXXIII/366-370; T. XXXVII/371-376; T. XXXVIII/377-380; T. XXXIX/381-384; T.XL/385-388; T.XLI/389-392; T. XLII/393-397; T. XLIII/398-401; T. XLIV/402-405; T.XLV/406-409; T. XLVI/410-413; T. XLXVII/414-416

Fibule ove varijante imaju lukovice koje svojim oblikom potsećaju na glavicu luka. Luk fibule je kraći od stope i često uži od nje. Fibule broj 370, 371, 372, 373, 404 imaju unutar držača igle pločice protiv neželjenog otkopčavanja koja kod primeraka broj 373 i 404 nedostaje, ali je svakako postojala sudeći prema perforaciji na stopi.

P. M. Pröttel je ovakve fibule opredelio u svoj tip 3/4 koji datuje od druge četvrtine IV veka do početka V veka koji je prema ukrasu na stopi podelio na četiri varijante (A-D). Njegova varijanta A datovana u drugu četvrtinu IV veka ima na stopi geometrijske ukrase (fibule broj 366-369). M. Vasić ne isključuje mogućnost da ovaj oblik fibula ne prelazi 340. godinu.²²³ Varijanta B, datovana u drugu polovinu IV veka ima na stopi ukrase kružnog oblika (fibule broj 370-400). Varijanta C ima na stopi ukrase izvedene volutama (fibule 401-408 od kojih su primerci 401-407 pozlaćeni), dok varijantu D opredeljuju trapezoidni ornamenti (fibule broj 409-414). Autor za varijante C i D ne navodi uža datovanja u okviru tipa, ali smatra da su volute stariji način ukrašavanja iz kojih proističe trapezoidni ornament tipičan za varijantu D.²²⁴ Varijanta B P. M. Pröttel-a, koju je on datovao u drugu polovinu IV veka, se na teritoriji Viminacijuma javlja početkom četvrte decenije i traje do početka sedme decenije IV veka.

E. Keller fibule ove varijante svrstava u svoje tipove 3 (od 340. do 360. godine) i 4 (od 350. do 380. godine).²²⁵

M. Vasić smatra, da fibule čija je stopa ornamentisana volutama u obliku «pelti» treba izdvojiti u poseban tip koji on datuje od 308. do približno 336/7. godine.²²⁶ Isti autor navodi bronzanu fibulu

sa pozlatom nađenu na lokalitetu «Pećine» u grobu G-1178 zajedno sa novcem iskovanim u vremenskom intervalu od 320. do 329/30. godine.²²⁷ Obradom ovog novca sam ustanovio da je iskovan u Arlu 321. godine (RIC 233). Luk i stopa ovog primerka su ukrašeni u *Niello* tehnici.²²⁸ Do ovog primerka nisam uspeo da dođem, te stoga on nije uključen u rad.

366. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-3805.
Dužina 6,6cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-1039.

367. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1985. godina, C-62.
Dužina 8,3cm.
Neobljavljeno.

368. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1987. godina, C-12366.
Dužina 8,2cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-5121.

369. Bronzana fibula kojoj nedostaje dve lukovice.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-3847.
Dužina 7,8cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-1063.

370. Bronzana fibula kojoj nedostaje jedna lukovica.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1987. godina, C-5417.
Dužina 7,4cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-5417.

371. Bronzana fibula kojoj nedostaje jedna lukovica.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-6525.
Dužina 8cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-13.

223. Vasić 2001, 191.

224. Pröttel 1988, 359-364.

225. Keller 1971, 35, Abb. 12.

226. Vasić 2001, 195.

227. Vasić 2001, 185.

228. Spasić-Durić 2002, 96-98, sl. 79.

372. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-5074.
Dužina 8,7cm.
Datovanje: četvrta decenija IV veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-1769 sa novcem Konstantina II kao cezara kovanim u Solunu 336./337. godine RIC 223.
373. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla i jedna lukovica.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-4603.
Dužina 8cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-1459a.
374. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1985. godina, C-96.
Dužina 8cm.
Neobljavljeno.
375. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pirivoj»; 2003. godina, C-84.
Dužina 7,7cm.
Neobljavljeno.
376. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1987. godina, C-12735a.
Dužina 6,7cm.
Neobljavljeno.
377. Bronzana fibula kojoj nedostaje jedna lukovica.
Mesto nalaza: «Pirivoj»; 2003. godina, C-49.
Dužina 7cm. Neobljavljeno.
378. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1979. godina, C-1443.
Dužina 8,1cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-231 sa novcem koji se okvirno datuje u III vek.
379. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1980. godina, C-1846.
Dužina 7,8cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-407.
380. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1979. godina, C-1366.
Dužina 7,8cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-290.
381. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Pirivoj»; 2003. godina, C-369.
Dužina 8,9cm.
Datovanje: četvrta decenija IV veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-137 sa novcem datovanim od 330. do 337. godine.
382. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1980. godina, C-1802.
Dužina 8,8cm.
Datovanje: četvrta decenija IV veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-367 sa dva novčića od kojih je jedan iskovan u Sisku za Konstansa u periodu od 337. do 340. godine RIC 93, dok se drugi datuje od 330. do 333. godine.
383. Bronzana fibula kojoj nedostaje jedna lukovica.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1980. godina, C-2162.
Dužina 6,7cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-629.
384. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-4958.
Dužina 8,2cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-1675.
385. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1988. godina, C-12910.
Dužina 8cm.
Neobljavljeno. Nađena u grobu G-5428 zajedno sa fibulom broj 417.
386. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1987. godina, C-12760.
Dužina 8,1cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-5386.

387. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1987. godina, C-12553.
Dužina 8,7cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-5268 sa novcem koji se okvirno datuje u I i II vek.
388. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1989. godina, C-13021.
Dužina 8,5cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-5473.
389. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pirivoj»; 2003. godina, C-88.
Dužina 7,8cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-29.
390. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pirivoj»; 2003. godina, C-382.
Dužina 9,6cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-141.
391. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pirivoj»; 2003. godina, C-413.
Dužina 8,5cm.
Datovanje: sredina IV veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-146 sa 2 novčića od koji se prvi datuje od 346. do 361. godine, a drugi u sredinu IV veka.
392. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pirivoj»; 2004. godina, C-560.
Dužina 8,8cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-193.
393. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pirivoj»; 2003. godina, C-497.
Dužina 9cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-187 sa izlizanim novcem prve polovine I veka.
394. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla i jedna lukovica.
- Mesto nalaza: «Pirivoj»; 2004. godina, C-571.
Dužina 7,5cm.
Datovanje: sredina IV veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-202 sa novcem Konstancija II iskovanog u periodu od 346. do 354. godine.
395. Fragmentovana bronzana fibula.
Mesto nalaza: «Više burdelja»; 1977. godina, C-101.
Neobljavljeno.
396. Bronzana fibula kojoj nedostaje jedna lukovica.
Mesto nalaza: «Pirivoj»; 2004. godina, C-707.
Dužina 5cm.
Datovanje: četvrta decenija IV veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-243 sa novcem Konstansa iskovanog u Sisku u periodu od 337. do 340. godine (RIC 100).
397. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Na rupi»; 1991. godina, C-52.
Dužina 8,9cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-16 sa novcem Konstancija II.
398. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1978. godina, C-373.
Dužina 7,5cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-121.
399. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pirivoj»; 2004. godina, C-717.
Dužina 10cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-235.
400. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Vila-Stig»; 2003. godina, C-3.
Dužina 6,8cm.
Datovanje: sredina IV veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Nađena u objektu u kome je pored fibule nađen i 21 primerak novca koji su iskovani u periodu od 330. do 361. godine.

401. Bronzana fibula sa pozlatom kojoj nedostaje jedna lukovica.
Mesto nalaza: «Kod bresta»; 1988. godina, C-834.
Dužina 8,7cm.
Neobljavljeno.
402. Bronzana fibula sa pozlatom očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-2627.
Dužina 9,1cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-786.
403. Bronzana fibula sa pozlatom očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-3123.
Dužina 10,7cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-3123.
404. Bronzana fibula sa pozlatom očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1980. godina, C-2236.
Dužina 9cm.
Datovanje: četvrta decenija IV veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-676 sa četiri novčića od kojih su dva iskovana u Solunu za Konstantina II kao cezara (330.-333. godine RIC 184) (335./336. godine RIC 199), treći novčić se datuje od 330. do 336. godine, dok je četvrti novac iskovan u Solunu za Delmaciju 336./337. godine RIC 227.
405. Bronzana fibula sa pozlatom očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1983. godina, C-9359.
Dužina 11cm.
Datovanje: predlažem drugu polovinu IV veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-3122 sa predicom koja ima ovalnu oplatu i polukružnu kopču. Ovakve predice E. Keller je opredelio u svoj tip predica sa ovalnom oplatom (varijanta A) datovan u vreme Valentinijana I²²⁹.
406. Bronzana fibula sa pozlatom očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Terme»; 2004. godina, C-198.
Dužina 8cm.
Datovanje: sedma i osma decenija IV veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Nađena u sloju sa devet novčića od koji se sedam datuju u sredinu ili drugu polovinu IV veka, dok se dva primerka datuju u prvu polovinu IV veka. Dva novčića se samo okvirno datuju u drugu polovinu IV veka. Dva primerka koja pripadaju periodu vladavine Valensa i Valentinijana I, predstavljaju najmlađi opredeljeni novac koji verovatno datuje sloj u sedmu i osmu deceniju IV veka.
407. Luk bronzane fibule sa pozlatom.
Mesto nalaza: «Terme»; 2004. godina, C-176.
Datovanje: sedma i osma decenija IV veka prema uslovima nalaza.
Neobljavljeno.
Nađena u sloju sa fibulom broj 421 i sa tri novčića od kojih je najmlađi primerak iskovan za vreme vladavine Valensa, dok preostala dva primerka imaju na reversu legendu FEL TEMP REPARATIO (pali konjanik) koja se datuje od 346. 361. godine.
408. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1987. godina, C-12726.
Dužina 8,5cm.
Neobljavljeno.
409. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pirivoj»; 2004. godina, C-698a.
Dužina 7,5cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-238.
410. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Velika kapija»; 1980. godina, C-533.
Dužina 7,5cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-18.
411. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-2929.
Dužina 6,5cm.

229. Keller 1971, 58-59, Abb. 23, 1.

- Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-860.
412. Bronzana fibula kojoj nedostaje jedna lukovica.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1987. godina, C-12751.
Dužina 8,8cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-5382.
413. Bronzana fibula očuvana u celosti.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1982. godina, C-4878.
Dužina 7cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-1662.
414. Fragmentovana bronzana fibula.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1990. godina, C-13375.
Neobljavljeno.
415. Bronzana fibula kojoj nedostaje igla i jedna lukovica.
Mesto nalaza: «Pećine»; 1984. godina, C-10985.
Dužina 7cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-3791.
416. Bronzana fibula kojoj nedostaje jedna lukovica.
Mesto nalaza: «Kod bresta »; 1989. godina, C-850.
Dužina 9cm.
Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-56.

Varijanta 4: T. XLVII/417; T. XLVIII/418

Fibule ove varijante imaju lukovice u obliku glavice luka. Luk fibule je kratak i masivan. Stopa fibule je ukrašena volutama. Oba primerka su izrađena od pozlaćene bronze.

P. M. Pröttel je ovakve fibule opredelio u svoj tip 5 koji datuje od 350. do 415. godine.²³⁰

E. Keller ovakve fibule pripaja svom tipu 5 datovanom od 370. do 400. godine.²³¹

417. Bronzana fibula sa pozlatom kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1988. godina, C-12909.
Dužina 8,8cm.

Neobljavljeno.
Nađena u grobu G-5428 zajedno sa fibulom broj 385.

418. Bronzana fibula sa pozlatom kojoj nedostaje igla.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1990. godina, C-13442.

Dužina 6,5cm.

Neobljavljeno.

Nađena u grobu G-5594.

Varijanta 5: T. XLVIII/419-421

Sve fibule ove varijante su izrađeni od pozlaćene bronze i imaju facetirane lukovice. Luk im je kao ikod prethodne varijante je kratak i masivan. Ažurirana stopa fibule je ukrašena volutama.

P. M. Pröttel je slične fibule uvrstio u svoj tip 6 koji hronološki opredeljuje od 390. do 460. godine.²³²

E. Keller fibule ove varijante svrstava u svoje tipove 6 koji datuje u prvu polovicu V veka.²³³

419. Bronzana fibula sa pozlatom očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-3783.

Dužina 8,8cm.

Datovanje: predlažem prema uslovima nalaza drugu polovicu IV veka.

Objavljeno: Vasić 2001, 190.

Nađena u grobu G-1033 sa dvodelnom srebrnom predicom četvorougaone oplate sa ovalnom kopčom koja je na mestu oslonca trna povijena ka unutrašnjosti. Ovaj tip predlaže E. Keller datuje u drugu polovicu IV veka.²³⁴

420. Bronzana fibula sa pozlatom očuvana u celosti.

Mesto nalaza: «Pećine»; 1981. godina, C-2913.

Dužina 7cm.

Datovanje: predlažem prema uslovima nalaza

232. Pröttel 1988, 369-372.

233. Keller 1971, 52.

234. Keller 1971, 61, Abb. 23, 3.

230. Pröttel 1988, 364-369.

231. Keller 1971, 35, Abb. 12.

početak druge polovine IV veka.

Neobjavljen.

Nađena u grobu G-851 sa bronzanom pređicom četvorougaone oplate sa ovalnom kopčom koja je na mestu oslonca trna povijena ka unutrašnjosti. Ovaj tip predica E. Keller datuje u drugu polovinu IV veka.²³⁵ U ovom grobu je pored pređice nađeno i pet novčića od kojih su dva potpuno uništena. Dva su iskovana u Solunu: za Konstantina I (RIC 198) i za Konstantina II (RIC 199). Oba novčića se datuju u 335/6. godinu. Najmladi novac se datuje u vreme vladavine Konstancije II i to u period od 346. do 361. godine (FEL TEMP REPARATIO pali konjanik)

421. Stopa bronzane fibule sa pozlatom.

Mesto nalaza: «Terme»; 2004. godina, C-187.

Datovanje: sedma i osma decenija IV veka prema uslovima nalaza.

Neobjavljen.

Nađena u sloju sa fibulom broj 407 i sa tri novčića od kojih je najmladi primerak iskovan za vreme vladavine Valensa, dok preostala dva primerka imaju na reversu legendu FEL TEMP REPARATIO (pali konjanik) koja se datuje od 346. 361. godine.

MATIČNA PODRUČJA POJEDINAČNIH TIPOVA FIBULA I KATEGORIJE STANOVNIŠTVA KOJE SU IH UPOTREBLJAVA

Fibule otkrivenе на простору Viminacijuma су razvrstane у 36 tipova, који се даље деле на већи број варијанти. Особености pojedinih варијанти могу да указују на временску разлику, као и на различито територијално poreklo. Kod више типова је уочена njihova povećana koncentracija uz limes, где су стационирани веће војне единице, чији су војници bili njihovi првенствени корисници. Већина типова нађених на територији Viminacijuma je најчешће налажена у Gornjoj Meziji i u njoj susednim provincijama (Panonija, Dakija i Donja Mezija). Manji broj vodi poreklo iz zapadnih, односно istočnih provincija.

235. Keller 1971, 61, Abb. 23, 3.

Matično područje Aucissa fibula (tip I) je severna Italija, одакле су se one u ranocarskom periodu raširile по територији читавог carstva. A. Böhme smatra da su ovu vrstu fibula nosili углavnim vojnici.²³⁶

Fibule sa manžetnom (tip II) су налажене у мањем броју скоро у свим римским логорима Речије, Галије и Germanije. Njihova појава се обично доводи у везу са прором галских елемената. У Gornjoj Meziji one представљају import из горе поменутих провинција.

Nalaz ове fibule на територији Viminacijuma се upadljivo razlikuje по свом датованju у односу на fibule исте врсте које су нађене у западним провинцијама. Судећи према analogijama овај тип се датује у прву половину I века. Fibula sa manžetnom je pronađena u grobu G-1993 заједно са више керамиčких посуда које се датују у другу половину II и почетак III века. Да ово nije jedini slučaj ovako kasnog датованја, сведоčи и примерак нађен на локалитету Matrigny zajedно са бронзаним посуђем III века. Овај налаз од стране E. Ettlinger nije prihvачен као validan, али на основу Viminacijumskog примерка треба razmisiliti o njegovoj rehabilitaciji.

Fibule са две иgle i šarnirom (tip III) се могу наћи у Dalmaciji, Hercegovini, Crnoj Gori i Albaniji, dok су у осталим деловима римског carstva изузетно ретке.

Fibule са шарниром сличне Aucissa fibulama (tip IV) се најчешће налазе у Gornjoj Meziji, а нешто ређе на просторима Donje Mezije i Dakije. Njihova бројност на Viminacijumu ме је навела на предпоставку, да центар njihove производње и distribucije leži у овом gradu.

Izrazito profilisane fibule са потпорном gredom (tip V), као и изразито profilisane fibule без потпорне grede (tip VI) су произведене у Sisciji, što nam dokazuје налаз 11 polufabrikata i 440 нађених primeraka.

Panonske fibule са lukom u obliku trube (tip VII) су најчешће налажене, како им и само име kaže, у Panoniji. Нalazi ових fibula су забележени i severno od rimskog limesa. Postoje mišljenja да су се one произвиле у Sisciji. Ova vrsta fibula je често од стране жене ношена у пару.

Fibule са lukom u obliku lengera (tip VIII) се најчешће срећу у Panoniji, Dakiji i на Balkan-

236. Böhme 1972, 47.

skom poluostrvu. Poput prethodnog tipa i ovaj su žene nosile u paru i tom slučaju su najčešće povezane srebrnim lancima od upletene žice o kojima vise sročili privesci.

Izrazito profilisane fibule crnomorsko-podunavskog tipa (tip IX) su karakteristične za podunavske zemlje i nalažene su u Dakiji, Gornjoj i Donjoj Meziji kao i sporadično u Panoniji. Takođe je nalažen na severnoj obali Crnog mora (gde su nalaženi i polufabrikati), kao i u karpskom delu Moldavije.

Većina fibula iz Viminacijuma ima proširenu stopu i oprugu koja se sastoji od 8 navoja (varijante 1-4). Sudeći po brojnosti ovakvih fibula u Gornjoj Meziji sasvim je verovatno da se na njenoj teritoriji nalazila radionica za njihovu proizvodnju, koju zbog brojnosti nađenih primeraka treba lokalizovati na teritoriji Viminacijuma.

Sa druge strane skoro svi gore pomenuti primerci nađeni na severnoj obali Crnog mora i u karpskoj oblasti Moldavije imaju izrazito dugu oprugu. Nalazom polufabrikata na na severnoj obali Crnog mora potvrđeno je postojanje drugog centra za proizvodnju ovih fibula čiji produkt verovatno predstavljaju naši primerci varijante 5 i 6.

Lučne fibule sa šarnirom i zadebljanjem na luku u vidu grebena (tip X) se nalaze skoro isključivo u Dakiji i Gornjoj i Donjoj Meziji.

Jednočlane žičane fibule (tip XI) su karakteristične za galske i germanske delove carstva, dok se u ostalim provincijama ređe nalaze. U Gornjoj Meziji one se uglavnom nalaze uz limes. Postoji mišljenje da su ove fibule nosili legionari, što pobijaju njihovi nalazi u civilnim naseljima i grobovima žena.

Kolenaste fibule (tip XII-XV) su nalažene na teritoriji čitavog rimskog carstva, ali pritom najčešće na limesima, što upućuje na zaključak da su ih nosili vojnici.

Za kolenaste fibule sa oprugom u čauri (tip XII) koje imaju poprečno postavljen držać igle (ovakav držać igle imaju sve naše fibule), možemo reći da potiču iz Gornje Germanije, Recije ili Dakije.

Kolenaste fibule sa oprugom i polukružnom potpornom gredom (tip XIII), koje su nadene na lokalitetu Viminacijum, imaju spoljašnju tetivu, što je karakteristično za Panoniju, Norik, Dakiju, Gornju i Donju Meziju. Nasuprot ovome unutrašnja tetiva je karakteristična za Reciju i Germaniju.

Kolenaste fibule sa oprugom i uglastom

potpornom gredom (tip XIV) sve fibule iz naše zbirke imaju spoljašnju tetivu, što ih prostorno determiniše u Panoniju, Norik, Dakiju, Gornju i Donju Meziju.

Kolenaste fibule sa šarnirom (tip XV) su najčešće u Gornjoj Meziji, ali ih ima i u Dakiji i Donjoj Meziji. Imajući u vidu brojnost ovih fibula u Gornjoj Meziji treba prepostaviti postojanje porizvodnog centra na njenom tlu koji se možda nalazio baš u Viminaciju.

Fibule sa spiralno savijenim lukom (tip XVI) imaju matično područje u okvirima balkanskih provincija.

Fibule sa dvojnim lukom (tip XVII) su nalažene u Panoniji, Dakiji, Donjoj i Gornje Meziji. Poznati su i nalazi iz Dura Europosa.

Lučne fibule sa polukružnom potpornom gredom (tip XVIII) su nalažene uglavnom u zapadnim provincijama.

Fibule izduženog i profilisanog luka, sa šarnir mehanizmom (tip XIX) su česte na lokalitetima južne Engleske, Francuske, Švajcarske i jugozapadne Nemačke. U znatnom broju su nalažene u Panoniji, dok su u istočnim provincijama nešto ređe. Na teritoriji Gornje Mezije su uglavnom nalažene uz limes.

Simetrične fibule (tip XX) su najčešće nalažene na teritoriji današnje Nemačke.

Epicentar rasprostranjenosti pločastih fibula (tip XXI) se nalazi u Galiji, Gemaniji i Panoniji. U Gornjoj Meziji su zastupljene u manjem broju.

Pločaste fibule rađene tehnikom prolamanja (tip XXII) se najčešće nalaze duž rajnskog i dunavskog limesa, dok se u unutrašnjosti ređe sreću. Ova činjenica možda ukazuje da su glavni korisnici ovih fibula bili vojnici.

Fibule u obliku slova (tip XXIII) su brojne duž germanskog i recijskog limesa, zatim u Panoniji, kao i van rimskog carstva, naročito u današnjoj Slovačkoj. U Gornjoj Meziji su veoma retke.

Fibule u obliku roga izobilja (tip XXIV) predstavljaju izuzetno retke nalaze i do sada su nalažene isključivo u podunavskim provincijama.

Fibule u obliku svastike (tip XXV) su veoma česte na germanskom limesu i one gotovo bez izuzetka imaju oprugu sa unutrašnjom tetivom. Fibule u obliku svastike, čiji se kraci završavaju stilizovanim životinjskim glavama, koje umesto opruge imaju viseći šarnir, su daleko češće u istočnim provincijama. Osim u Panoniji, one se

često nalaze u Dakiji kao i u Gornjoj i Donjoj Meziji. Poznati su sporadični nalazi ovih fibula i u azijskim provincijama. Fibule u obliku svastike se najčešće nalaze pored limesa što upućuje da su ih nosili legionari.

Zoomorfne fibule (tip XXVI) su rasprostranjene na čitavom prostoru rimskog carstva, od perioda ranog carstva, pa do perioda seobe naroda.

Fibule sa telom u obliku goluba i ribe (varijante 3 i 4) mogu se možda svojom simbolikom povezati sa hrišćanstvom, ali za sada na Viminacijumu ne postoje materijalni dokazi za ovu tvrdnju.

Omega fibule (tip XXVII) se često nalaze u zapadnim provincijama, ali je najveća koncentracija ovih fibula u južnoj Nemačkoj i Švajcarskoj, te se stoga smatra da su ove oblasti njihova postojbina.

Fibule u obliku prstena (tip XXVIII) se najčešće nalaze duž rajskeg i dunavskog limesa, pa ih svakako treba dovesti u vezu sa vojskom.

Fibule sa visokim držačem igle (tip XXIX) su evidentirane u Poljskoj, Českoj, Mađarskoj i zapadnoj Ukrajini.

Fibule sa posuvraćenom stopom (tip XXX) vode poreklo sa teritorija koju zahvata kultura Černjahov-Sintana-de-Mureš, a odavde se posredstvom Gota šire ka zapadu.

Nalaze lučnih fibula tipa «Viminacijum» (tip XXXI) svakako treba tumačiti kao import, koji je u Viminacijum dospeo sa istoka posredstvom Gepida tokom V veka. Stoga, njihovo matično područje treba locirati u oblast istočne Bugarske. Iz ovog razloga naziv tipa „Viminacijum“ nije najadekvatniji.

Lučne fibule sa jednom lukovicom (tip XXXII) su najbrojnije na prostoru od južne Skandinavije do Alpa i od Rajne do severoistočne srednje Evrope. Sporadično su nalažene i na teritoriji Gornje Mezije.

T fibule sa oprugom (tip XXXIII) smatra se da je njihovo matično područje na teritoriji današnje Rumunije. Na teritoriji kulture Černjahov-Sintana-de-Mureš se javljaju tokom III veka.

T fibule sa šarnicom (tip XXXIV) su uglavnom nalažene iz limes počevši od germanskog i recijskog, preko dunavskog, pa sve do limesa na Eufratu, što navodi na zaključak da su ih nosili legionari. Veliki broj ovih fibula je nađen u gradu Dura Europos što se dovodi u vezu sa premeštanjem vojnih jedinica u vreme Septimija Severa. Fibule ovog tipa se često nalaze na ter-

toriji Panonije, Dakije, Gornje i Donje Mezije. Treba pomenuti da fibule varijante 3 vode poreklo sa germanskog i recijskog limesa.

Fibule sa šarnicom i lukom u obliku viljuške (tip XXXV) se nalaze duž limesa, pa se iz tog razloga smatra da su ih upotrebljavali vojnici. Poput prethodnog tipa, zabeležena je izuzetna brojnost ovih fibula na lokalitetu Dura Europos. Varijanta 1 je karakteristična za Germaniju i Reciju, a ostale za Panoniju i provincije istočno od nje.

Krstaste fibule (tip XXXVI) su najzastupljeniji tip fibula na Viminacijumu, a i na teritoriji Gornje Mezije. Rasprostranjene su na čitavoj teritoriji carstva. Luksuzni primerci krstastih fibula su u različitim prilikama od strane cara poklanjane velikodostojnicima, oficirima i činovnicima.

Pojas i krstasta fibula predstavljaju obvezan deo vojne uniforme i vremenom se prihvataju su i od strane civilnog činovništva. Nalazi ovih fibula u grobovima žena nisu deo njihove nošnje već predstavljaju nasleđene predmete.

U fibule koje su nošene od strane žena treba uvrstiti sledeće tipove: lengeraste, panonske sa lukom u obliku trube i sporadično kolenaste. Što se tiče kolenastih fibula, treba napomenuti da se one prvenstveno vezuju za vojsku i da njihovu upotrebu od strane žena valja posmatrati kao ređu pojavu. Gore pomenute tipove, su žene često nose u paru i tom slučaju su najčešće povezane srebrnim lancima od upletene žice o kojima vise srcočki privesci. Dokaz za ovu tvrdnju predstavlja nalazi nadgrobnih spomenika iz Breze, Zenice, Bile i Bajine Bašte. Običaj nošenja para fibula povezanih lancima predstavlja lokalnu balkansku modu ukrašavanja žena i datira još iz gvozdenog doba.²³⁷ Pored ovih obika A. Böhme smatra da su i tipovi XX, XXI, XXXII, XXXIII bili korišćeni prvenstveno od strane žena.²³⁸

Sledeći tipovi fibula, kao što je i gore navedeno, dovode se u vezu prvenstveno sa vojskom, a to su: I, XI, XII, XIII, XIV, XV, XXII, XXV, XXVIII, XXXIV, XXXV i XXXVI.

Lj. Zotović navodi da vojničke groblja nisu registrovana na teritoriji južnih nekropola, kao i da su nalazi oružja u grobovima retki, što potvrđuje pojedinačne vojničke grobove. Oružje kao prilog u grobovima rimskog perioda predstavlja redak

237. Popović, Borić-Brešković 1994, 22.

238. Böhme 1972, 47.

nalaz, što onemogućuje preciznu identifikaciju grobova vojnika.²³⁹

Sabiranjem fibula koje se pripisuju ženama dolazimo do brojke od 35 primeraka (ovom broju nisu dodate kolenaste fibule koje se smatraju prvenstveno korišćenim od strane legionara), dok je broj onih koji se povezuju sa vojskom 7, 25 puta veći i iznosi 254 primeraka. Odnos između ovih dveju grupa, koji je A. Böhme ustanovila na lokalitetima Saalburg i Zugmantel iznosi 80% prema 20% u korist vojnika.²⁴⁰

Iz ovih činjenica možda treba izvući zaključak, da je u naseljima koja nastaju uz vojne logore, živeo znatno manji broj žena nego muškaraca. Ovo se može tumačiti kao posledica zakona o zabrani ženidbe vojnicima do kraja vojne službe (treba reći da ovaj zakon nije strogo poštovan), koji je ukinut za vreme vladavine Septimija Severa.²⁴¹ Ovome u prilog ide i podatak S. Ferjančić, koja navodi da je samo 42% isluženih vojnika imalo porodice (u obzir su uzeti svi poznati natpisi nađeni na teritoriji balkanskih provincija). Ovaj procenat je u I i početkom II veka iznosio samo 32%, dok je tokom II i III veka porastao na 51%.²⁴²

Treba ukazati i na drugu mogućnost, a to je da su fibule znatno češće nošene od strane muškaraca. U svakom slučaju, antropološki podaci o polu pokojnika u čijim grobovima su pronađene fibule bi znatno pomogli u rasvetljavanju ovog fenomena.

POLOŽAJ FIBULA U GROBOVIMA INHUMIRANIH POKOJNIKA

Ukupan broj rimske fibule pronađenih u grobovima inhumiranih pokojnika iznosi 144. Kad od ovog broja obuzmemo fibule čiji se prvobitni položaj ne može precizno utvrditi, tj., koji potiču iz grobova pokojnika čiji su osteološki ostaci dislocirani prilikom pljačke dolazimo do cifre od 111 primeraka. Tri najčešće korišćena mesta za pohranjivanje fibula unutar groba sa inhumiranim pokojnikom su:

- pored nogu (35 primeraka)
- na desnom ramenu (31 primeraka)
- na levom ramenu (19 primeraka)

U osam slučajeva fibule su pronađene pored lobanje (jedna je nađena unutar drvene škrinje zajedno sa više drugih predmeta), dok je devet primeraka nađeno na grudima. Po dva primeka su nađena pored desnog, odnosno levog lakta, a još pet pored karlice.

Stavljanje fibule (zajedno sa odevnim predmetima) pored nogu pokojnika, A. Burger smatra pokazateljem da se u ovim slučajevima radi o jevrejskom funeralnom kultu.²⁴³ S tim u vezi ona navodi podatak da je patrijarh Gamaliel II 150. godine naše ere naredio da se Jevreji od tog vremena sahranjuju skromno i bez pompe. Posle trećeg ritualnog pranja pokojnik je mazan uljem i uvijan u belu odeću bez džepova. Izostavljanje džepova na odeći treba tumačiti kao onemogućavanje nošenja materijalnih dobara u zagrobni život. Ovih se odredbi Jevreji i danas pridržavaju.²⁴⁴ Autor takođe navodi da se u ovim grobovima koje smatra jevrejskim i čija je orientacija zapad-istok ili severozapad-jugoistok (u pravcu jerusalimskog hrama, što predstavlja bitnu karakteristiku jevrejskog funeralnog kulta) po pravilu ne nalazi novac.²⁴⁵ Po autorkinom shvatanju, grobovi orijentisani zapad-istok, koji imaju fibule položene pokraj nogu, dok su pritom novac i predmeti od vrednosti izostavljeni, pripadaju Jevrejima.

Fibule sa viminacijskih nekropola koje su stavljane pored nogu pokojnika pripadaju tipovima koji se datuju od II do IV veka (tipovi: IV, V, IX, XIII, XIV, XV, XIX, XX, XXI, XXV, XXVII, XXVIII, XXXII, XXXIII, XXXIV, XXXVI) i najčešće su to krstaste fibule (17 primeraka). U devet slučajeva sa fibulama je pronađen i novac, a u dva slučaja grobovi su orijentisani istok-zapad, što se kosi sa tvrdnjom A. Burger, da fibule položene pored nogu pokojnika ukazuju na njegovu pripadnost jevrejskoj zajednici.

Na osnovu gore prezentovanih dokaza smatram da fibule stavljene pored nogu pokojnika ne mogu da ukažu da se radi o pripadniku jevrejske nacionalnosti, kojih je svakako bilo u Viminaciju.

239. Zotović, Jordović 1990, 2, nap. 6.

240. Böhme 1972, 47.

241. Mirković 1968, 122.

242. Ferjančić 2002, 206.

243. Burger 1966, 161-162.

244. Burger 1966, 159-160.

245. Burger 1966, 161.

PERIODIZACIJA NEKROPOLA VIMINACIJUMA NA OSNOVU PRONAĐENIH FIBULA

Tokom viševekovnog obitavanja ljudi na teritoriji Viminacijuma, u njegovom neposrednom okruženju se formiraju nekropole koje se razlikuju po periodu svoje upotrebe kao i po etničkoj pripadnosti stanovništva koje se na njima sahranjivalo.

Dve najdetaljnije istražene nekropole su svakako „Pećine“ i „Više grobalja“. Obe nekropole su istraživane u periodu koji prethodi izgradnji termoelektrane. Zbog teritorijalne bliskosti i sličnosti nalaza ova dva lokaliteta, treba prepostaviti da se radi o jednoj celini koja je zbog različitih toponima uzetih za imena lokaliteta, veštački podeljena na dva lokaliteta. Nasuprot tome, treba skrenuti pažnju na neke krupne razlike među njima, koje ne podržavaju gore iznetu prepostavku.

Najstarije fibule su nalažene u zapadnom delu nekropole „Pećine“ i pripadaju keltskom stanovništvu. U ovim keltskim grobovima, datovanim u kraj IV i početak III veka stare ere²⁴⁶, nađeno je ukupno 34 fibule.

Iz ranocarske epohe raspolažemo malobrojnim materijalom, što možda podržava mišljenje M. Mirković, da je Viminacijum strateški značaj dobio tek za vreme Domicijanove vladavine, kada su Rimljani počeli da vode ofanzivnu politiku prema Dačanima.²⁴⁷

Periodu od kraja I do sredine III veka predstavlja vreme procvata grada, što se reflektuje i u količini nađenog materijala. Najveći broj tipova nađenih na Viminacijumu, a koji koji se datuju u ovaj period prilično ravnomerno su zastupljeni na oba lokaliteta. Jedina bitnija razlika se opaža kod tipa IX, koji je na lokalitetu „Više grobalja“ zastupljen sa 11 primeraka, dok je na lokalitetu „Pećine“ registrovano tačno tri puta više primeraka ovog tipa. Najdominantniji tipovi ovog razdoblja, pored već pomenutog tipa IX, su IV i XV, koji su na ova dva lokaliteta zasupljeni sa ukupno 111 primeraka.

Epohu od sredine III pa do početka IV veka, karakteriše rapidno opadanje brojnosti nađenog materijala, kako na nekropolama „Pećine“ i „Više

grobalja“ tako i na svim ostalim. Tip XXXIV predstavlja najbrojniju grupu fibula koja je u upotrebi tokom ovog perioda i ona je na ovim lokalitetima zastupljena sa 27 primeraka. Treba potsetiti da se ovaj tip javlja još u prvoj polovini III veka, te stoga predstavlja prelazni oblik između ove i narandne epohe.

Četvrti vek karakteriše upotreba krstastih fibula (tip XXXVI) koji ujedno, sa 79 otkrivenih primeraka, predstavlja najbrojniji tip na Viminacijumu. Na lokalitetu „Pećine“ nađeno je 43 primeraka, a na „Više grobalja“ samo jedan jedini komad. Ova činjenica jasno ukazuje da se nekropola „Pećine“ i dalje koristi dosta frekfentno, za razliku od „Više grobalja“ koja još sredinom III veka gubi na značaju. Ovo mišljenje potvrđuje i navod Lj. Zotović, da je na teritoriji nekropole „Više grobalja“ tokom IV veka formirano ruralno naselje.²⁴⁸ Pored nekropole „Pećine“ još je samo „Pirivoj“ sa 15 pronađenih fibula ovog tipa u redovnoj upotrebi. Na lokalitetu „Pirivoj“ krstaste fibule su nalažene samo u neposrednoj blizini mauzoleja. U istočnom delu ove nekropole, formirane oko komunikacije koja vodi od istočne kapije logora dalje na istok (koja je iskopavanjima i potvrđena), krstaste fibule do sada nisu nađene. Treba pomenuti da se sahranjivanje na lokalitetu „Pirivoj“ obavlja takođe od kraja I veka. Ova dve nekropole zanimljive su još i zbog izuzetno visokog procenta krstastih fibula nađenih u grobovima u odnosu na fibule iz sloja. Na nekropoli „Pirivoj“ on iznosi 86, dok na nekropoli „Pećine“ čak 90 procenata. Ovaj procenat je kod drugih tipova fibula na Viminacijumu neuporedivo niži. Razlog za ovo verovatno leži u činjenici, da ove dve nekropole krajem IV veka izlaze iz upotrebe, te dakle ne postoje mlađi grobovi koji bi svojim ukopom oštećivali grobove sa krstastim fibulama.

Tokom V veka nekropola „Više grobalja“ je ponovo aktivna, ali ovoga puta na njoj se sahranjuje germanski životlj. Slična situacija je i sa nekropolom „Više burdelja“ na kojoj se sahranjuju Gepidi. Na ovom lokalitetu su nalažene fragmentovane krstaste fibule, pa treba prepostaviti da postoji i sloj iz kasnoantičkog perioda. Dominantan tip tokom ovog perioda su fibule sa posuvraćenom stopom. Na lokalitetu „Lanci“ nađeno je nekoliko rimske fibule u sloju. Grobovi pronađeni na

246. Zotović, Jordović 1990, 2.

247. Mirković 1986, 35.

248. Zotović, Jordović 1990, 2.

ovom lokalitetu pripadaju germanima. Na osnovu nalaza skifata može se reći da na lokalitetu postoji i srednjevekovni sloj.

Na ostalim nekropolama, a to su: „Carine“, „Velika kapija“, „Na rupi“, „Kod bresta“ i „Kod koraba“ (koje se trenutno istražuje), sahranjivanje se vrši u periodu od kraja I do sredine III veka. Tipovi koji su na njima nalaženi skoro da se u potpunosti poklapaju sa onima nađenim na lokalitetima „Pećine“ i „Više grobalja“. Na ovim lokalitetima samo sporadično se javljaju krstaste fibule (skoro isključivo u sloju), što se ne može uzeti kao dokaz da su ove nekropole u upotrebi i posle sredine III veka.

Datovanje viminacijumskih nekropola u ovom poglavlju je izvršeno na osnovu nalaza fibula. Za precizniju vremensku determinizaciju ovih nekropola neophodna je obrada i ostalih vrsta nalaza, a naročito novca koji je nađen na njima.

PROIZVODNI CENTAR FIBULA NA TERITORIJI VIMINACIJUMA

Prilikom dosadašnjih istraživanja Viminacijuma nisu pronađeni nalazi polufabrikata i kalupa za izradu fibula koji bi direktno potvrdili postojanje radionica za njihovu izradu. Masovnost pojedinih tipova karakterističnih za Gornju Meziju, možda indirektno upućuju na to da na prostoru Viminacijuma treba lokalizovati njihove proizvodne centre. Tipovi čije su matično područje balkanske provincije i koji svojom brojnošću na Viminacijumu odskaču od ostalih su:

- Tip IV - Fibule sa šarnirom slične Aucissa fibulama
- Tip IX – Izrazito profilisane fibule crnomorsko-podunavskog tipa
- Tip XV – Kolenaste fibule sa šarnirom

Nalazi krstastih i T fibula sa šarnirom su takođe brojni, ali su oba tipa, za razliku od gore pomenutih, široko rasprostranjeni na teritoriji rimskog carstva, tako da je verovatnoća postojanja radionica za njihovu izradu na teritoriji Viminacijuma znatno manja.

Razlog za izostanak sigurnih dokaza o postojanju radionica za izradu fibula možda treba tražiti

u činjenici da su se tokom proteklih decenija uglavnom istraživale nekropole grada koje za njih ne predstavljaju adekvatnu lokaciju. Stoga pouzdane dokaze o postojanju radioničkih centara treba očekivati tokom istraživanja gradskog jezgra kao i pojedinačnih vila rustika. Sudeći prema obliku tela fibula tipa IV, treba pretpostaviti da su one verovatno izrađivane kovanjem, što dodatno otežava dokazivanje postojanja proizvodnog centra.

OPADANJE GRADA SREDINOM III VEGA U SVETLU NALAZA FIBULA

Ako pogledamo tabelarni prikaz datovanja pojedinačnih tipova fibula, primetićemo da čak 17 tipova (tipovi: IV, VI, VIII, IX, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XIX, XXI, XXII, XXV, XXVII, XXXV) izlazi iz upotrebe sredinom III veka. Sabiranjem brojeva fibula u svakom od ovih tipova dolazimo do zbira od 298 primeraka. Ako od ukupnog broja na Viminacijumu pronađenih fibula odbacimo keltske i gepidske kojih ukupno ima 67 i pritom imamo na umu da oko 100 fibula zbog fragmentovanosti i korozije nije determinisano, dolazimo do preko 50 procenata rimske fibule koje sredinom III veka prestaju da se koriste. Takođe, je primetno da ovoj grupi pripadaju sva tri tipa za koje sam prepostavio da su proizvođena na teritoriji Viminacijuma.

Sredina III veka predstavljala je za rimsko carstvo težak period ispunjen čestim ratovima kako sa spoljnim neprijateljem, tako i borbom legitimnih careva sa usurpatorima. Jedan od tih usurpatora bio je i Pakacijan, za koga se smatra da je 248. godine imao uporište upravo u Viminacijumu. Usurpatori Regalijen i Ingenuš su izabrani za careve od strane panonskih i mezijskih trupa. Nakon pobeđe nad Ingenušom u bitci kod Murse, Galijen je kaznio njegove pristalice u Meziji.²⁴⁹ Treba pomenuti i natpis iz Akvinkuma, podignut povodom ugušene pobune u logoru legije VII Claudiјa. O tome, ko su bili nosioci ove pobune mišljenja su podeljena. M. Mirković smatra da su to Filip i njegov sin, ali postoje i mišljenja da su to dva Makrijana ili pak Maksimin Tračanin sa

249. Mirković 1968, 71-72.

svojim sinom.²⁵⁰ Na istoku se više navrata vodi teška borba sa Persijancima koji upadaju na teritoriju rimskog carstva. Godine 258. car Valerijan biva zarobljen od strane Persijanaca posle bitke kod Emese i u zarobljeništvu ostaje do smrti.²⁵¹ Početkom šeste decenije III veka na teritoriju balkanskih provincija upadaju germanska plemena i u bitci protiv njih kod Abritusa 251. godine, ginu car Trajan Decije i njegov stariji sin. Kao posledica ovih vremena u Gornjoj Meziji se pohranjuje veći broj ostava čija je koncentracija najgušća u dolini Morave.²⁵² Svakako treba pomenuti ostavu novca nađenu na teritoriji Viminacijuma na potesu «Čair». Ova nepotpuna ostava datovana je u vreme Karakale, ali s obzirom da jedan broj primeraka nedostaje, njeni datovanje nije potpuno sugurno.²⁵³ Treba spomenuti da je u ovom periodu carstvom harala epidemija kuge čija žrtva je bio i car Hostilijan.

Imajući u vidu gore iznesene činjenice, verujem da je u Gornjoj Meziji i Viminacijumu došlo do rapidnog osiromašivanja stanovništva i opšte nesigurnosti što je direktno uticalo na pad uvoza sirovina i gotovih proizvoda, a kao posledica toga, gore pomenuti tipovi fibula izlaze iz upotrebe.

ZAKLJUČAK

Na nekropolama Viminacijuma pronađeno je 660 fibula od kojih zbog fragmentovanosti i korozije jedan broj primeraka nije moguće opredeliti. Tokom iskopavanja nalažene su keltske kao i gepidske fibule koje nisu obuhvaćene ovim radom (sa izuzetkom fibula viminacijumskog tipa).

Katalog obrađenih fibula sadrži 421 primerak, koje su podeljene u 36 tipova. Najčešće korišćen materijal za izradu fibula je bronza koja može biti u retkim slučajevima pozlaćena. Manji broj primeraka je izrađen od srebra. U raritetu svakako spada jedan koštani primerak modelovan u obliku goluba.

Prva što pada u oči kod statističke obrade fibula je njihova malobrojnost u odnosu na istraženi broj grobova na teritoriji Viminacijuma. Naime,

u približno 13 000 grobova pronađeno je ukupno 228 rimske fibula (144 primerka u grobovima sa inhumiranim i 84 primerka u grobovima sa kremiranim pokojnicima), što u procentima iznosi samo 1,75 posto. Svakako treba prepostaviti da jedan broj fibula, nadene u sloju na nekropolama, potiče iz razrušenih grobova. Prethodna konstatacija ne utiče bitno na činjenicu, da su Rimljani veoma retko koristili fibulu kao grobni prilog.

Fibule nađene u sloju dominiraju nad onima koje su nađene kao grobni prilog. Ovo pravilo ne važi jedino za krstaste fibule koje su u velikom procentu nalažene u grobovima na lokalitetima „Pećine“ i „Pirivoj“, što nam kazuje da su ove nekropole, za razliku od ostalih, frekfentno korišćene i tokom IV veka.

Kod inhumiranih pokojnika najčešća mesta na kojima su nalažene fibule su: pored nogu (35 primeraka), na desnom ramenu (31 primeraka) i na levom ramenu (19 primeraka).

Fibule koje su nalažene (zajedno sa odevnim predmetima) pored nogu pokojnika, A. Burger smatra pokazateljem da se u ovim slučajevima radi o jevrejskom funeralnom kultu. Autor takođe navodi, da su grobovi Jevreja uvek orijentisani nogama ka Jerusalimskom hramu (u slučaju Panonije i Gornje Mezije radi se o orientaciji zapad-istok). Takođe navodi, da se radi oskromnim grobovima u kojima se po pravilu ne nalazi novac.

Fibule sa viminacijumskih nekropola koje su stavljane pored nogu pokojnika pripadaju tipovima koji se datuju od II do IV veka. U devet slučajeva sa fibulama je pronađen i novac, a u dva slučaja grobovi su orijentisani istok-zapad, što što je u suprotnosti sa gore iznetim tvrdnjama A. Burger. Shodno tome možemo zaključiti, da fibule položene pored nogu pokojnika ne mogu poslužiti kao indikator koji ukazuje da je pripadao jevrejskoj zajednici.

Tipovi fibula za koje se smatra da su bili korišćeni prvenstveno od strane žena su sledeći: VII, VIII, XX, XXI, XXXII, XXXIII. Za razliku od ovih, tipovi fibula koji slede se dovode se u vezu prvenstveno sa vojskom, a to su: I, XI, XII, XIII, XIV, XV, XXII, XXV, XXVIII, XXXIV, XXXV i XXXVI.

Sabiranjem fibula u okviru ove dve grupe dolazimo do podatka, da je broj fibula koji se pripisuju vojsci 7, 25 puta veći od ovog koji je karakterističan za žene. Slično stanje je utvrđeno

250. Mirković 1968, 71.

251. Vasić 2005, 60.

252. Arsenijević 2002, 70, karte 5, 6.

253. Arsenijević 2001, 186-187.

i na lokalitetima Saalburg i Zugmantel, gde su vojničke fibule 4 puta brojnije od fibula namenjenih ženama.

Ove činjenice možda ukazuju na zaključak, da je u naseljima koja nastaju uz vojne logore, živeo znatno manji broj žena nego muškaraca, što se može tumačiti kao posledica zakona o zabrani ženidbe vojnicima do kraja vojne službe (treba reći da ovaj zakon nije strogo poštovan), koji je ukinut za vreme vladavine Septimija Severa. Takođe je moguće, da su fibule znatno češće korišćene od strane muškaraca.

Većina tipova nađenih na teritoriji Viminacijuma je najčešće nalažena u Gornjoj Meziji i u provincijama koje se nalaze u njenom neposrednom okruženju (Panonija, Dakija i Donja Mezija). Relativno mali broj ima matično područje u zapadnim ili istočnim provincijama.

Treba pomenuti tri tipa fibula koje su često nalaženi na teritoriji balkanskih provincija i čija je masovnost na Viminacijumu naročito upadljiva. U ove tipove se ubraju:

- Tip IV - Fibule sa šarnirom slične Aucissa fibulama
- Tip IX – Izrazito profilisane fibule crnomorsko-podunavskog tipa
- Tip XV – Kolenaste fibule sa šarnirom

Iako u dosadašnjih istraživanjima Viminacijuma nisu otkriveni polufabrikati ili kalupi za izradu ovih tipova, verujem, na osnovu njihove brojnosti, da se upravo ovde nalazio centar za njihovu produkciju i dalju distribuciju.

Na osnovu uvida u tabelarni prikaz datovanja pojedinačnih tipova fibula, primećujemo da čak 17 tipova (tipovi: IV, VI, VIII, IX, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XIX, XXI, XXII, XXV, XXVII, XXXV) izlazi iz upotrebe sredinom ili početkom druge polovine III veka. Sabiranjem fibula u svakom od ovih tipova dolazimo do preko 50 procenata rimskih fibula koje u ovom periodu izlaze iz upotrebe. Potrebno je naglasiti da ovom skupu pripadaju sva tri tipa za koje sam pretpostavio da su imali svoj proizvodni centar u Viminacijumu, što možda ukazuje da pretpostavljena radionica prestaje sa radom sredinom III veka.

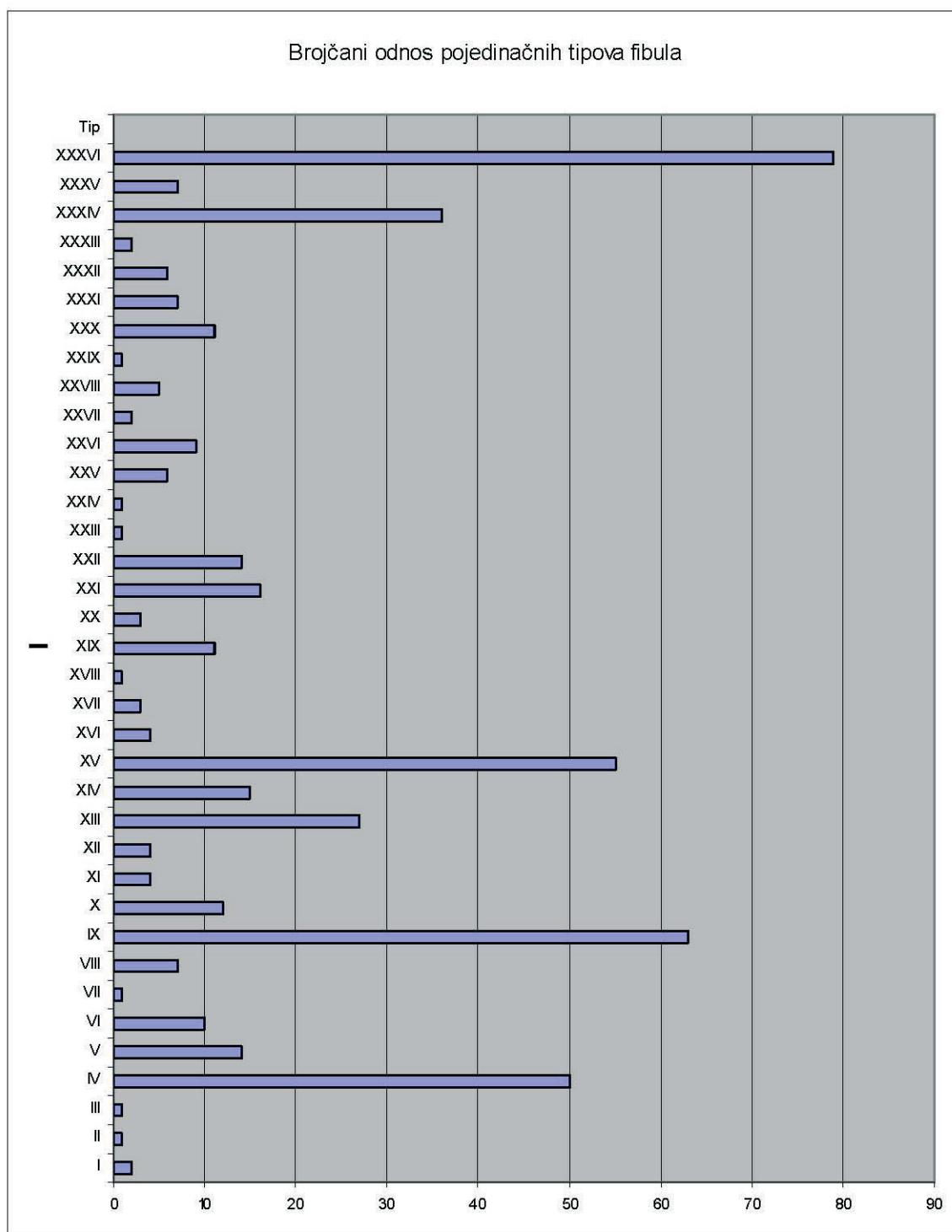
Sredina III veka predstavljala je kako za rimske carstvo, tako i za Gornju Meziju mukotrpan period ispunjen ne samo čestim ratovima sa spoljnim neprijateljima koji su vodili ofanzivnu

politiku protiv carstva, već i borbom legitimnih careva sa usurpatorima. Jedan od tih usurpatora bio je i Pakacijan, za koga se smatra da je 248. godine imao uporište upravo u Viminacijumu. Sredinom III veka na teritoriju balkanskih provincija upadaju germanska plemena. U pokušaju da ih u tome spreči rimska vojska predvođena Trajanom Decijem i njegovim starijim sinom, započinje bitku sa njima. U ovoj bitci koja se odigrala kod Abritusa 251. godine, ginu i car i njegov sin. Kao posledica ovih nemirnih vremena u Gornjoj Meziji se pohranjuje veći broj ostava čija je koncentracija najgušća u dolini Morave.

Smatram da su ovi događaji, direktno doprineli znatnom osiromašivanju stanovništva i nastanku opšte nesigurnosti kako u Gornjoj Meziji, tako i u drugim podunavskim provincijama, što je dovelo do pada uvoza sirovina i gotovih proizvoda, a kao posledica toga, gore pomenuti tipovi fibula izlaze iz upotrebe.

Zadatak ovog rada je u prvom redu kataloška prezentacija rimskih fibula nađenih na teritoriji viminacijumske nekropole. Manji broj primera ka koji ne potiču sa nekropole, u rad su uključene u nadi da će doprineti boljoj hronološkoj determinaciji ostalog materijala. U drugom delu rada sam na osnovu analize obrađenog materijala izneo neka svoja zapažanja, ideje i pretpostavke, koje će tokom budućih iskopavanja biti potvrđene ili demantovane.

Tabelarni prikaz datovanja pojedinačnih tipova fibula

LITERATURA

- Almgren 1923 - O. Almgren, Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provincialrömischen und südrusischen Formen, Leipzig 1923.
- Амброз 1966 - A. K. Амброз, Фибулы јога европејске части ССРП II в. до. з. - IV в.н.з., Москва 1966.
- Arsenijević 2002 – M. Arsenijević, Skupni nalazi rimskog novca u Gornjoj Meziji kao arheološke potvrde varvarskih upada, Magistarska teza u rukopisu odbranjena u Beogradu 2002.
- Arsenijević 2001 – M. Arsenijević, Dva manja nalaza rimskog novca iz Narodnog muzeja u Požarevcu, Viminacium 12, Požarevac 2001.
- Basler 1969 - Đ. Basler, Nekropola na Velim livadama u Gostilju (Donja Zeta), Glasnik Zemaljskog muzeja, N. S. XXIV, Sarajevo 1969.
- Baum, Srejović 1960, Milica Baum, Dragoslav Srejović, Novi rezultati ispitivanja rimske nekropole u Sasama, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, knjiga IV, Tuzla 1960, 3-31.
- Bechert 1973 – T. Bechert, Römische Fibeln des 1. und 2. Jahrhunderts n. Chr., Funde aus Asciburgium, Heft 1, Duisburg und Rheinhausen 1973.
- Behrens 1954 – G. Behrens, Zur Typologie und Technik der provinzialrömischen Fibeln, Jahrbuch des Römischen-Germanischen Zentralmuseums Mainz, 1. Jahrgang, Mainz 1954, 220-236.
- Bichir 1967 – Gh. Bichir, La civilisation des Carpes (IIe-IIIe siècle de n. è.) à la lumière des fouilles archéologiques de Poiana-Dulcești, de Butnărești et de Pădureni, Dacia XI, Bucarest 1967, 177-224.
- Bjelajac 1990 – L.J. Bjelajac, Terra sigillata u Gornjoj Meziji, Beograd 1990.
- Bojović 1983 – D. Bojović, Rimske fibule Singidunuma, Beograd 1983.
- Bojović 1996 – D. Bojović, Le camp de la légion IV Flavia à Singidunum, Roman limes on the Middle and lower Danube, Belgrade 1996, 53-68.
- Böhme 1972 – A. Böhme, Die Fibeln der Kastelle Saalburg und Zugmantel, Saalburg Jahrbuch XXIX, Saalburg 1972.
- Böhme 1974 – A. Böhme, Die Fibeln des Kastelles am Kleinen Feldberg (Hochtaunuskreis), Saalburg Jahrbuch XXXI, Saalburg 1974, 5-14.
- Burger 1966 – A. S. Burger, The late Roman cemetery at Sárvár, Acta archaeologica academiae scientiarum hungaricae 18, Budapest 1966.
- Cermanović-Kuzmanović, Jovanović 2004 – A. Cermanović-Kuzmanović, A. Jovanović, Tekija, Beograd 2004.
- Dautova-Ruševljanić 1977 – V. Dautova-Ruševljanić, Rimske bronzane fibule, Novi Sad 1977.
- Diaconu 1971 – Gh. Diaconu, Über die Fibel mit umgeschlagenem Fuss in Dazien, Dacia XV, Bucureşti 1971.
- Dimitrijević 1960 – D. Dimitrijević, Ge-pidska nekropola «Kormadin» kod Jakova, Rad vojvođanskih muzeja, 9, Novi Sad 1960, 5-15.
- Drescher 1959 – H. Drescher, Ein Beitrag zur Technik römischer Zwiebelknopffibeln, Germania, Jahrgang 37, Berlin 1959, 170-179.
- Ettlinger 1973 – E. Ettlinger, Die römischen Fibeln in der Schweiz, Bern 1973.
- Faber 1998 – A. Faber, Römische Gräberfeld auf der Keckwiese in Kempten, Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte, Band 75, Kallmünz 1998.
- Ferjančić 2002 – S. Ferjančić, Naseljavanje legijskih veterana, Beograd 2002.
- Генчева 2004 – Е. Генчева, Римските фибули от България, Велико Търново 2004.
- Gerharz 1987 – R. R. Gerharz, Fibeln aus Afrika, Saalburg Jahrbuch 43, Saalburg 1987, 77-107.
- Grbić 1996 – D. Grbić, Fibulae as products of local workshops at Diana, Roman limes on the Middle and lower Danube, Belgrade 1996, 87-91.
- Хараланбиева 1989 – А. Хараламбиева, Два типа късноантични фибули във Варненския музей, Известия на народния музей Варна, книга 25 (40), Варна 1989, 29-41.
- Хараланбиева 1990 – А. Хараламбиева, Луковични фибули във Варненския музей, Известия на народния музей Варна, книга 26 (41), Варна 1990, 29-41.
- Хараланбиева, Атанасов 1992 – А. Хараламбиева, Г. Атанасов, Фибули от V-VI в. в. Шуменския музей, Известия на

- народния музей Варна, книга 27 (42), 1991, Варна 1992, 42-64.
- Хараламбиева, Атанасов 1995 – А. Хараламбиева, Г. Ат. Атанасов, Новопостъпили фибули от III-VII в. в. Шуменския музей, Известия на народния музей Варна, книга 28 (43), 1992, Варна 1995, 87-121.
 - Хараламбиева, Андреева 2000
 - А. Хараламбиева, Е. Андреева, Провинциалноримски коленчати фибули във Варненския археологически музей, Известия на народния музей Варна, книга 30-31 (45-46), 1994-1995, Варна 2000, 5-18.
 - Hattatt 1994 – R. Hattatt, Ancient and Romano-British Brooches, Ipswich 1982.
 - Hill, Carson, Kent 1976 – P. V. Hill, R. A. G. Carson, J. P. C. Kent, Late roman bronze coinage, London 1976.
 - Ioniță 1998 – I. Ioniță, Die Fibeln mit umgeschlagenem Fuß Almgren Gruppe VI, 1, 100 Jahre Fibelinformen nach Oscar Almgren, ed Jürgen Kunow, Wünsdorf 1998, 231-240.
 - Jobst 1975 – W. Jobst, Die Römischen fibeln aus Lauriacum, Linc 1975.
 - Jovanović 1975 – A. Jovanović, Krstoobrazne fibule iz antičke zbirke Narodnog muzeja u Nišu, Zbornik Narodnog muzeja, broj VIII, Beograd 1975, 235-247.
 - Jovanović 1978 – A. Jovanović, Nakit u rimskoj Dardaniji, Beograd 1978.
 - Jovanović 1984 – A. Jovanović, Rimske nekropole na teritoriji Jugoslavije, Beograd 1984.
 - Kaczmarek 1998 – M. Kaczmarek, Spät-römische Fibeln mit hohem Nadelhalter im nord-westlichen Polen, 100 Jahre Fibelinformen nach Oscar Almgren, ed Jürgen Kunow, Wünsdorf 1998, 305-317.
 - Keller 1971 – Die spätromischen Grabfunde in Südbayern, Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte, Band 14, München 1971.
 - Kondić 1961 – V. Kondić, zbirka rimskeih fibula iz Vršačkog muzeja, Rad vojvođanskih muzeja, 10, Novi Sad 1961, 201-215.
 - Koščević 1975 – R. Koščević, Die Werkstätte kräftig profierter fibeln in Siscia, Arheologija Jugoslavica, XVI, Beograd 1975, 51-62.
 - Koščević 1980 – R. Koščević, Antičke fibule s područja Siska, Zagreb 1980.
 - Kovrig 1937 – I. Kovrig, Die Haupttypen der keiserzeitlichen Fibeln in Pannonien, Dissertations Pannonica, II/4, Budapest 1937.
 - Krämer 1957 – W. Krämer, Cambodunumforschungen 1953 – I, Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte, 9, Kallmünz 1957.
 - Marović 1961 – I. Marović, Fibeln mit Inschrift vom tipus Avcissa in den Archaeologischen museums von Zagreb, Zadar und Split, Jahrbuch des Römischen-Germanischen Zentralmuseums Mainz, 8. Jahrgang, Mainz 1961, 106-120.
 - Mirković 1968 – M. Mirković, Rimski gradovi na Dunavu u Gornjoj Meziji, Dissertationes VI, Beograd 1968.
 - Mirković 1986 – M. Mirković, Inscriptions de la Mésie Supérieure II: Viminacium et Margum, Beograd 1968.
 - Mócsy 1974 – A. Mócsy, Pannonia and Upper Moesia, London and Boston 1974.
 - Noll 1952 – R. Noll, Römerzeitliche Fibelnschriften, Germania, Jahrgang 30, Berlin 1952, 395-399.
 - Peškař 1972 – I. Peškař, Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren, Praha 1972.
 - Popović, Borić-Brešković 1994 – I. Popović, B. Borić-Brešković, Ostava iz Bele Reke, Beograd 1994.
 - Popović, Borić-Brešković 1994 A – I. Popović, B. Borić-Brešković, Ostava iz Bara, Beograd 1994.
 - Popović, Kondić 1994 – I. Popović, J. Kondić et alli, Antičko srebro u Srbiji, Beograd 1994.
 - Popescu 1945 – D. Popescu, Fibeln aus dem Nationalmuseum für Altertümer in Bukarest, Dacia, IX-X, Bucureşti 1945, 485-505.
 - Pröttel 1988 – P. M. Pröttel, Zur Chronologie der Zweibelknopffibeln, Jahrbuch des Römischen-Germanischen Zentralmuseums Mainz, 35. Jahrgang, Teil 1, Mainz 1988, 347-372.
 - Rieckhoff 1975 – S. Rieckhoff, Münzen und Fibeln aus dem Vicus des Kastells Hüfingen (Schwarzwald-Baar-Kreis), Saalburg Jahrbuch XXXII, Saalburg 1975, 5-105.
 - Rieckhoff-Pauli 1977 – S. Rieckhoff-Pauli, Die Fibeln aus dem römischen Vicus von Sulc am Neckar, Saalburg Jahrbuch XXXIV, Saalburg 1977, 5-29.
 - Ružić 1994 – M. A. Ružić, Rimsko staklo u Srbiji, Beograd 1994.
 - Saria 1928 – B. Saria, Fibeln mit Sperr-

vorrichtung, Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, sveska XV, Zagreb 1928, 73-80.

- Schulte 1998 – L. Schulte, Die Fibeln mit hohem Nadelhalter in Deutschland-Forschungsgeschichte und Forschungsansätze, 100 Jahre Fibelinformen nach Oscar Almgren, ed Jürgen Kunow, Wünsdorf 1998, 285-298.

- Schulze-Dörrlamm 1986 - M. Schulze-Dörrlamm, Romanisch oder germanisch? Untersuchungen zu den Ambrust – und Bügelknopffibeln des 5. und 6. Jahrhunderts n. Chr. aus den Gebieten westlich des Rheins und südlich der Donau, Jahrbuch des Römischen-Germanischen Zentralmuseums Mainz, 33. Jahrgang, Teil 2, Mainz 1986, 593-723.

- Spasić-Đurić 2002 – D. Spasić-Đurić, Viminacijum glavni grad rimske provincije Gornje Mezije, Požarevac 2002.

- Strong, Brown 1976 – D. Strong, D. Brown, Roman crafts, London 1976.

- Swift 2000 – E. Swift, Regionality in Dress Accessories in the late Roman West, Montagnac 2000.

- Šašel 1953 – S. Šašel, Spodnja Hajdina, parcela 1076/2, Arheološki vestnik, IV/2, Ljubljana 1953, 308-318.

- Topál 1993 – J. Topál, Roman cemeteries of Aquincum, Pannonia, Budapest 1993.

- Vasić 2001 – M. Vasić, Osvrt na nalaz IV veka iz Starčeva, Zbornik Narodnog muzeja, broj XVII-1, Beograd 2001, 175-201.

- Vasić 2005 – M. Vasić, Ostava denara i antoninijana iz Donjeg Crniljeva, Beograd 2005.

- Vikić-Belančić 1971 – B. Vikić-Belančić, Antičke svetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, V, Zagreb 1971, 97-182.

- Vikić-Belančić 1975 – B. Vikić-Belančić, Antičke svetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, IX, Zagreb 1975, 49-160.

- Voß 1998 – H.-U. Voß, Die Bügelknopffibeln. Almgren Gruppe VI, 2, Fig. 185 und 186, 100 Jahre Fibelinformen nach Oscar Almgren, ed Jürgen Kunow, Wünsdorf 1998, 271-282.

- Zotović 1980 – L.J. Zotović, Nekropola iz vremena seobe naroda sa uže gradske teritorije Viminacijuma, Starinar, XXXI, Beograd 1980, 95-116.

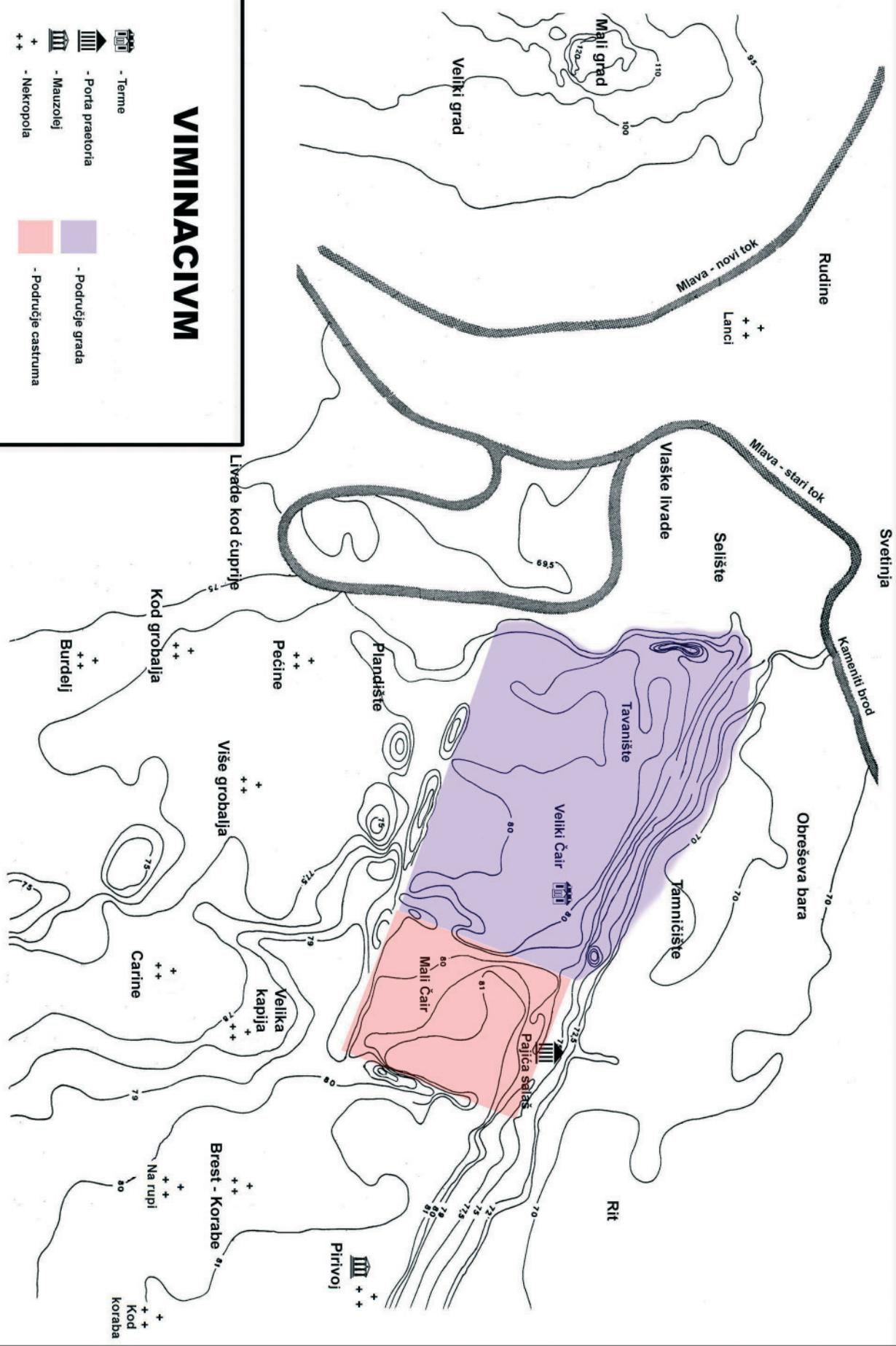
- Zotović 1980 A – L.J. Zotović, Viminaci-

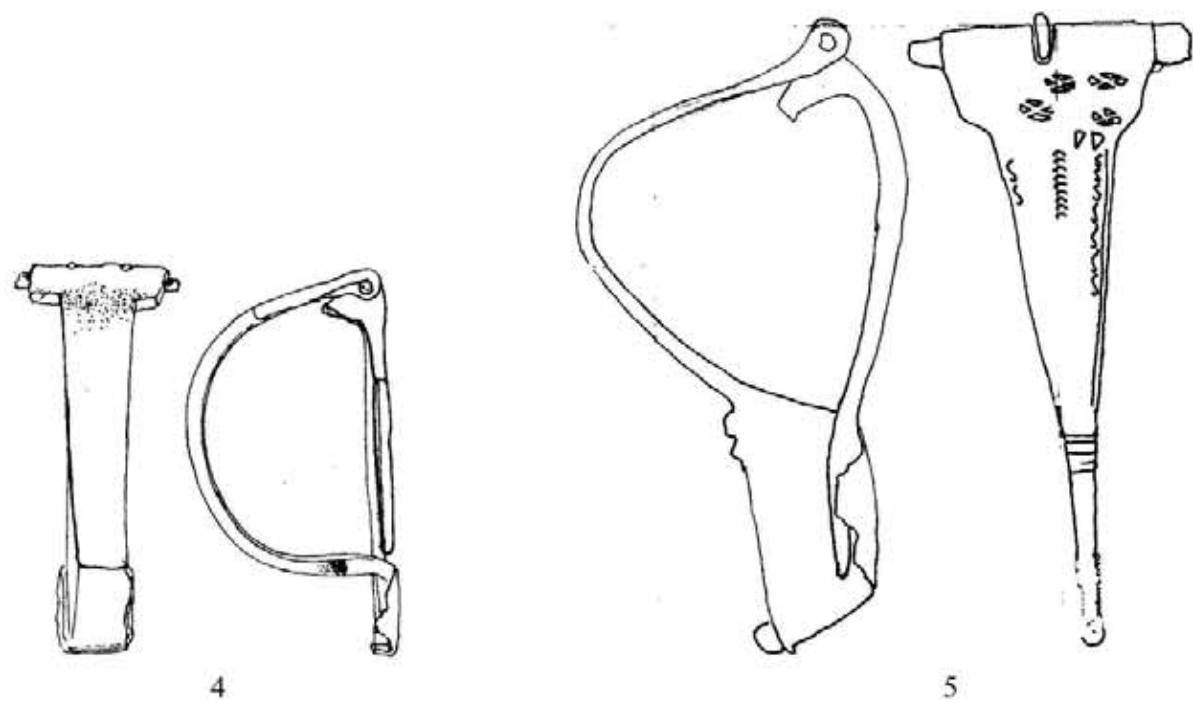
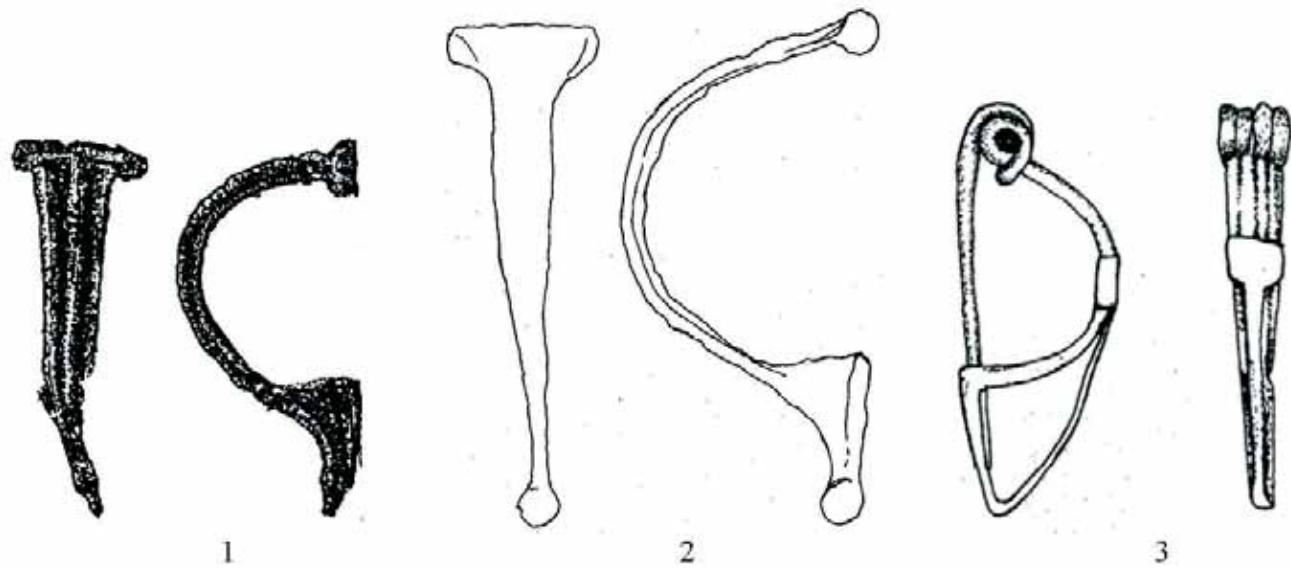
um – glavni grad provincije Gornje Mezije, Beograd 1980.

- Zotović, Jordović 1990 – Lj. Zotović, Č. Jordović, Nekropola „Više Grobalja“, Viminacijum I, Beograd 1990.

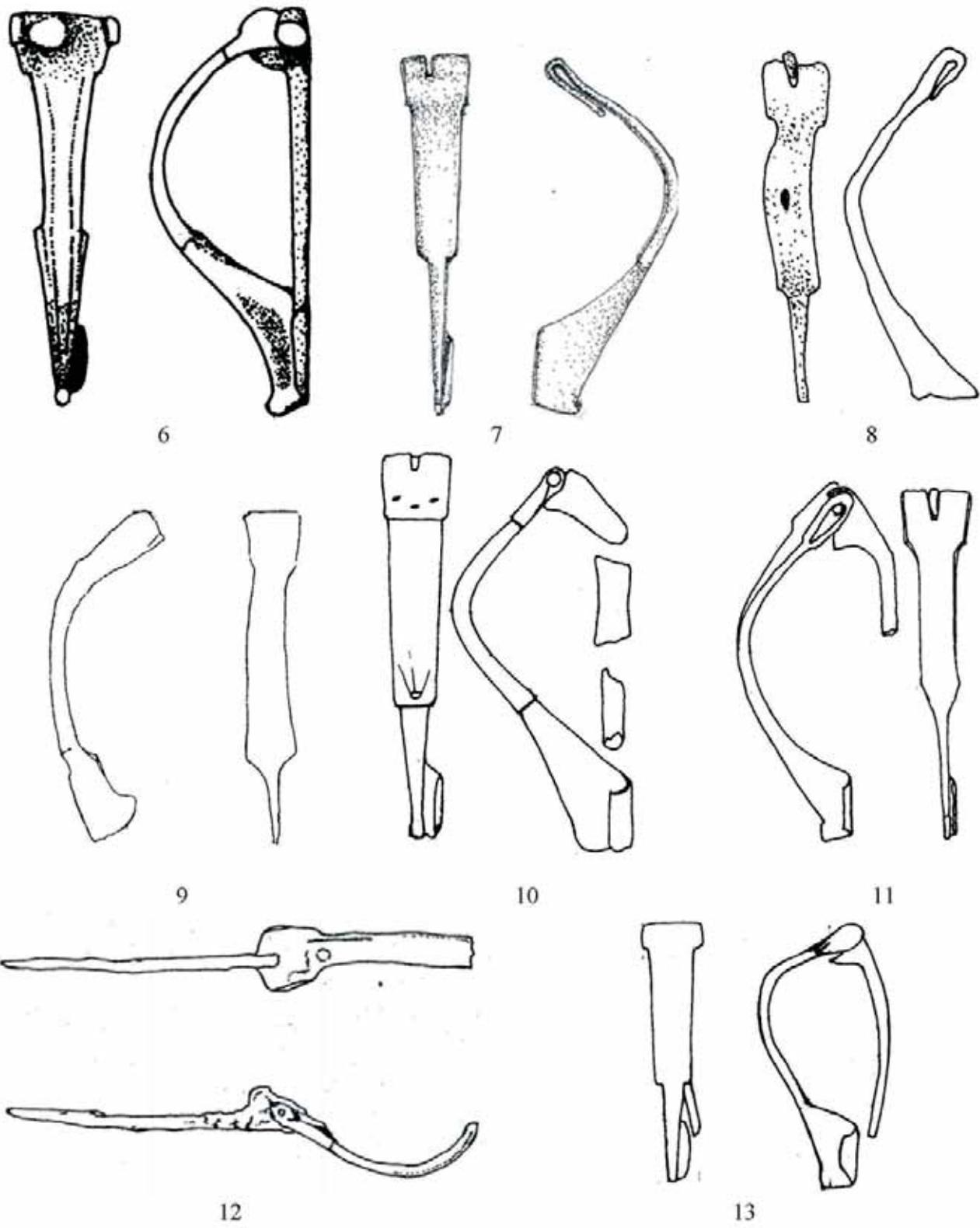
VIMINACIVM

- Terme
- Porta praetoria
- Mauzolej
- + - Nekropola
- Područje grada
- Područje castruma

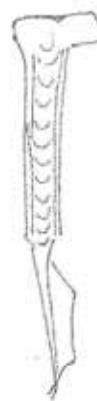

T. II

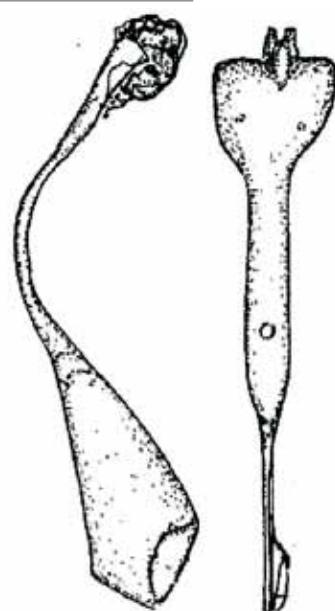

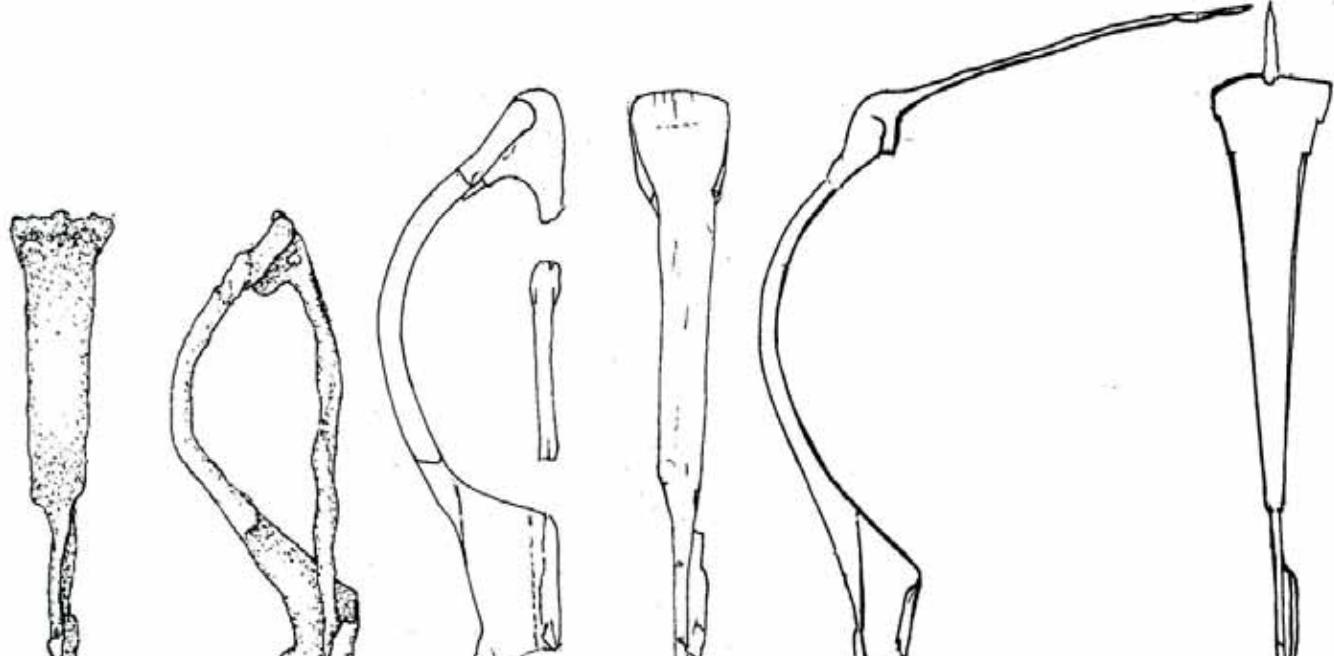
14

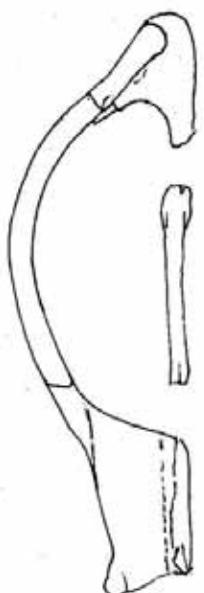
15

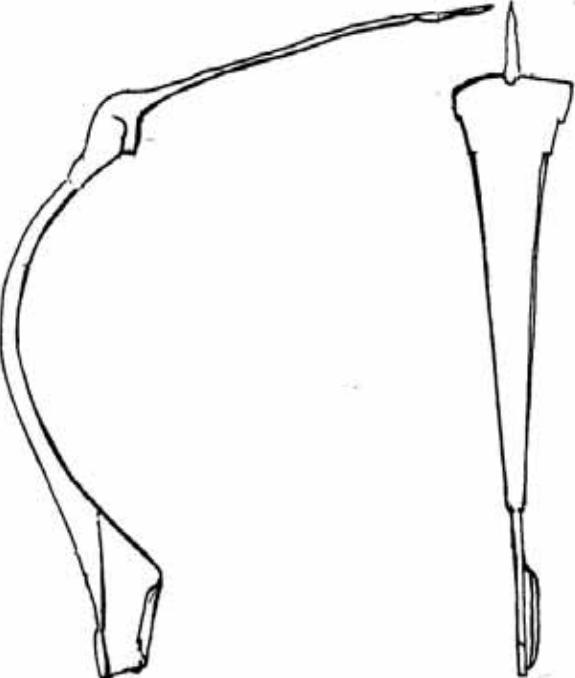
16

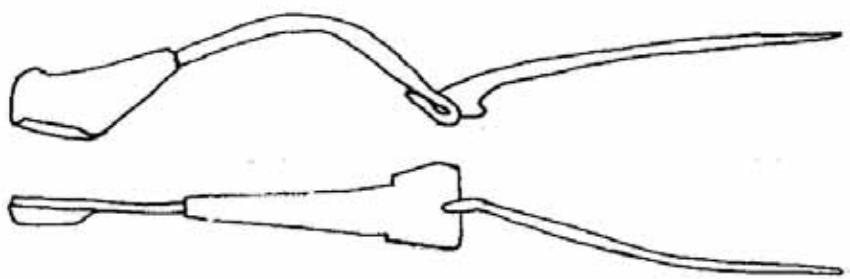
17

18

19

20

T. IV

21

22

23

24

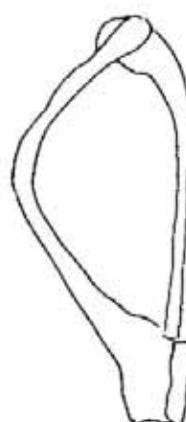
25

26

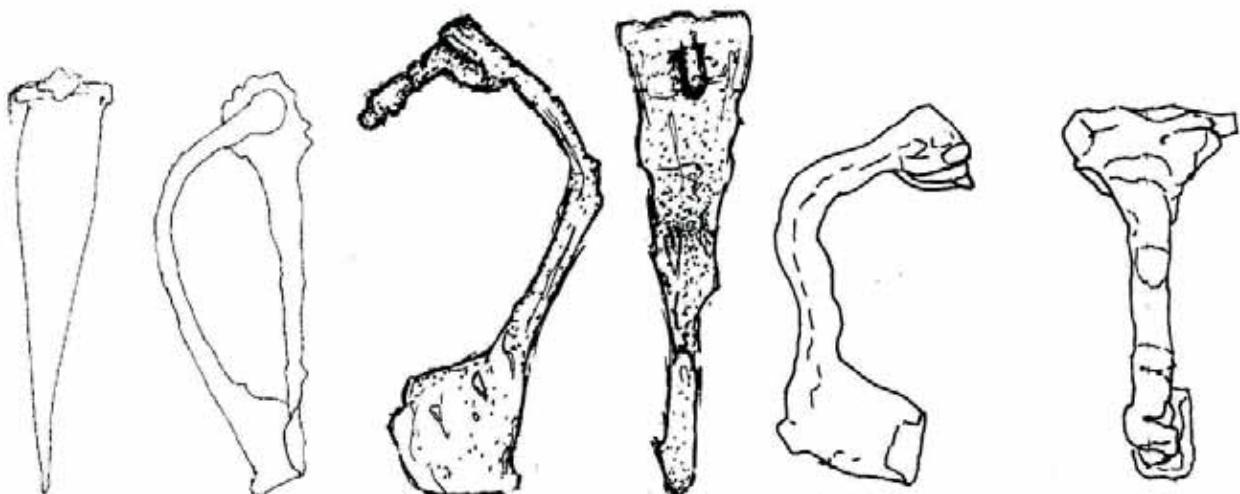

27

28

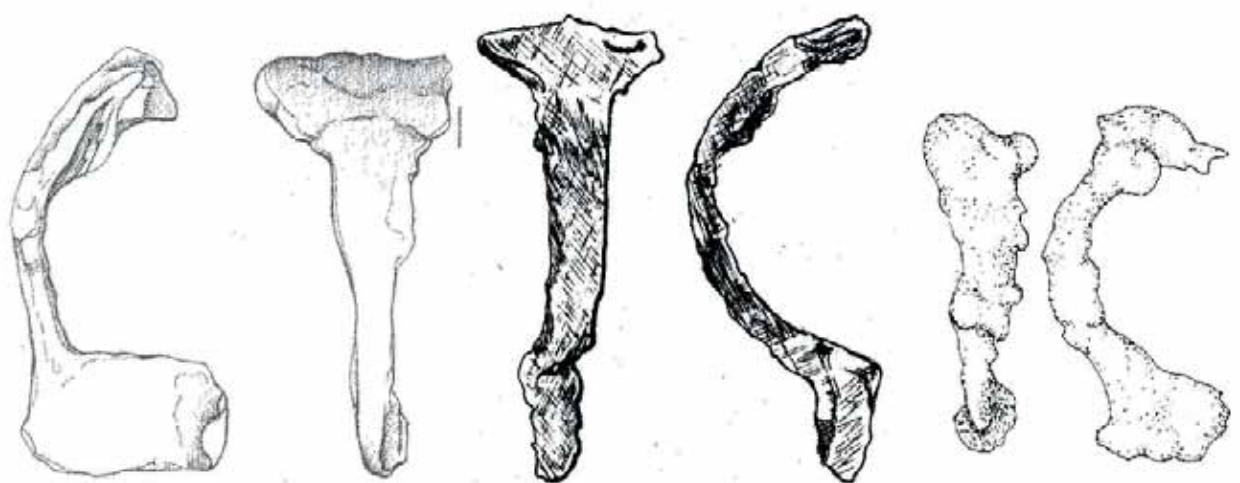

29

30

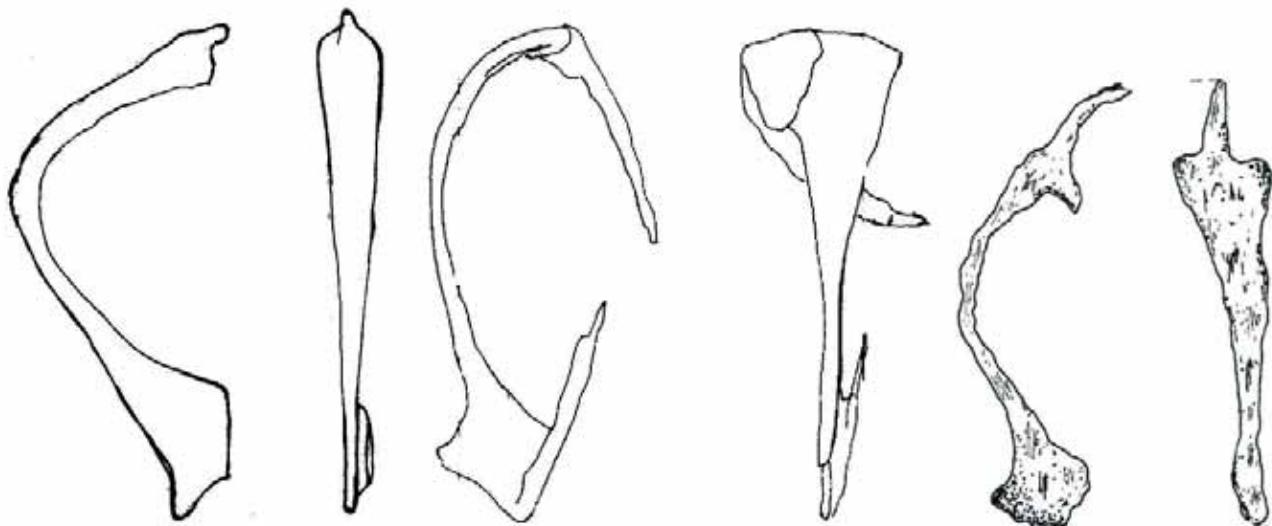
31

32

33

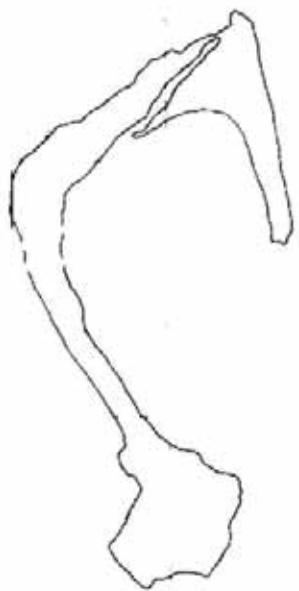
34

35

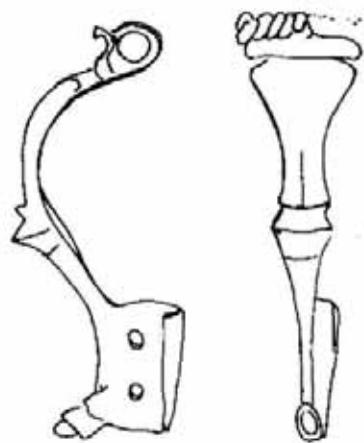
36

37

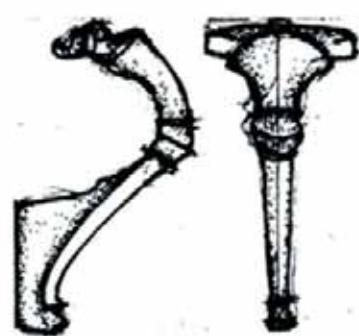

38

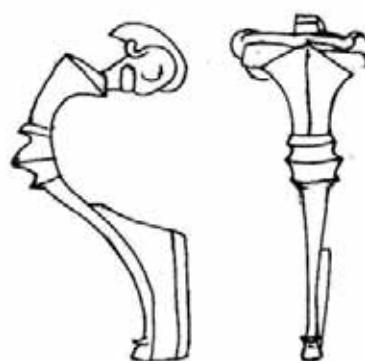
39

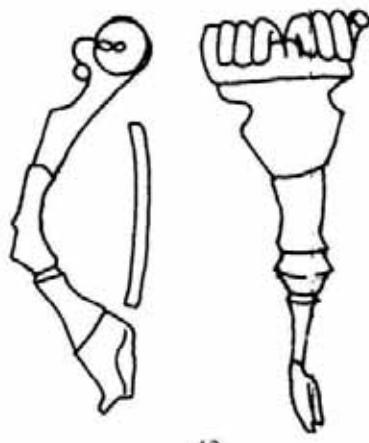
40

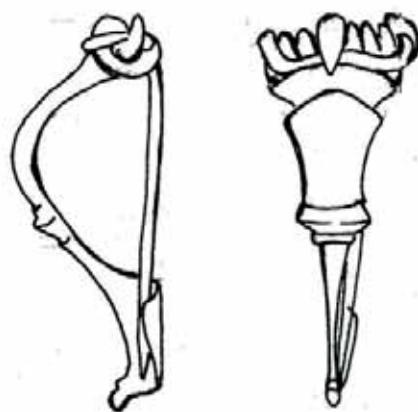
41

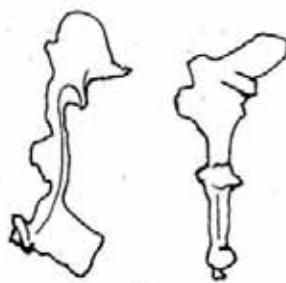
42

43

44

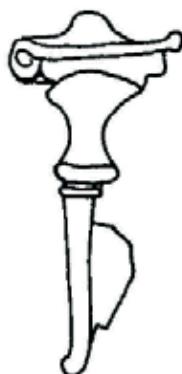
45

46

47

48

49

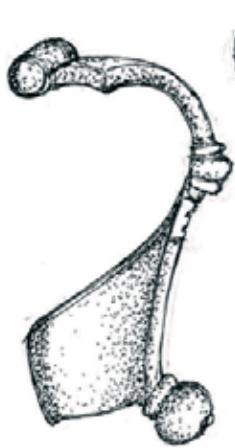
50

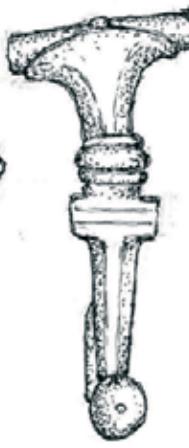
51

52

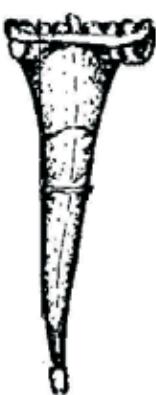
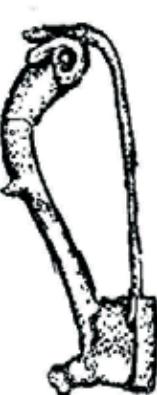
53

54

55

56

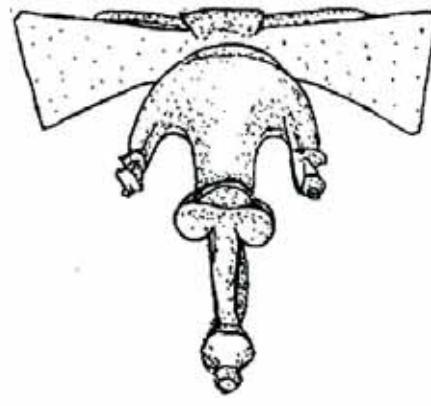
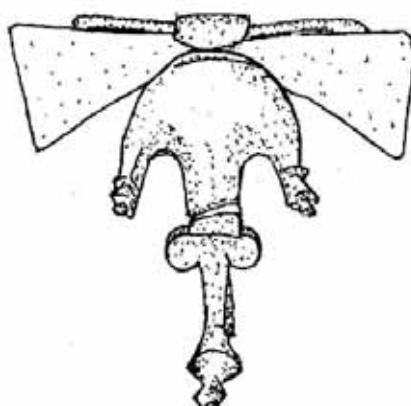
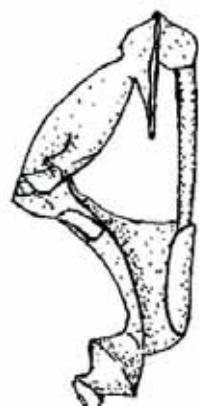
57

58

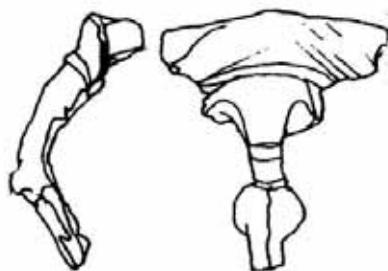
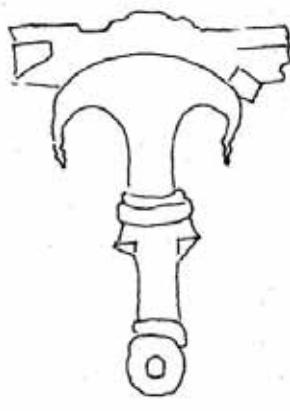

T. VIII

59

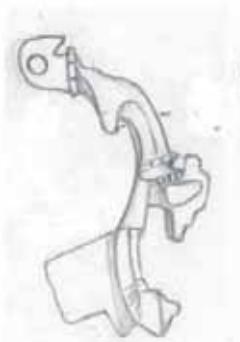
60

61

62

63

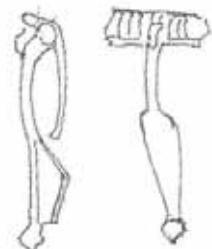
64

65

66

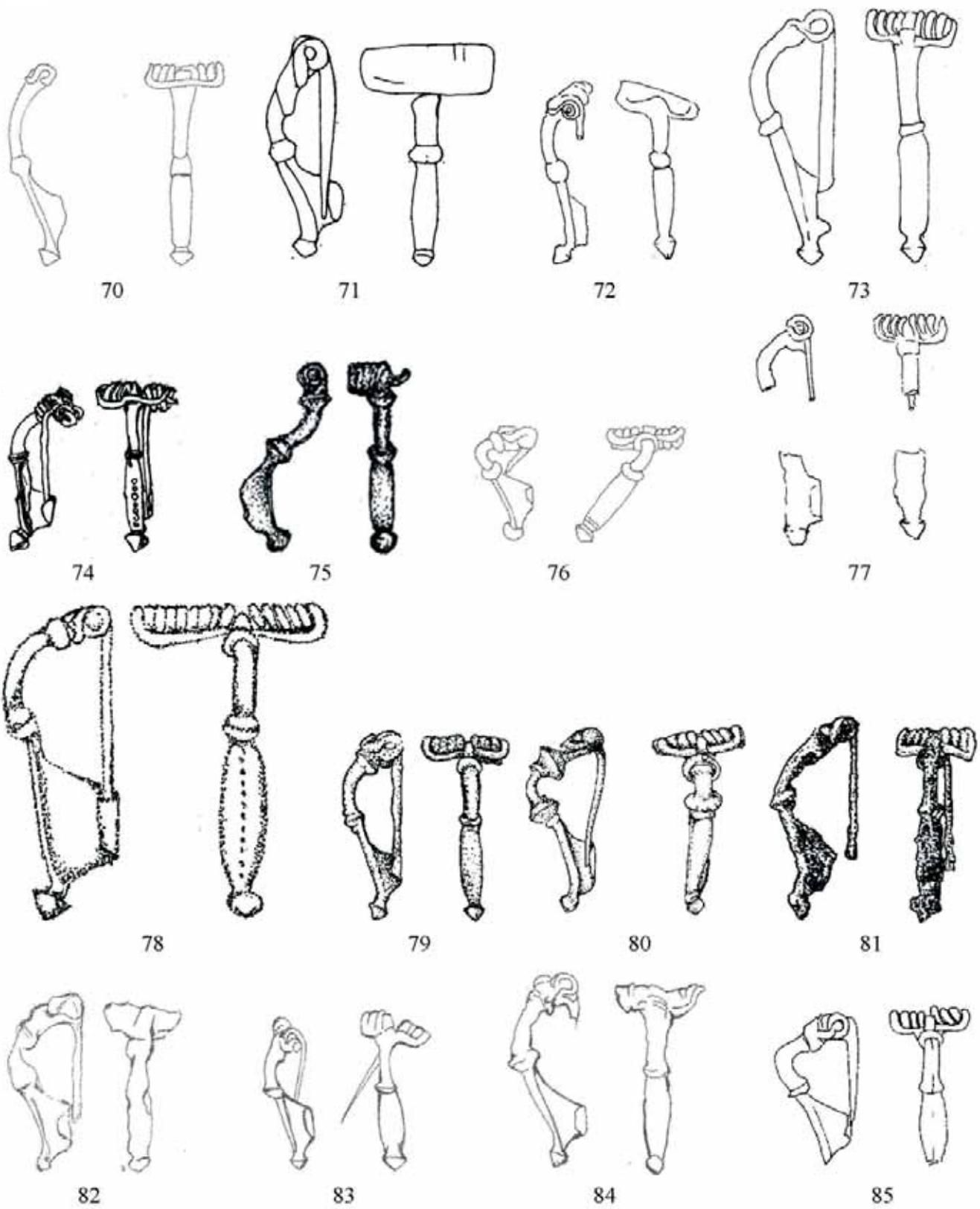
67

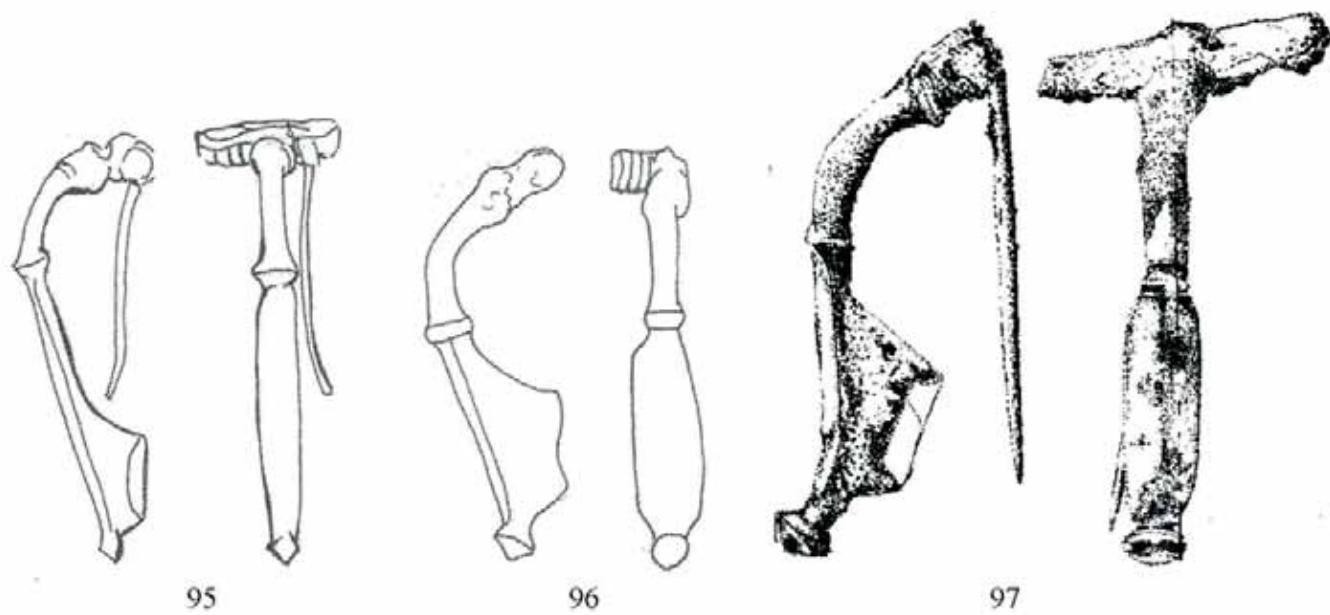
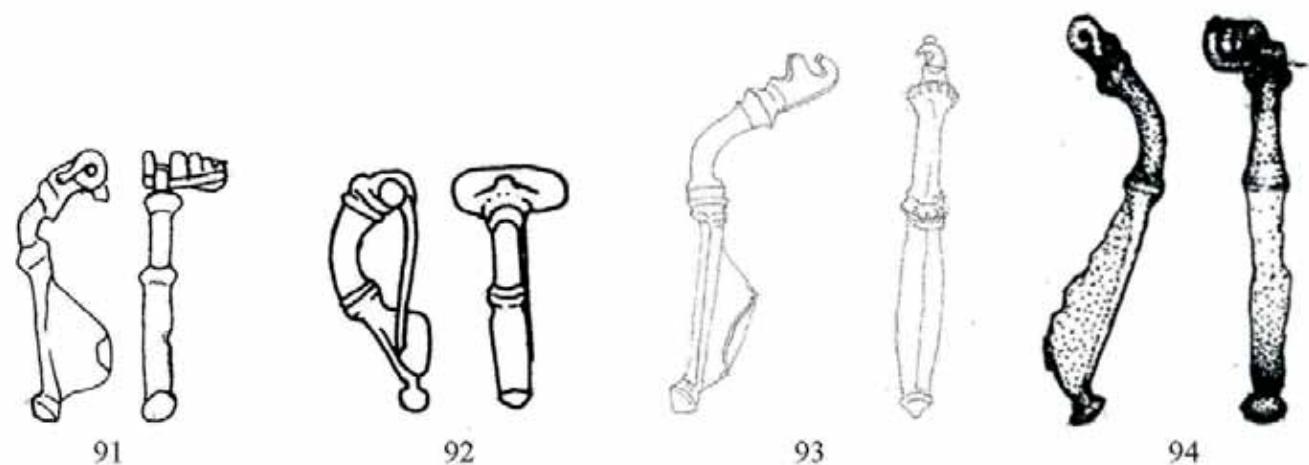
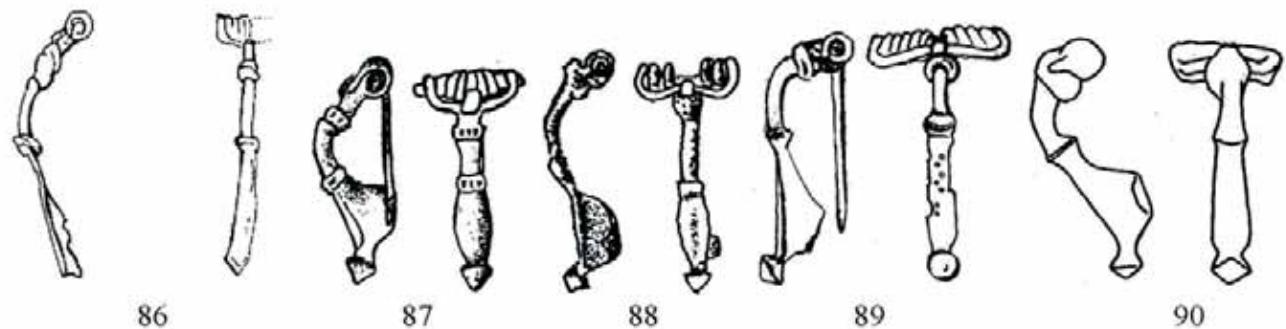
68

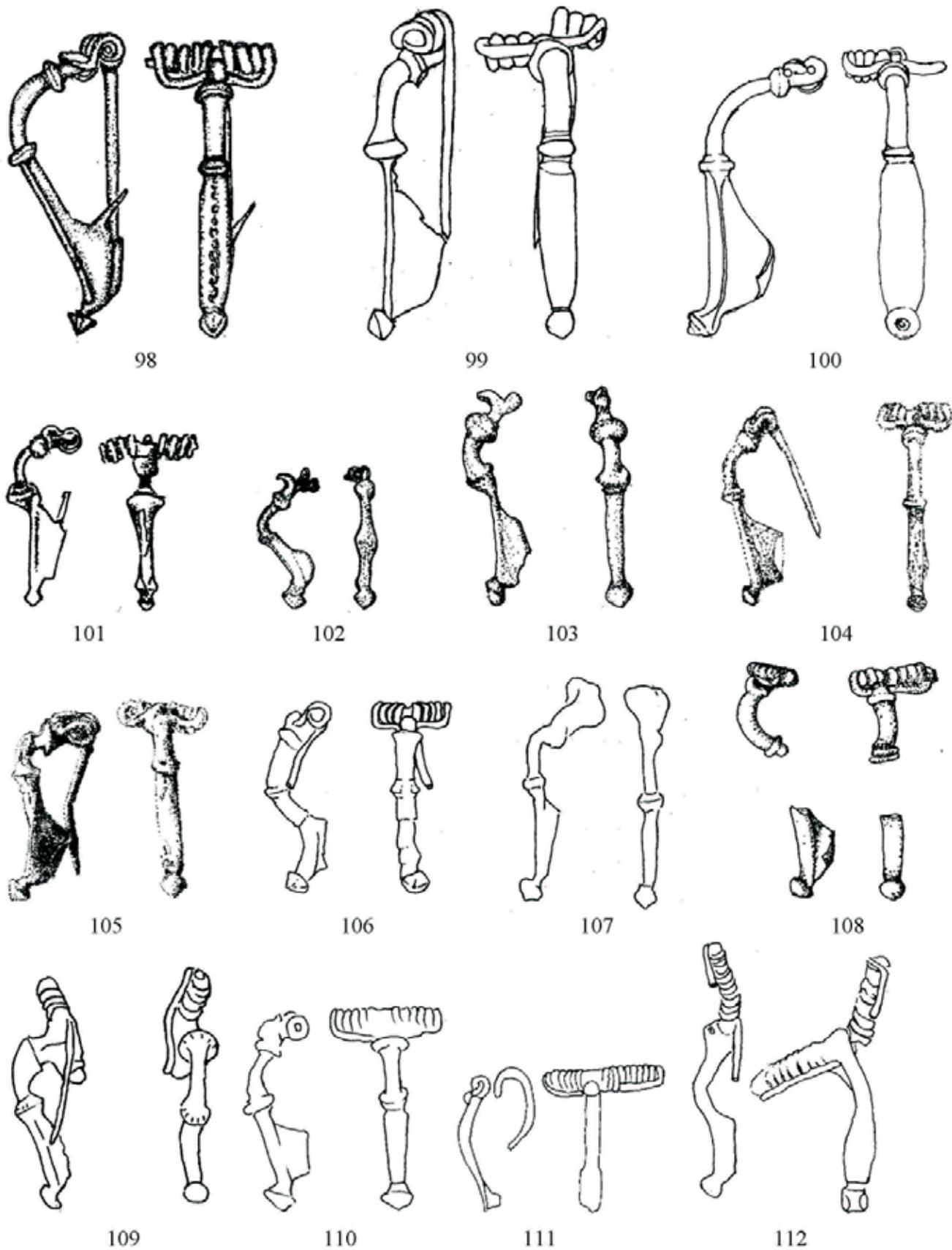

69

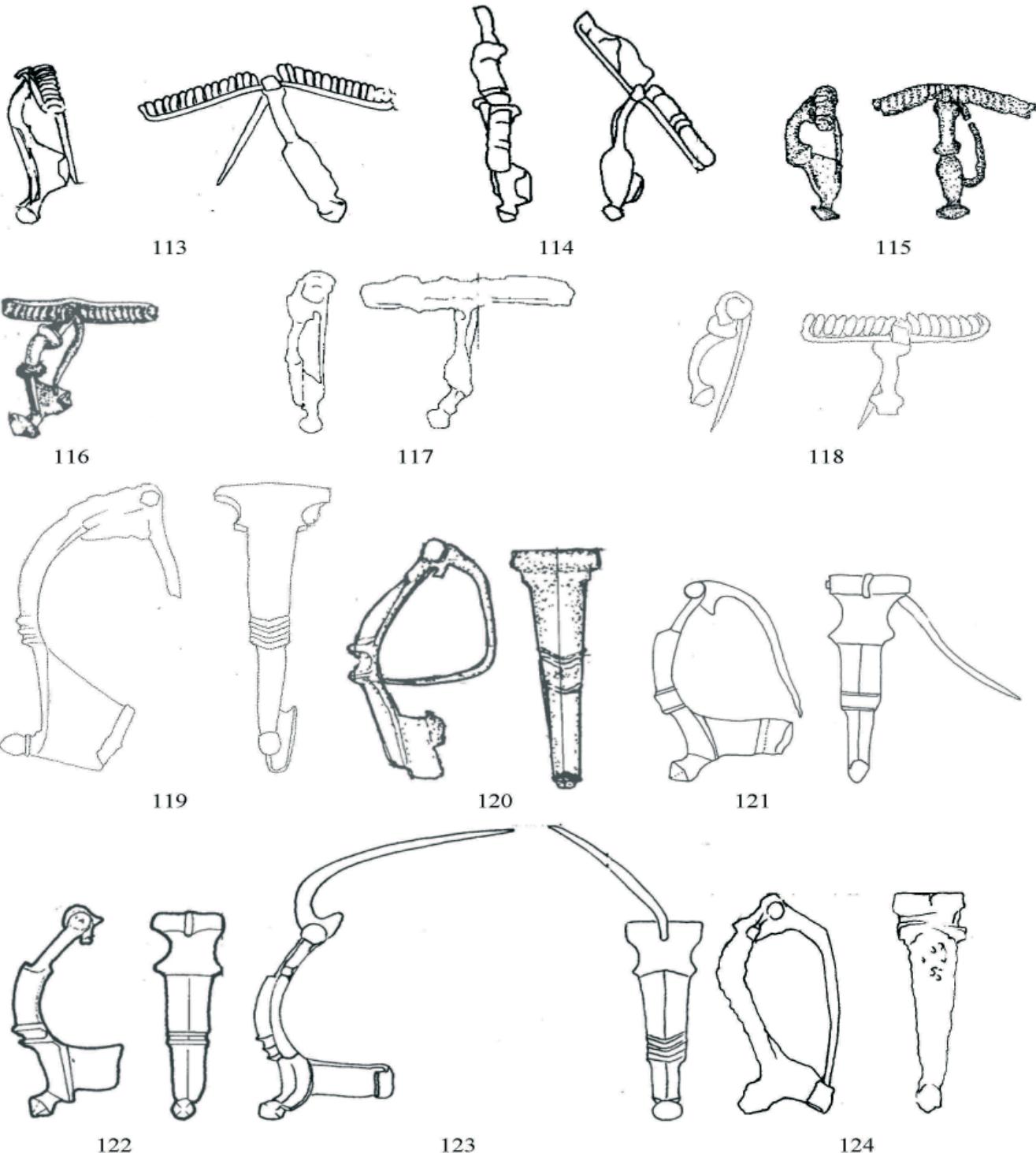

T. X

T. XII

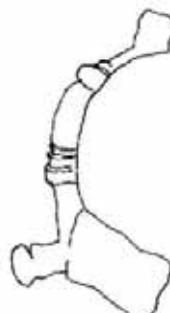

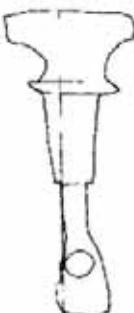
125

126

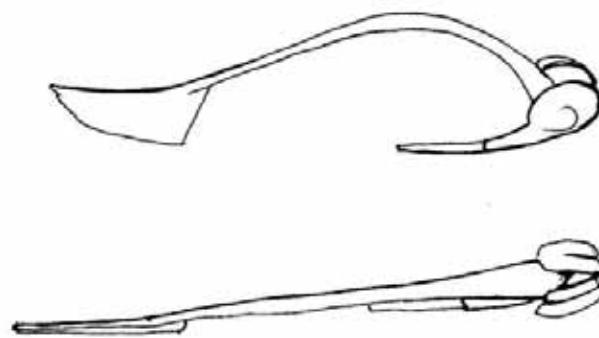
127

128

129

130

131

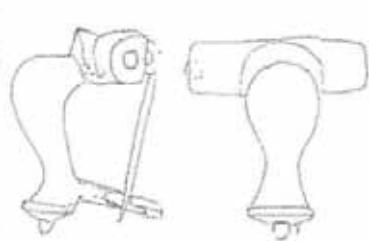
132

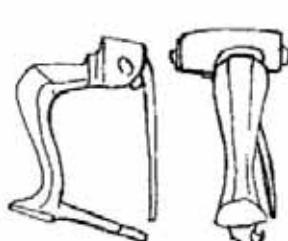
133

134

135

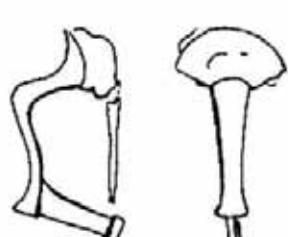
136

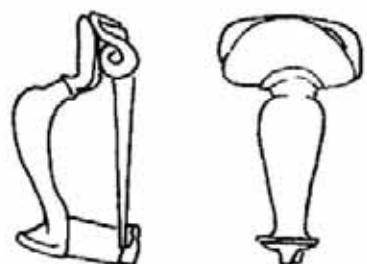
137

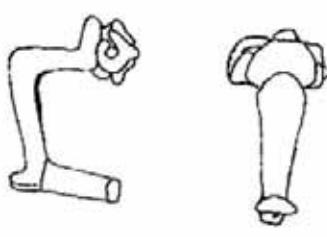
T. XIV

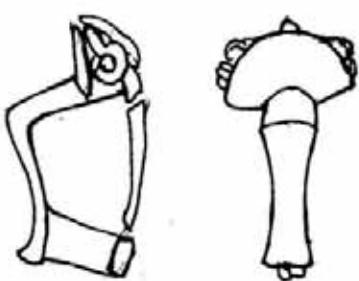
138

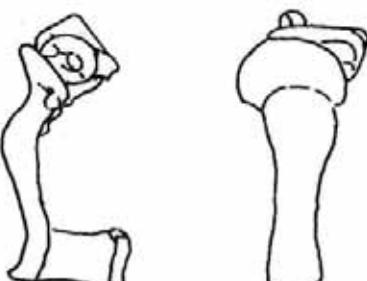
139

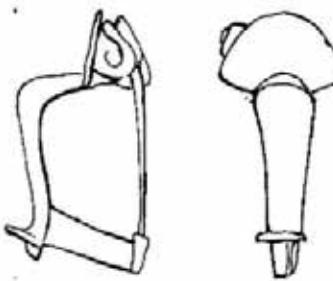
140

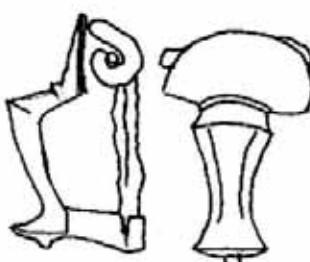
141

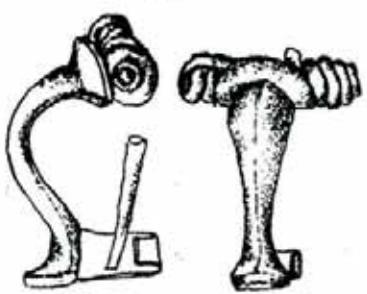
142

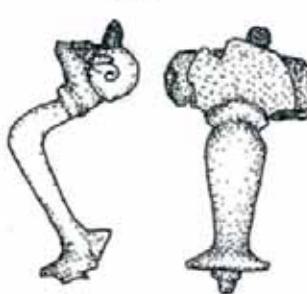
143

144

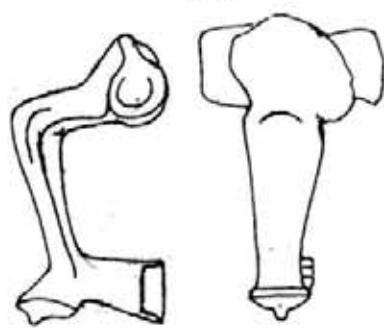
145

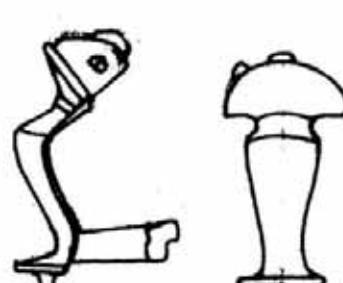
146

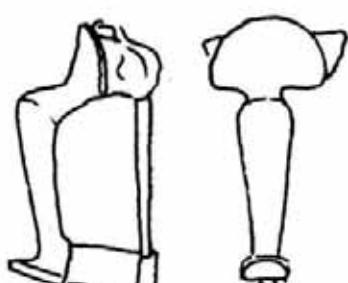
147

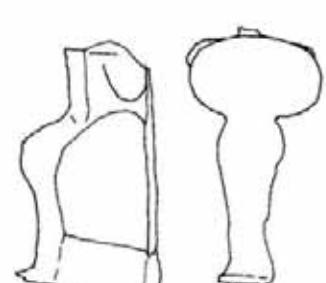
148

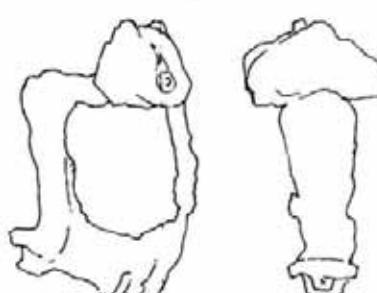
149

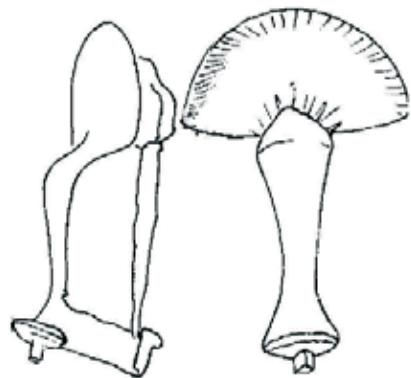
150

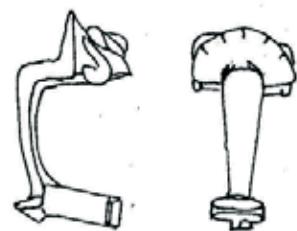
151

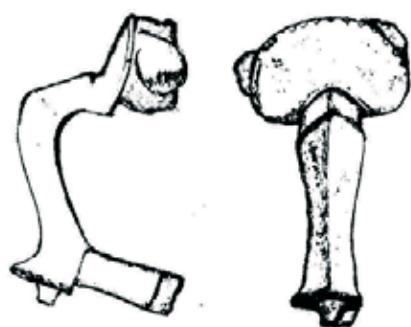
152

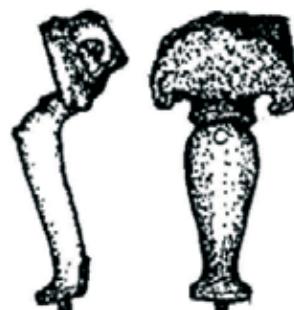
153

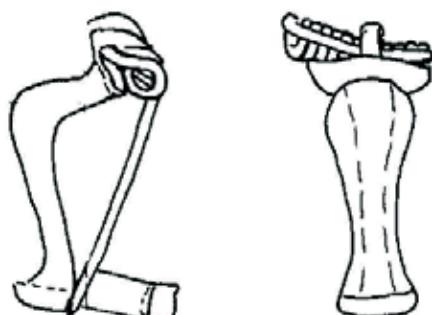
154

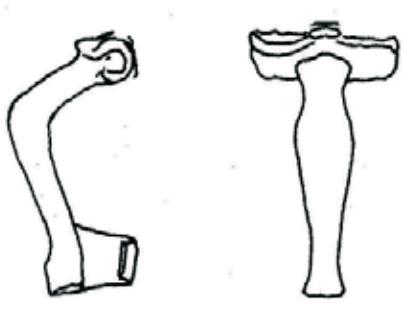
155

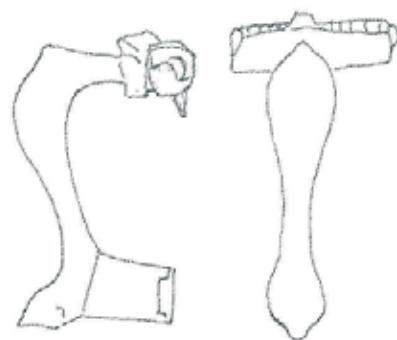
156

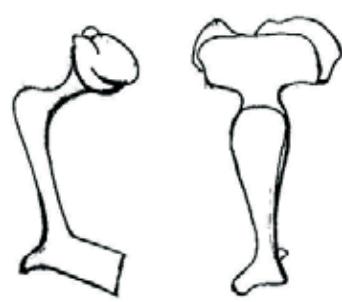
157

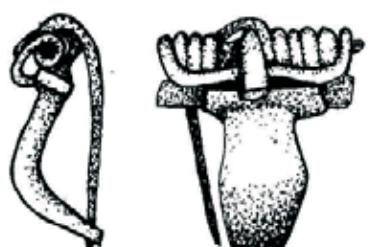
158

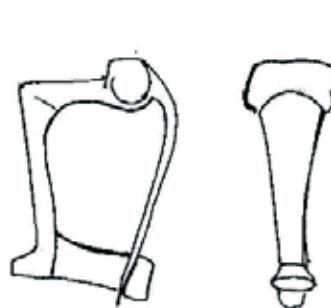
159

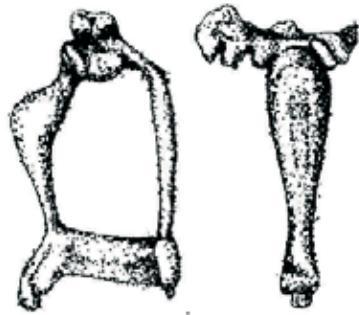
160

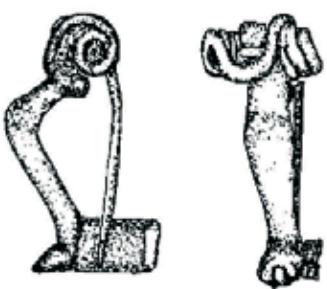
161

162

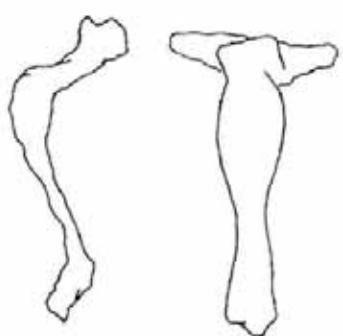

163

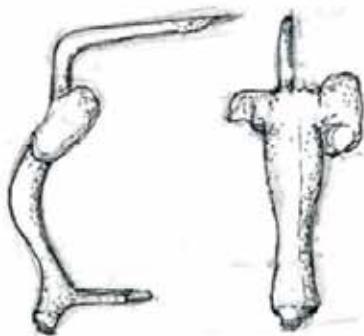

164

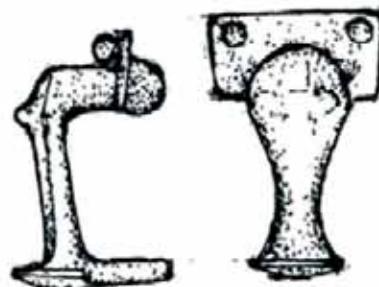
T. XVI

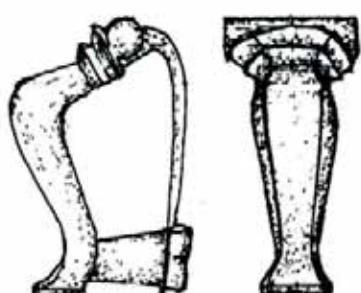
165

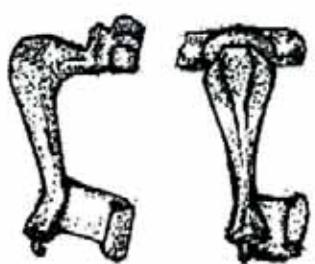
166

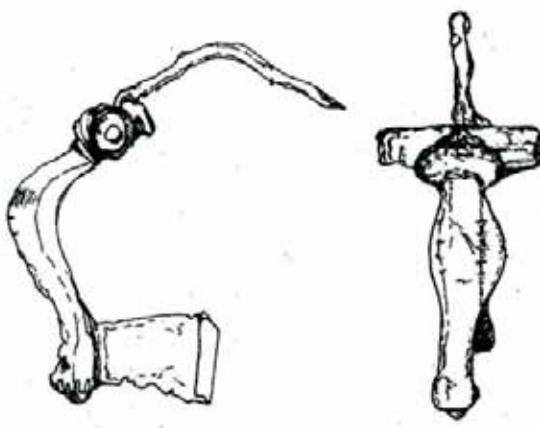
167

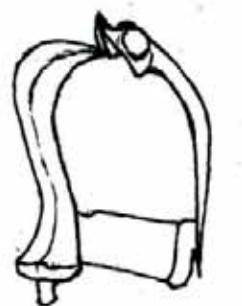
168

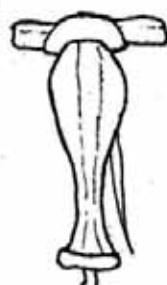
169

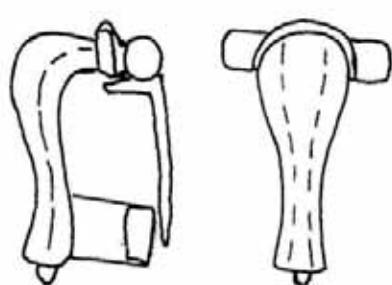
170

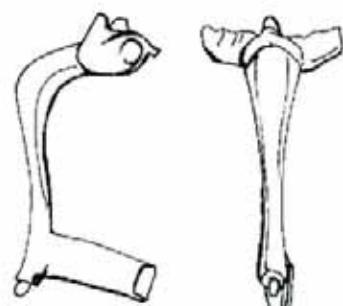
171

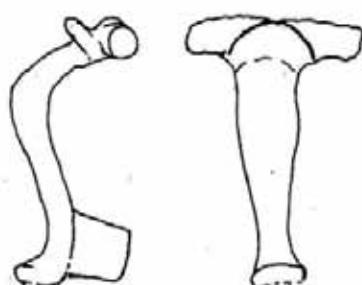
172

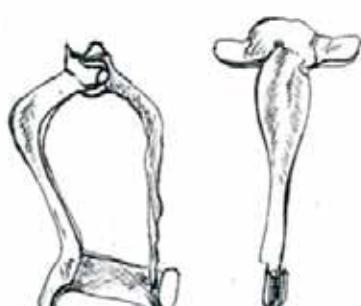
173

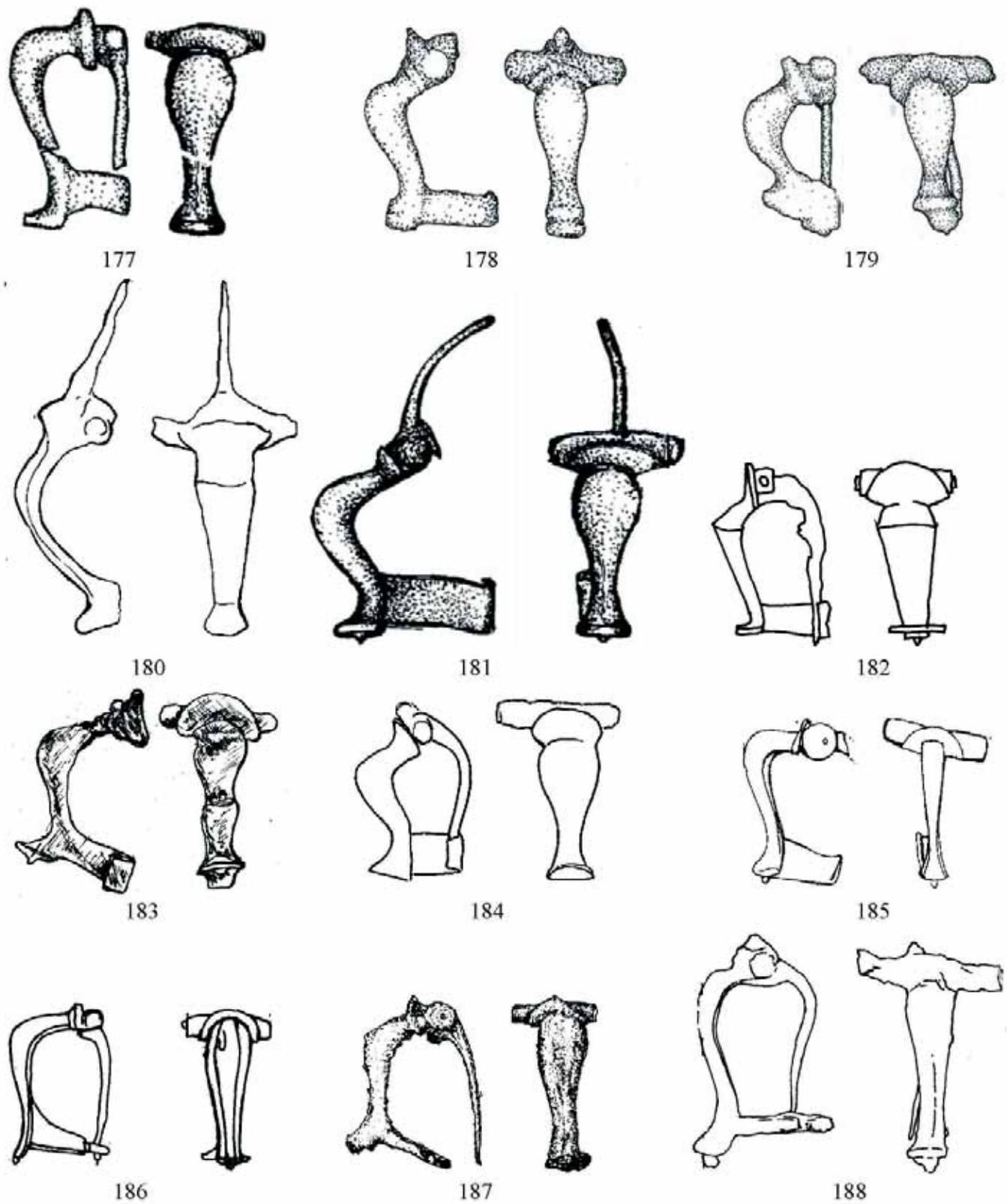
174

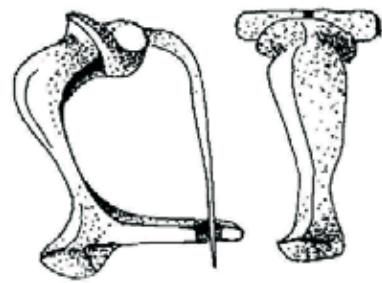
175

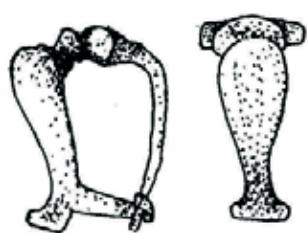
176

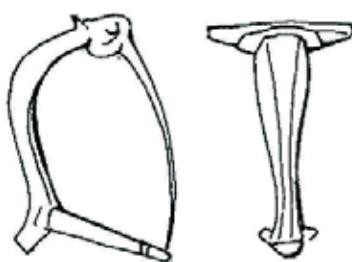
T. XVIII

189

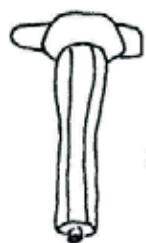
190

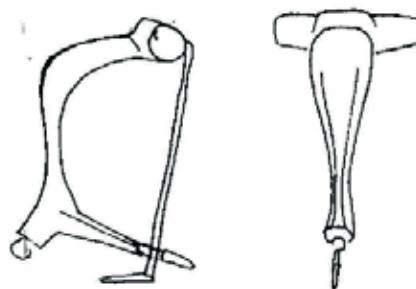
191

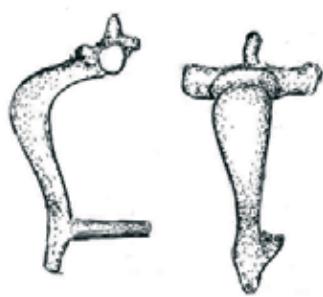
192

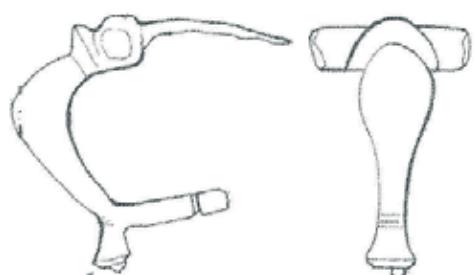
193

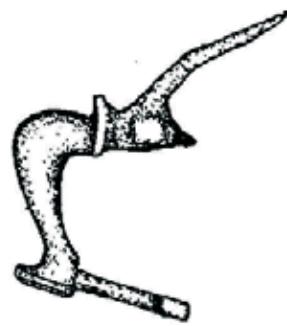
194

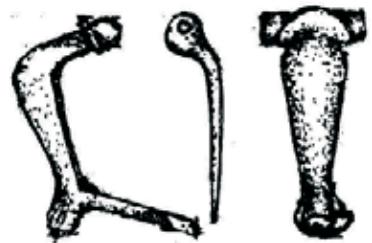
195

196

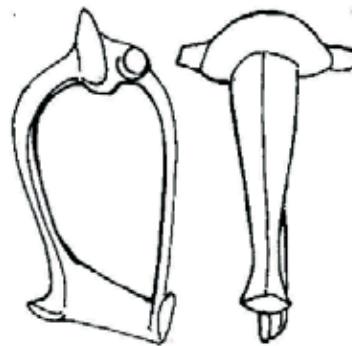
197

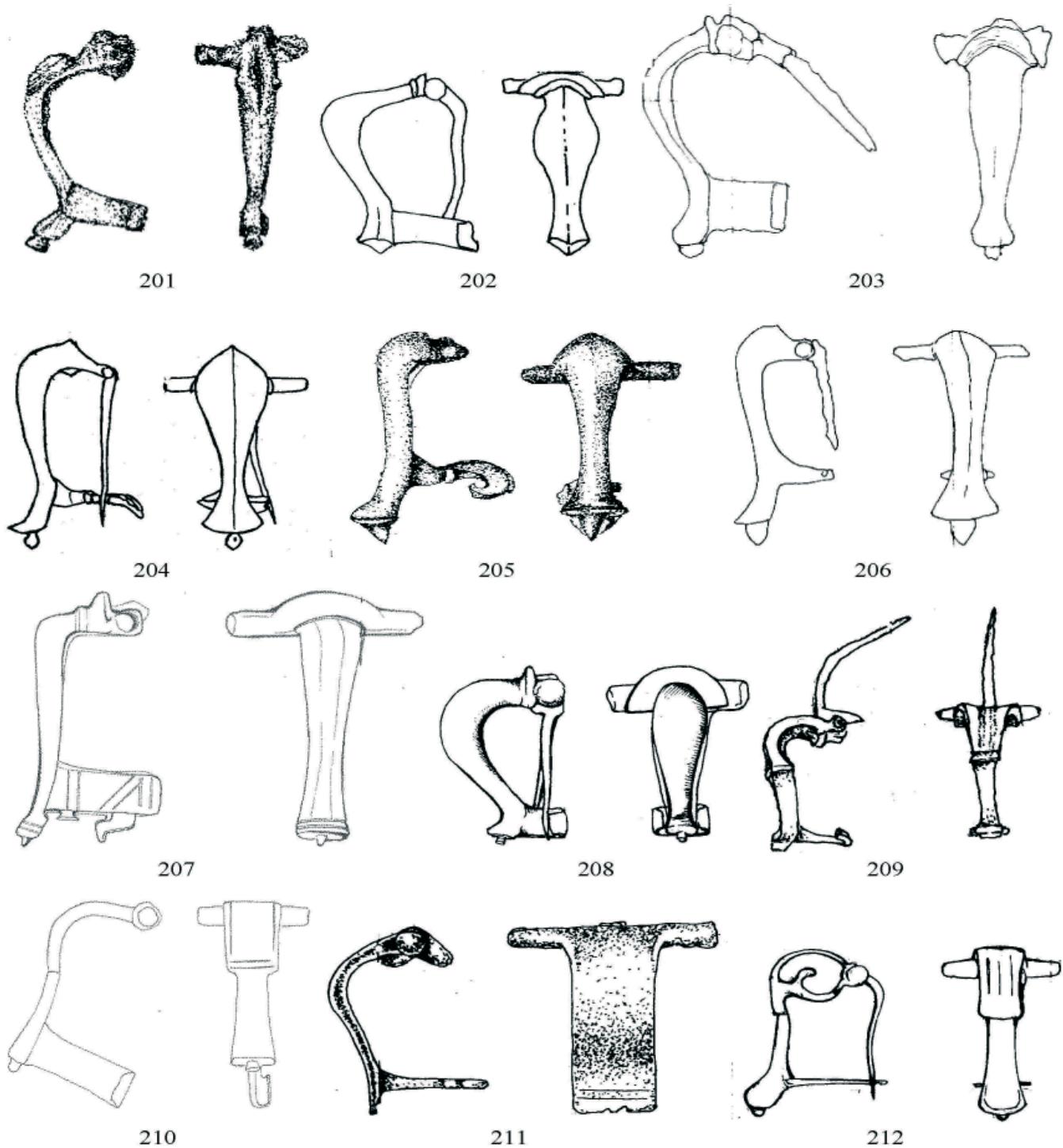
198

199

200

213

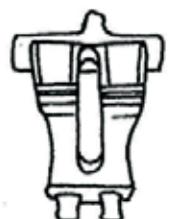
214

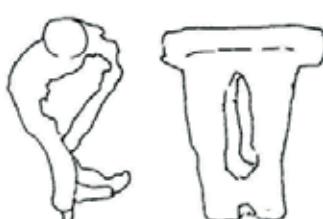
215

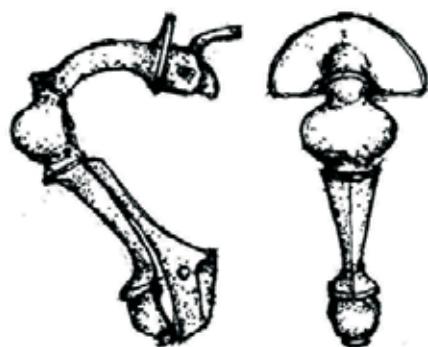
216

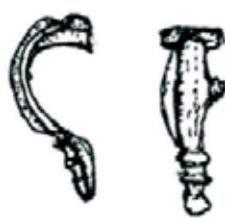
217

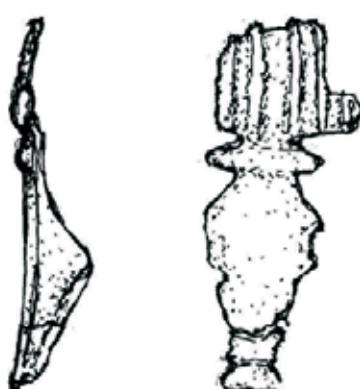
218

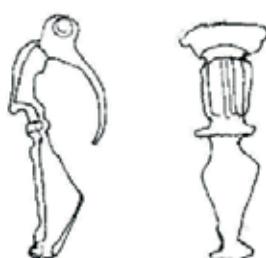
219

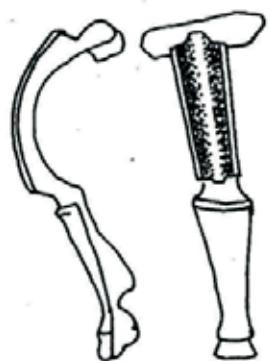
220

221

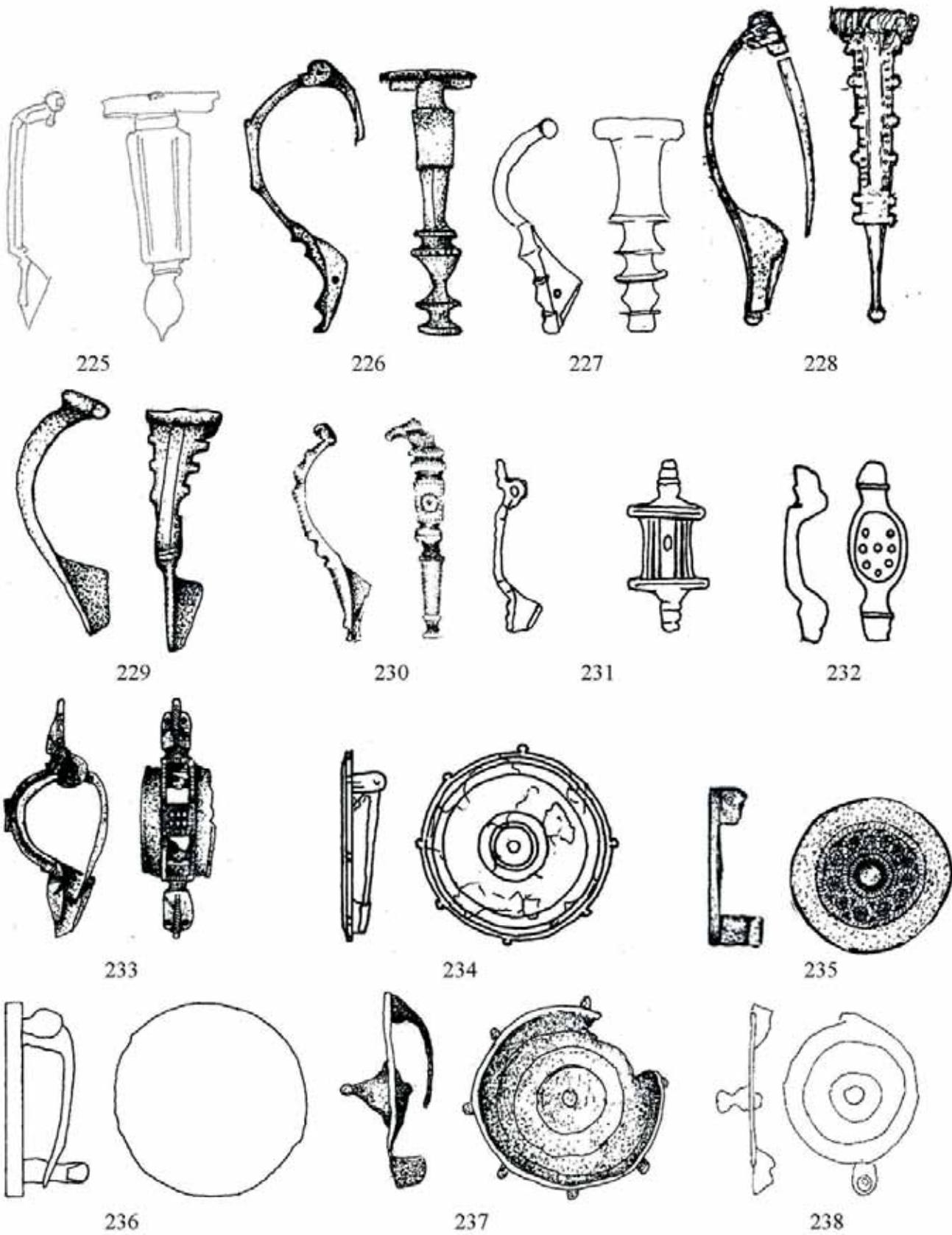
222

223

224

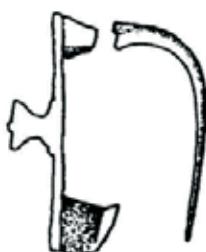
T. XXII

239

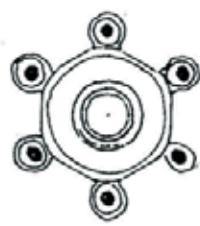
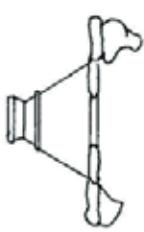
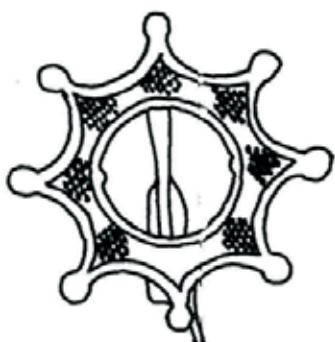
240

241

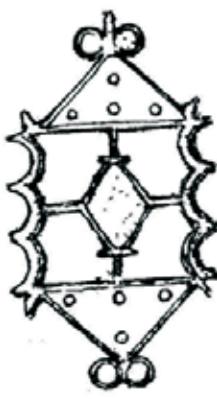
242

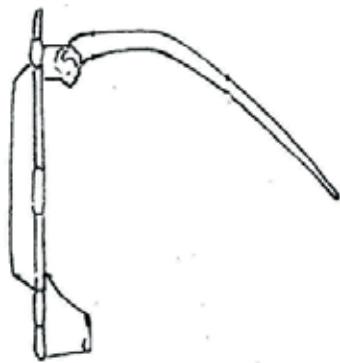
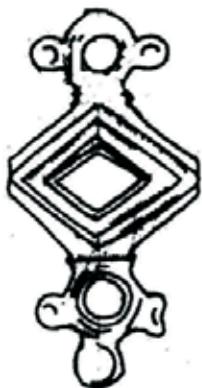
243

244

245

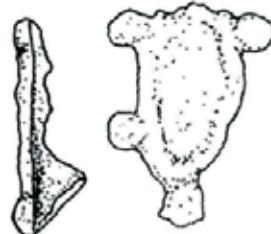
246

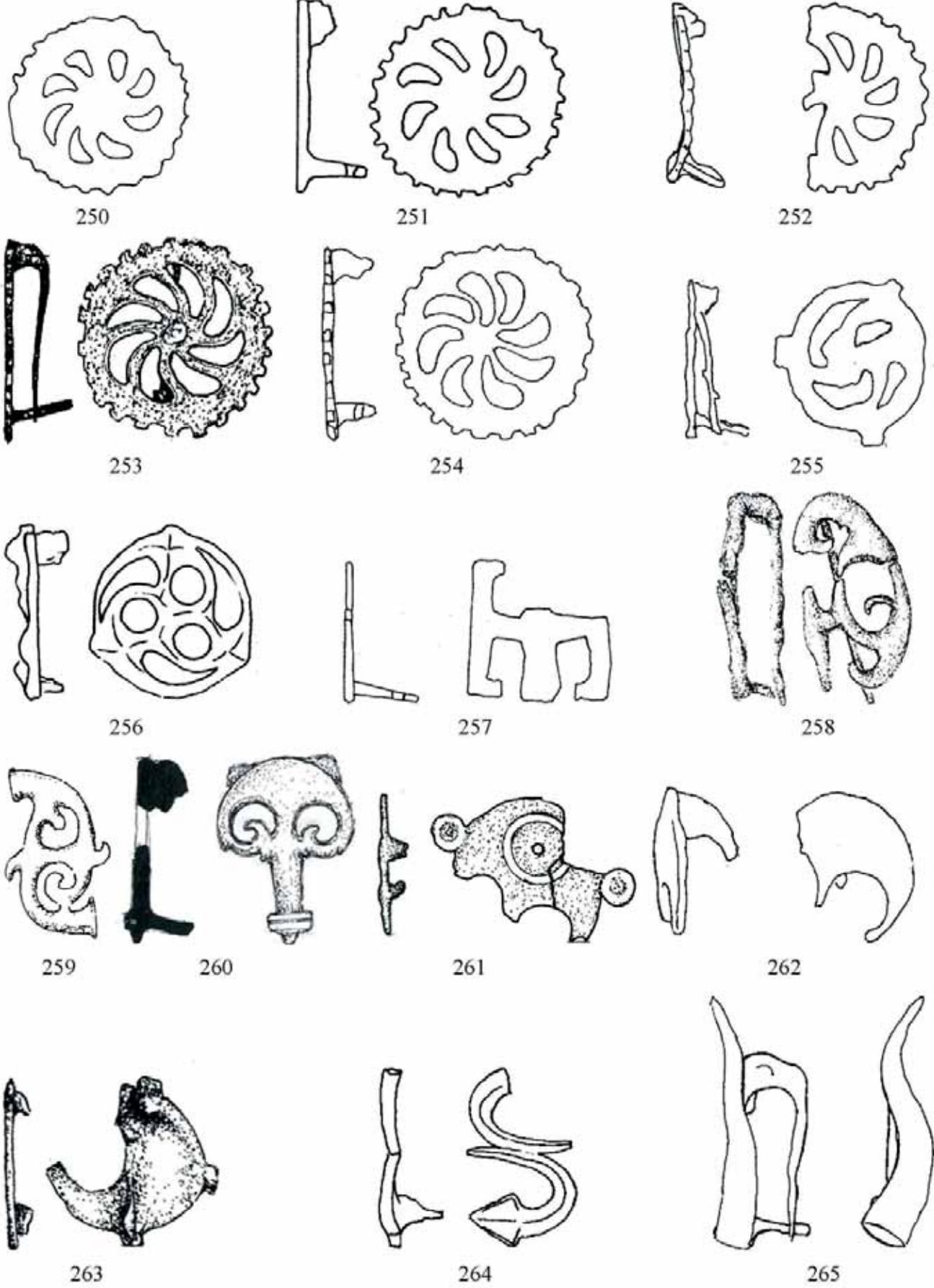
247

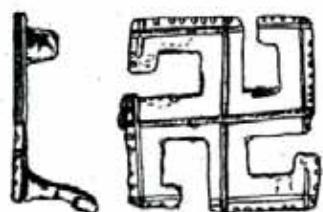
248

249

T. XXIV

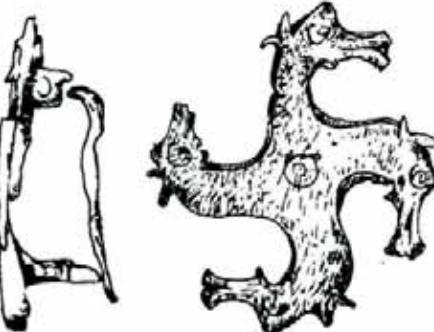
266

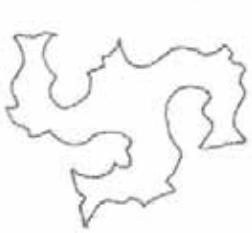
267

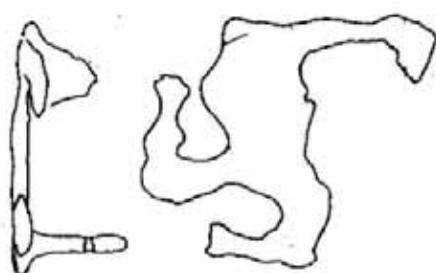
268

269

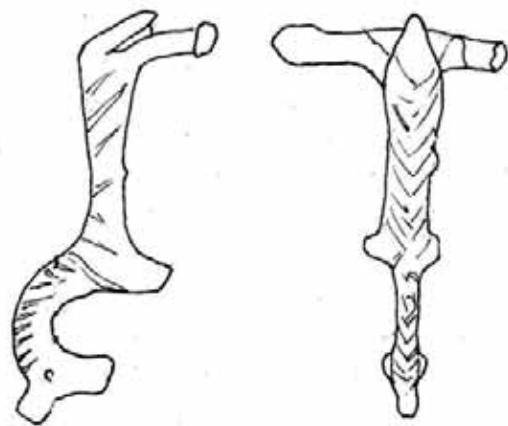
270

271

272

273

274

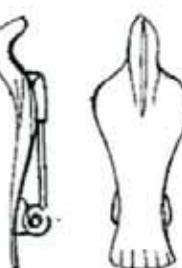
275

276

277

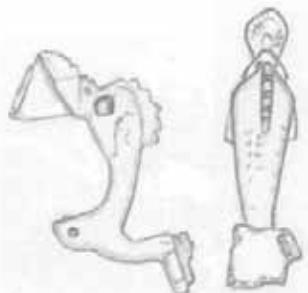

278

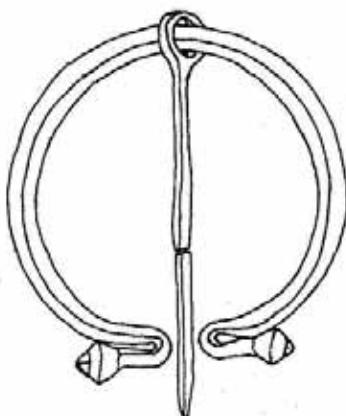

279

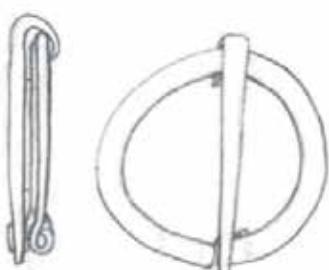
280

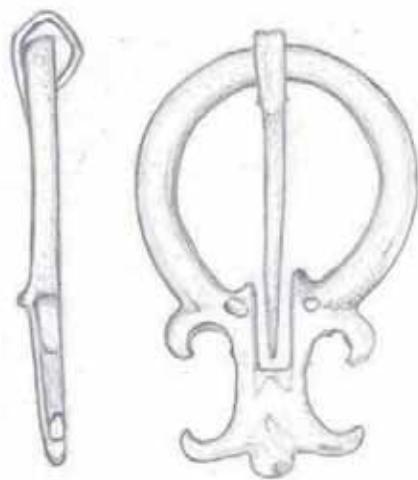
281

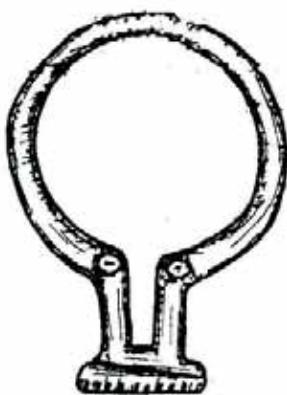
282

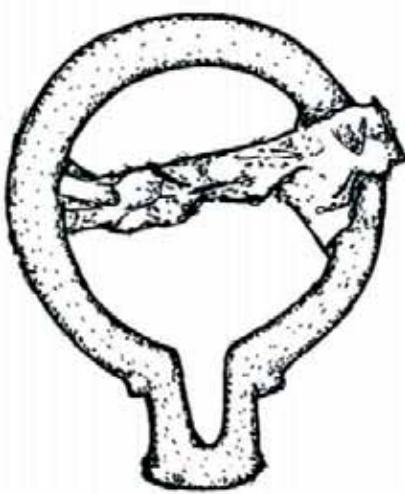
283

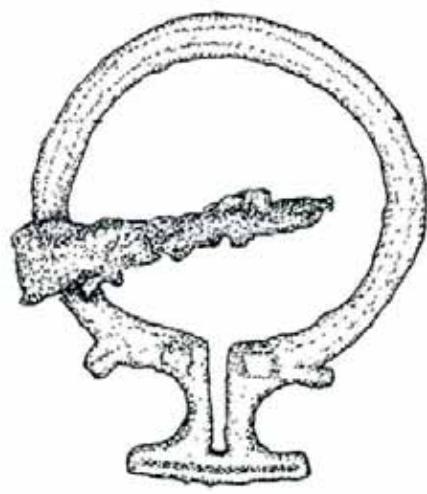
284

285

286

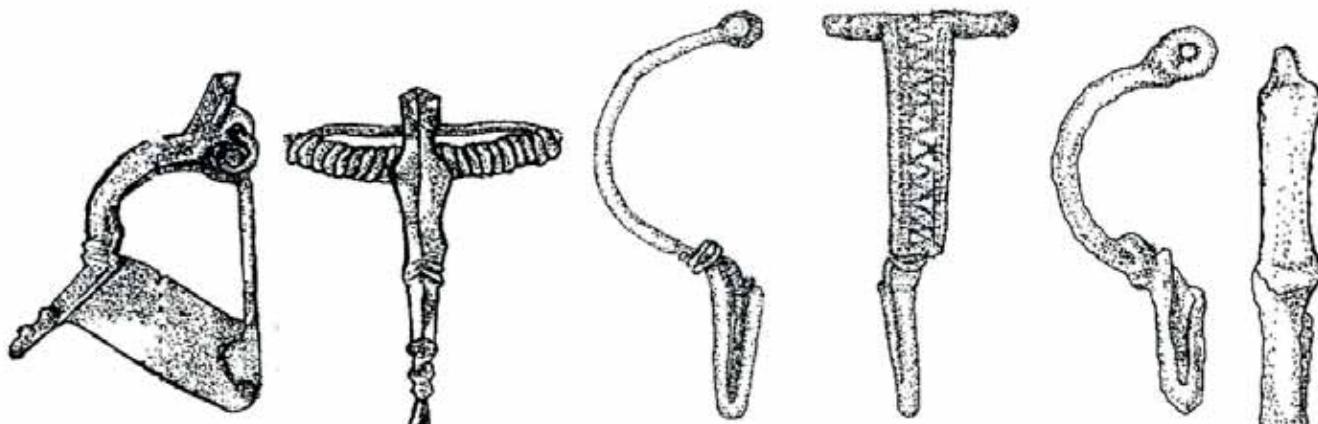

287

288

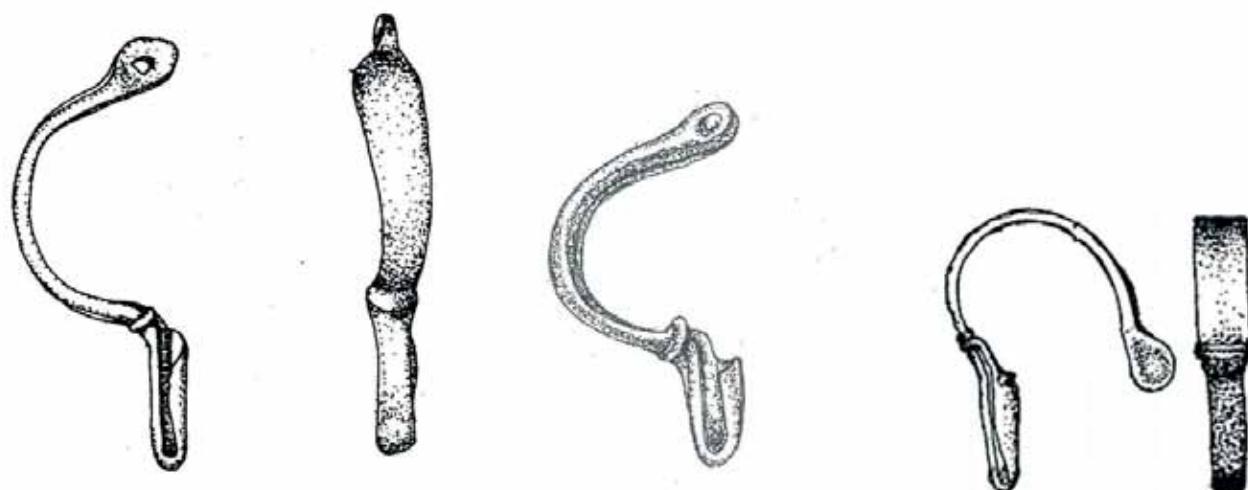

289

290

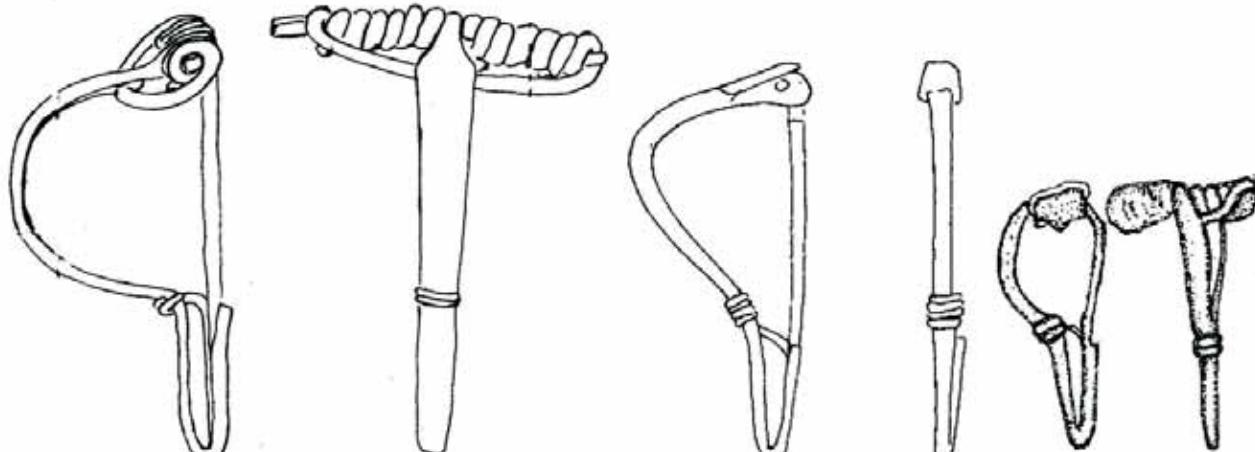
291

292

293

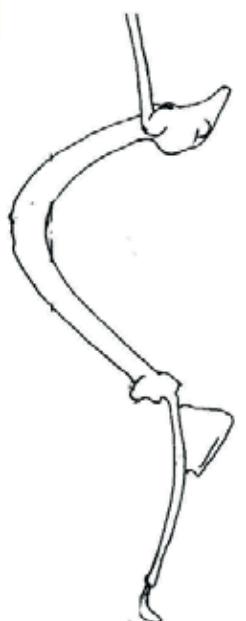
294

295

296

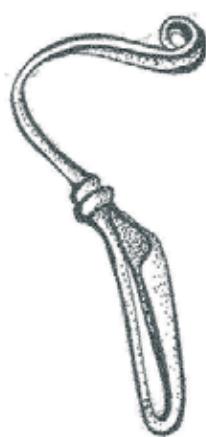
297

298

299

300

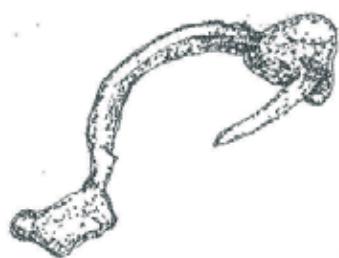
301

302

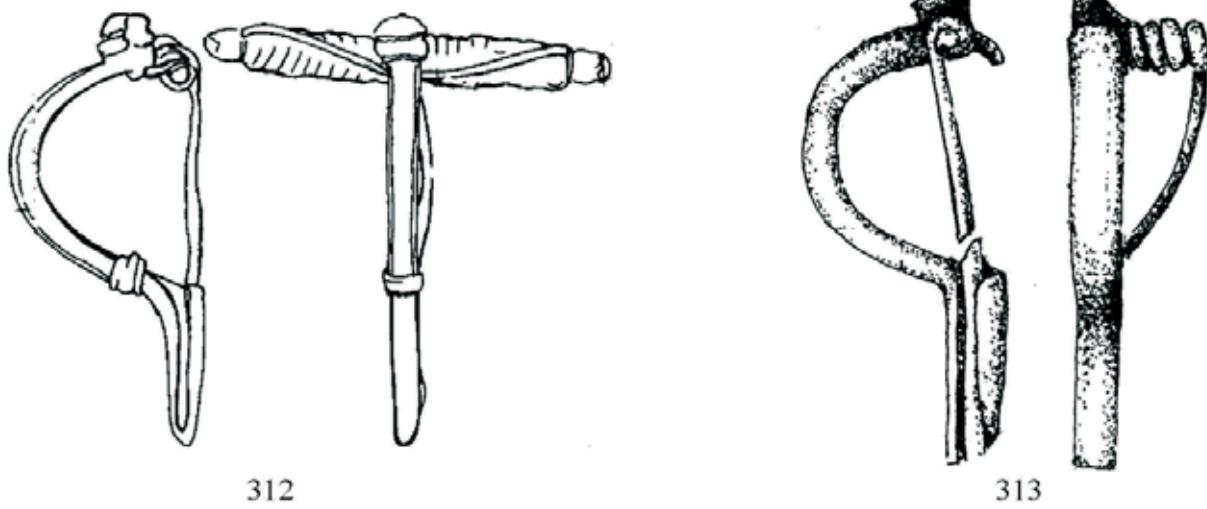
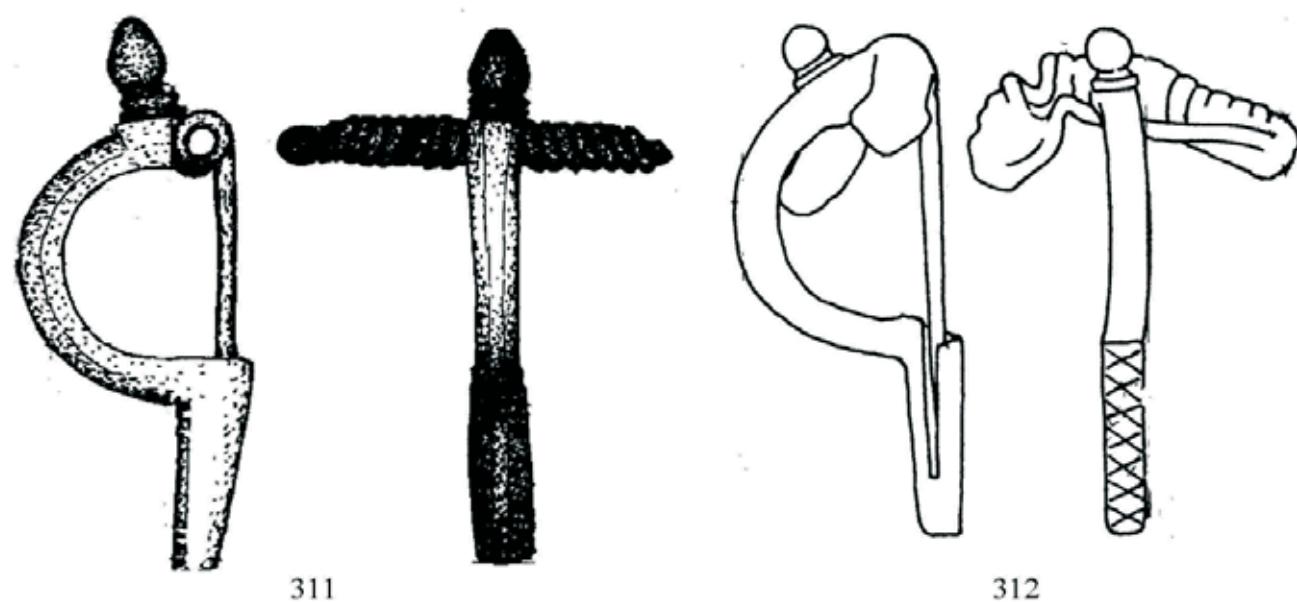
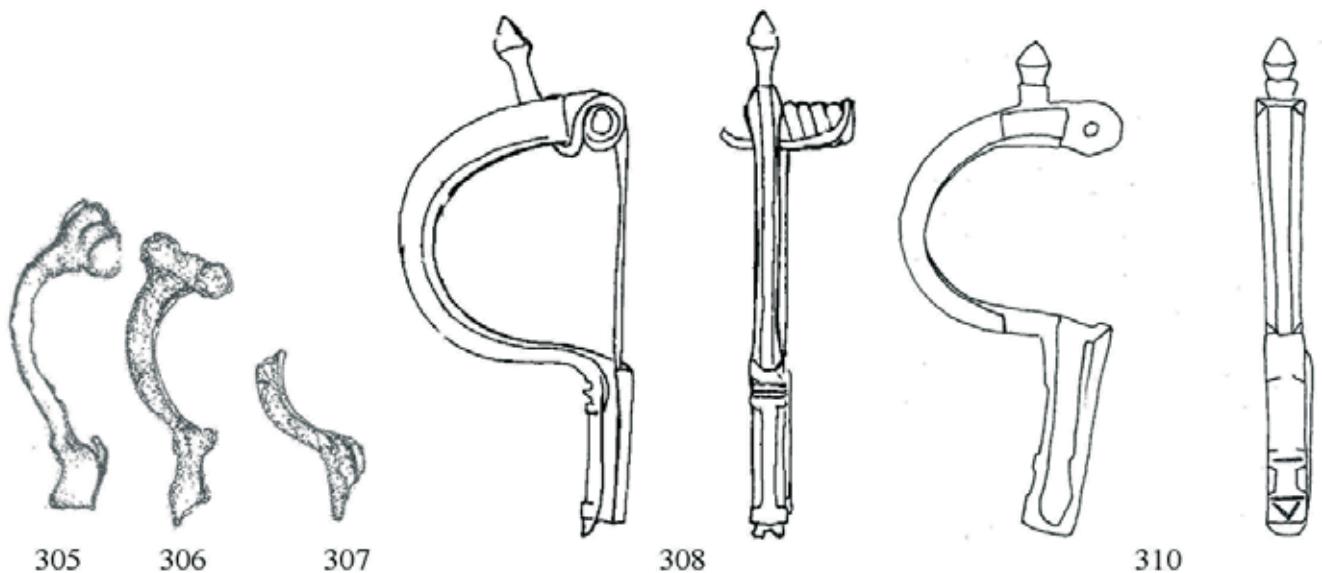

303

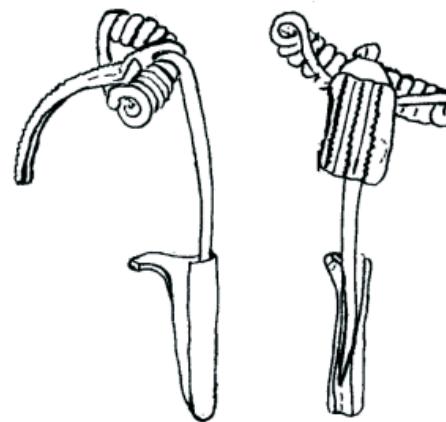
304

T. XXVIII

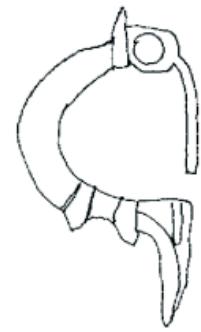

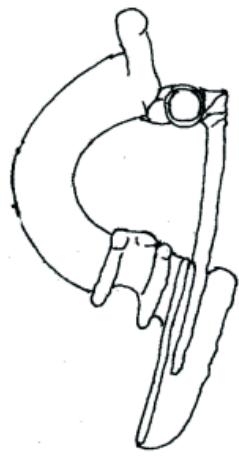
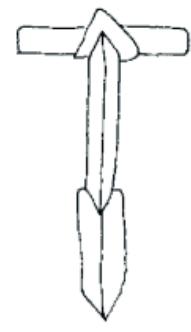
314

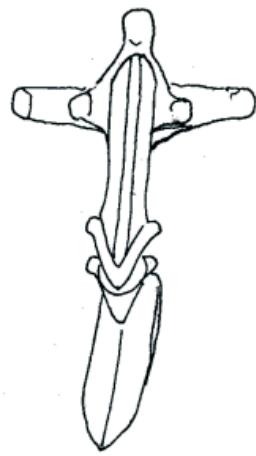
315

316

317

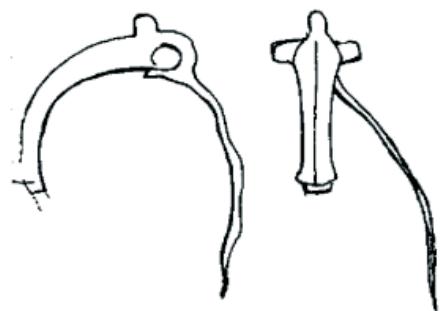
318

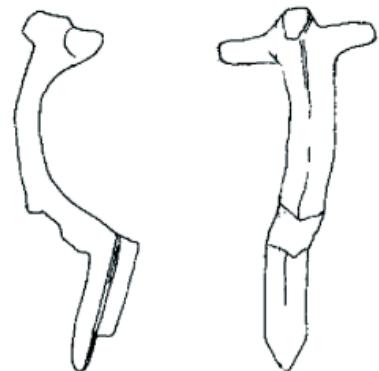
319

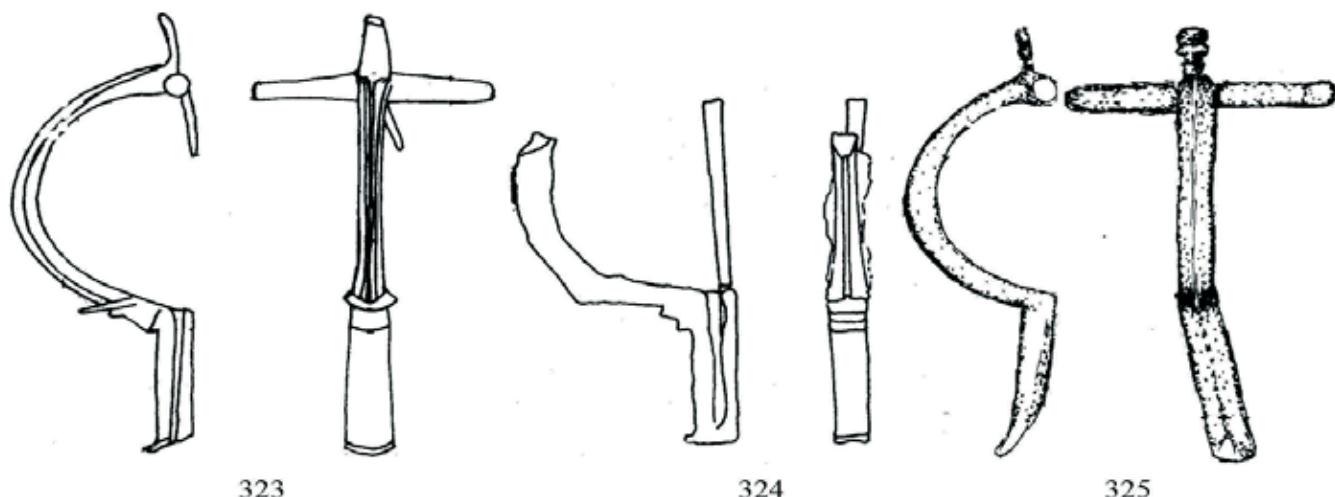
320

321

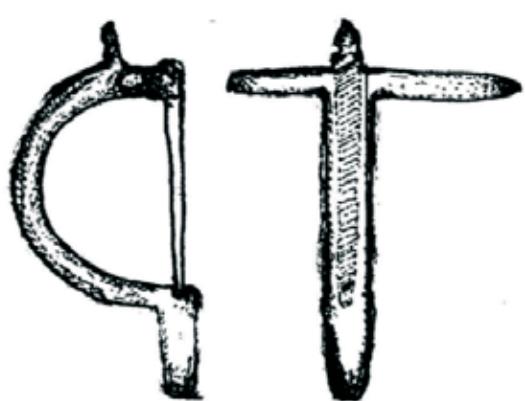
322

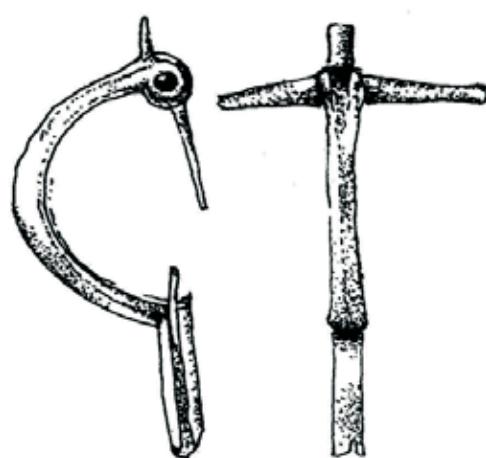
323

324

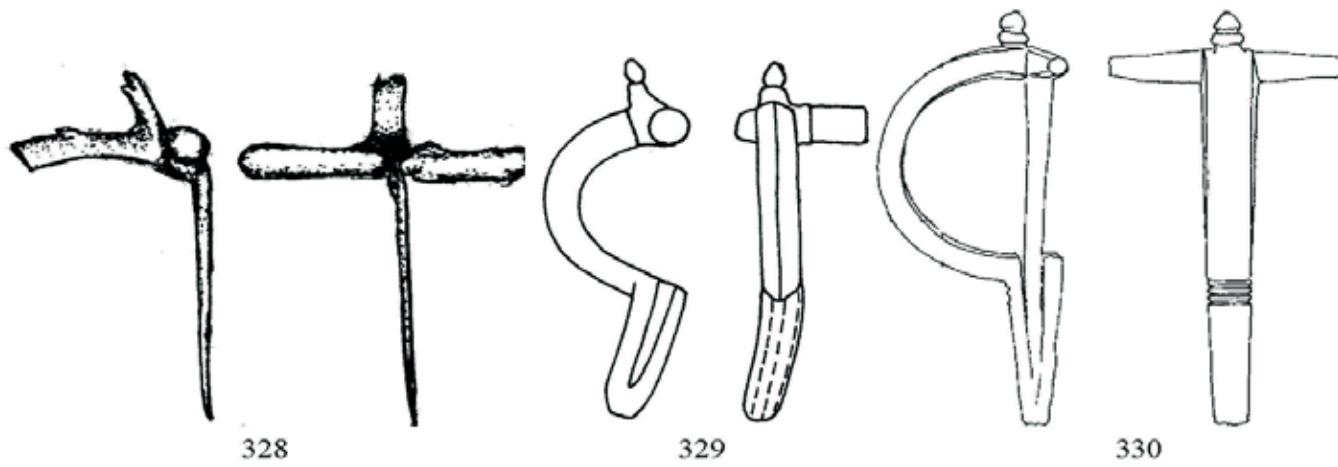
325

326

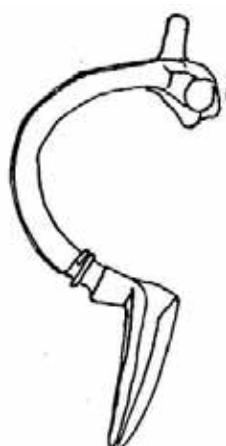
327

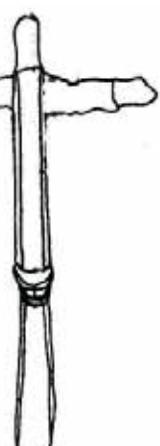
328

329

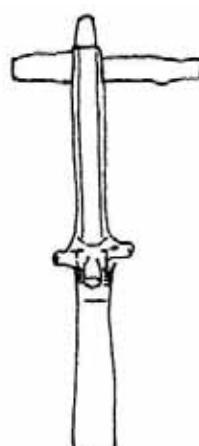
330

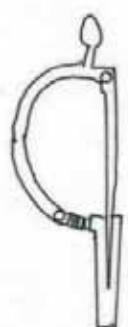
331

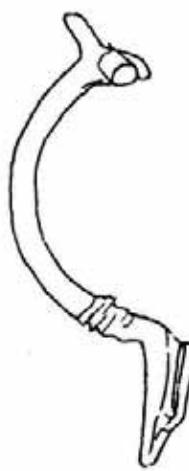
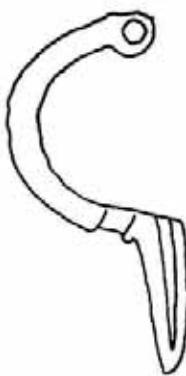
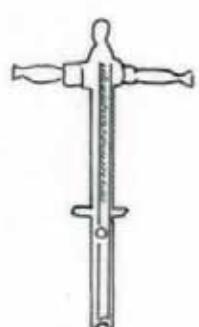
332

333

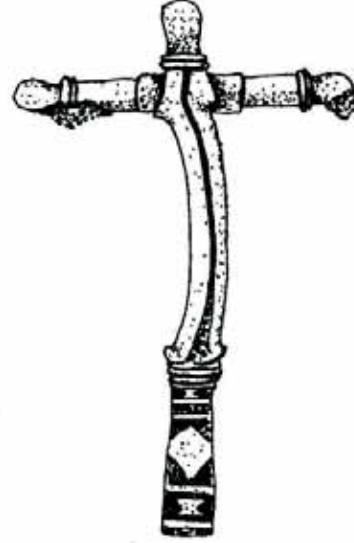

334

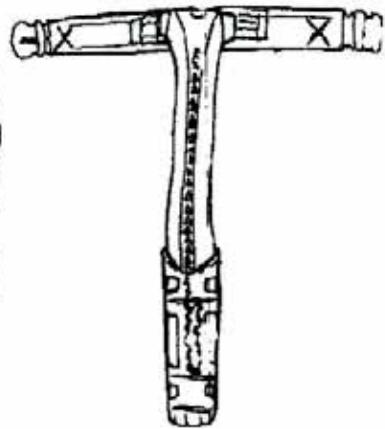
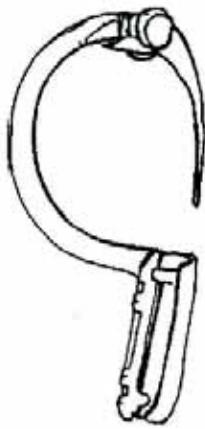

335

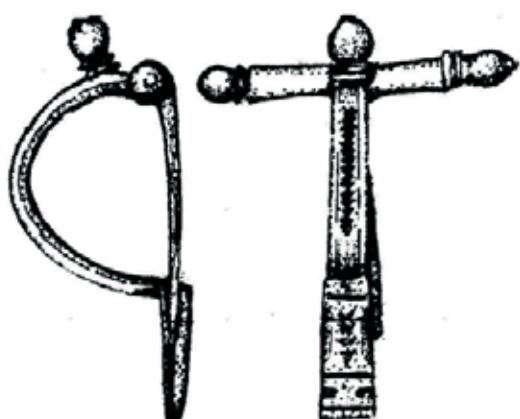
336

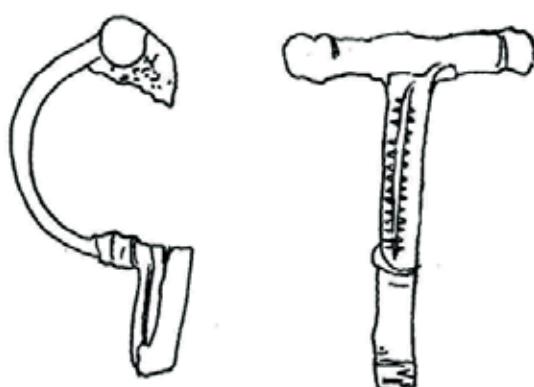
337

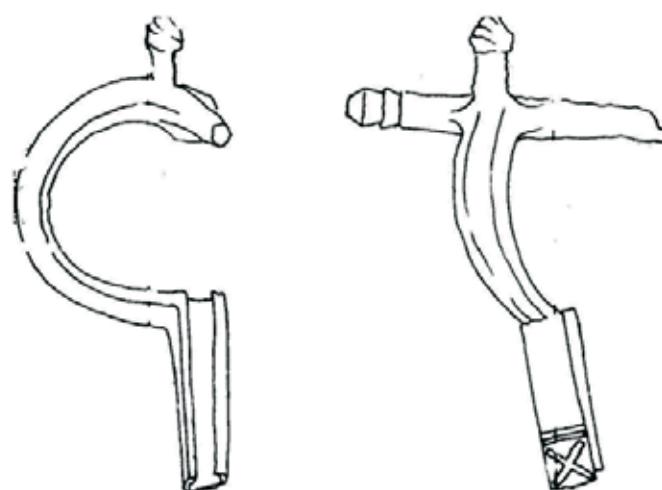
338

339

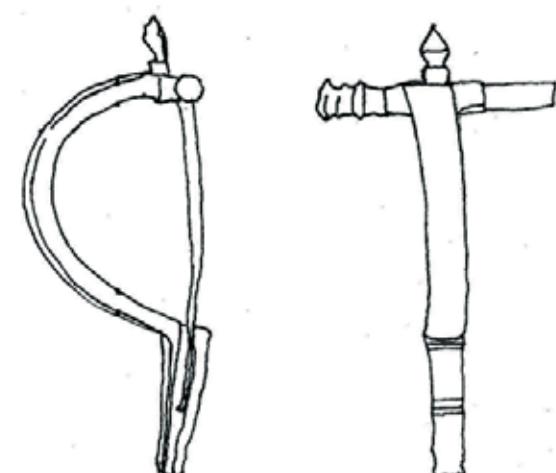
340

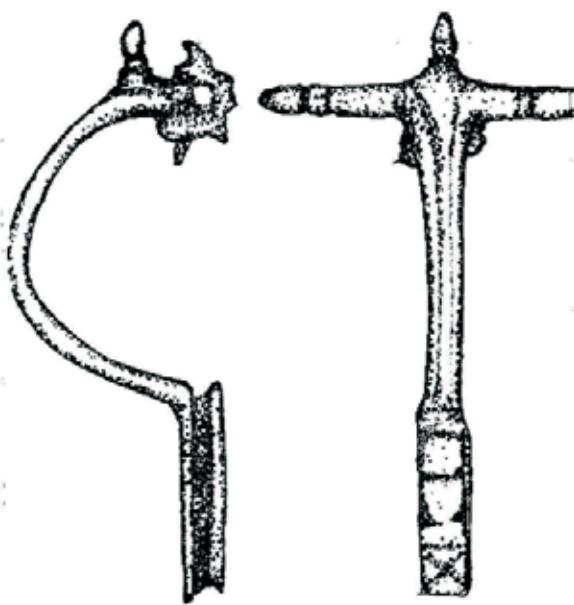
341

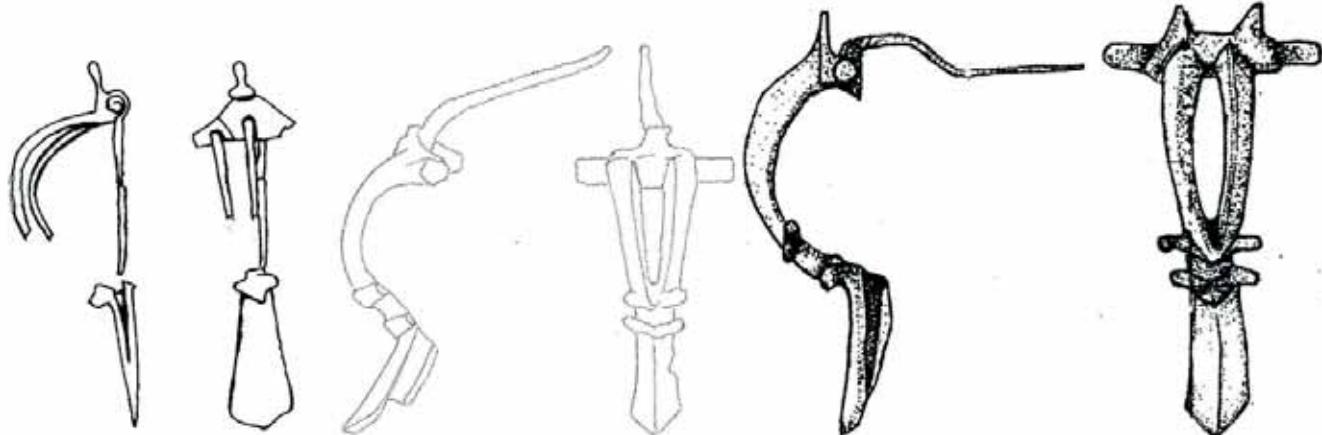
342

343

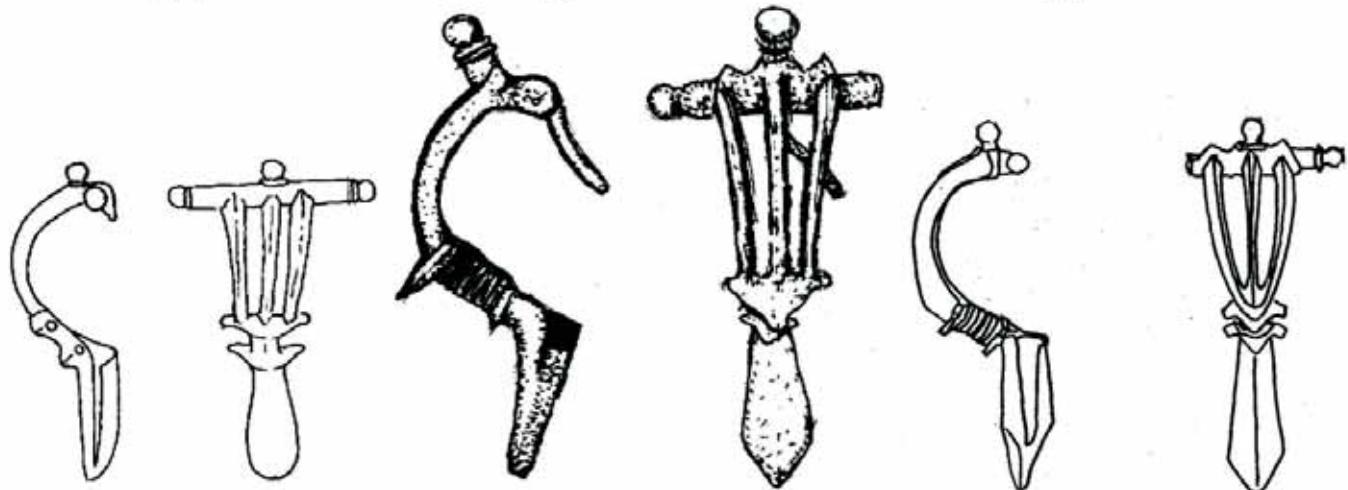
344

345

346

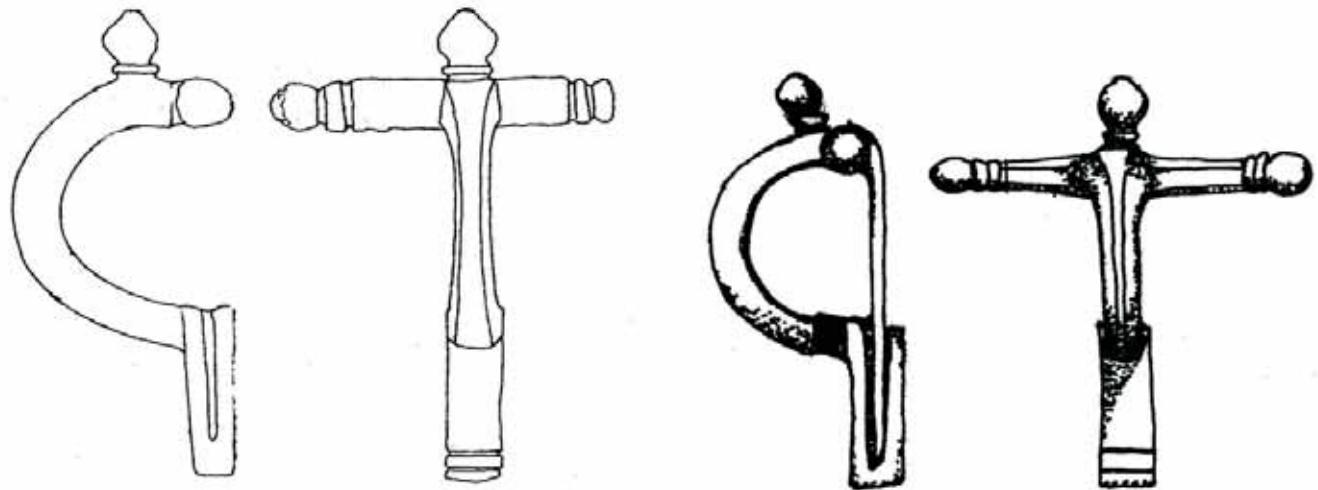
347

348

349

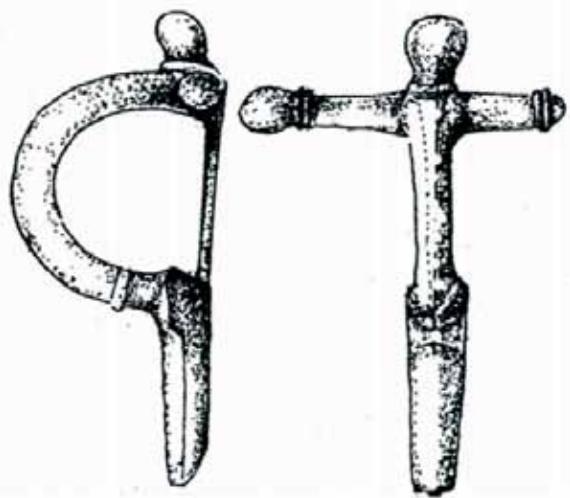
350

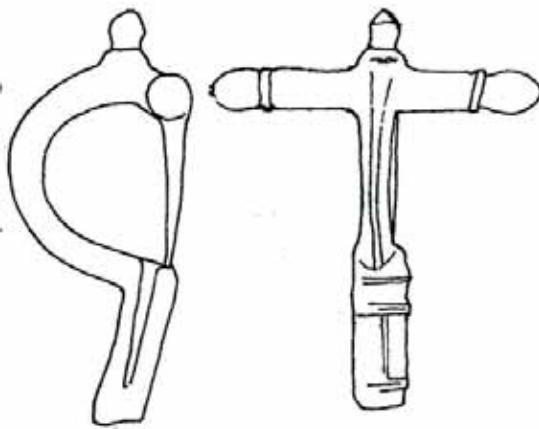
351

352

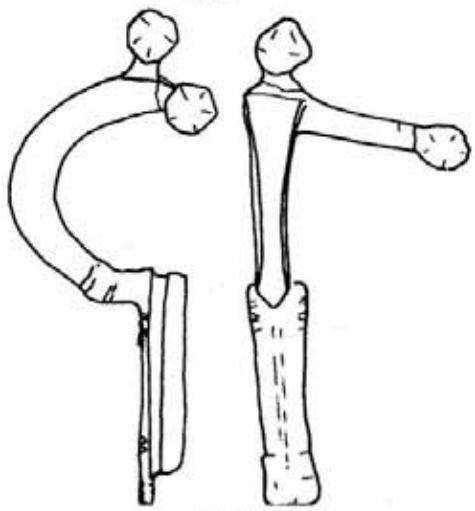
T. XXXIV

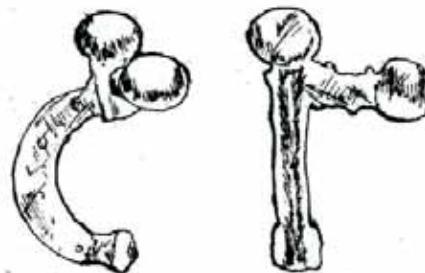
353

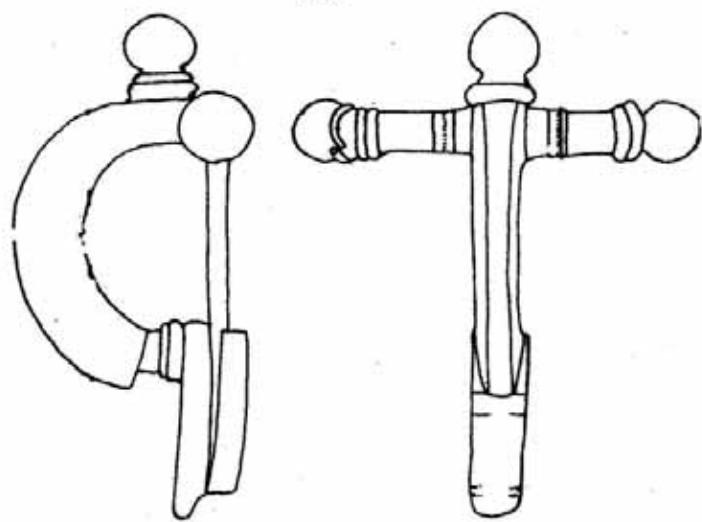
354

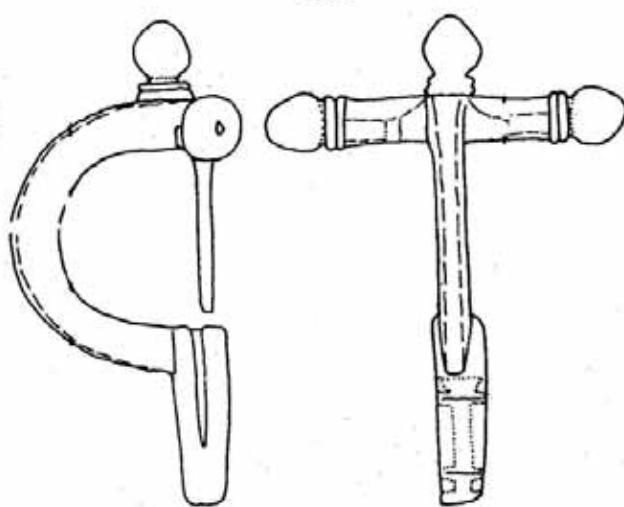
355

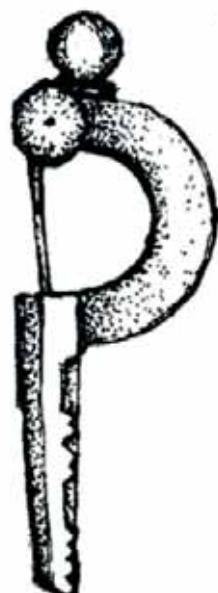
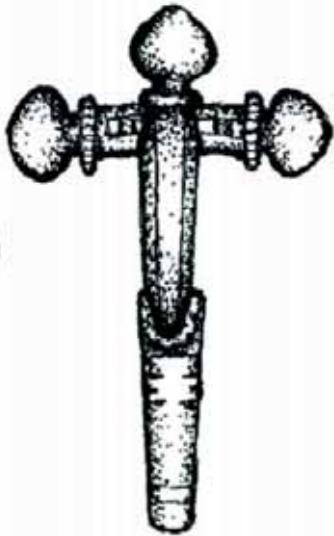
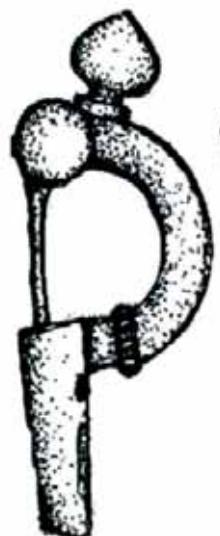
356

357

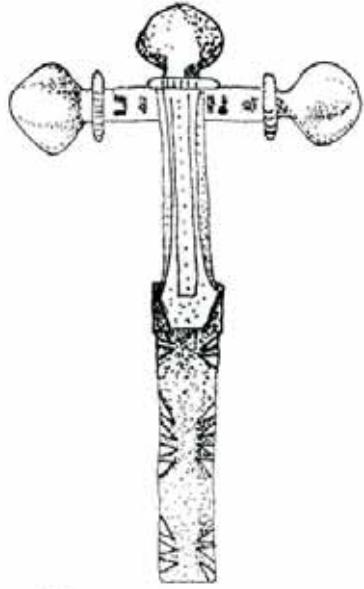
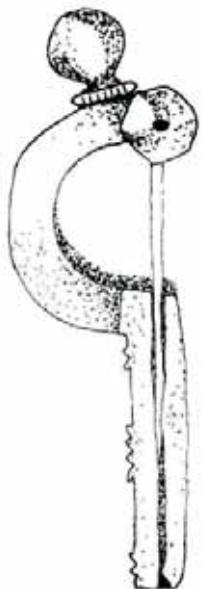

358

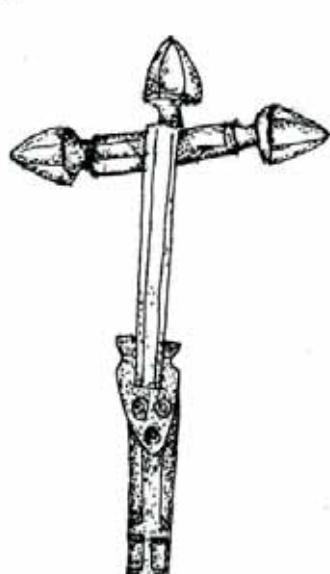
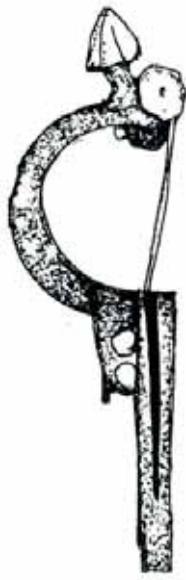
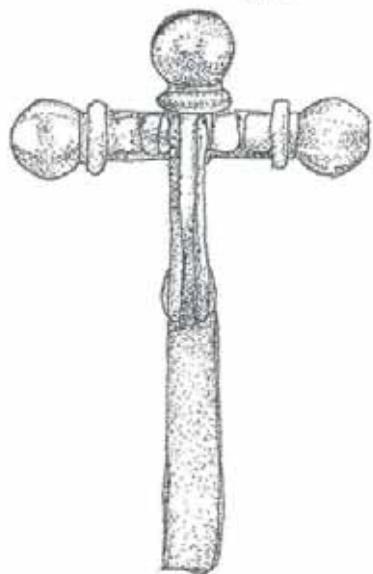
359

360

361

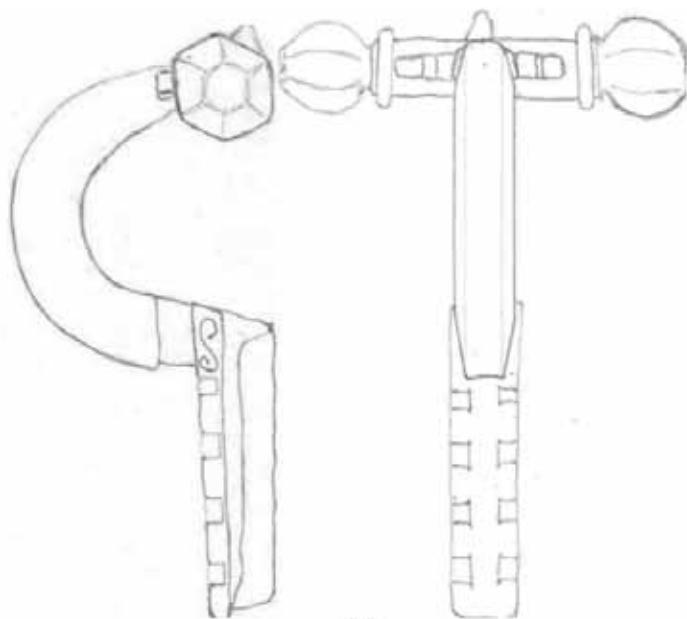
362

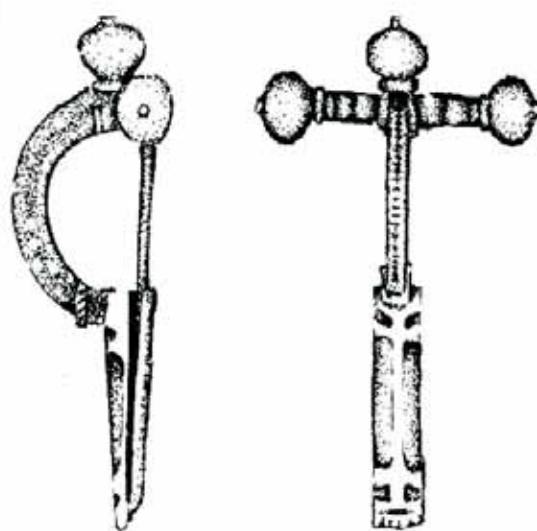
362

364

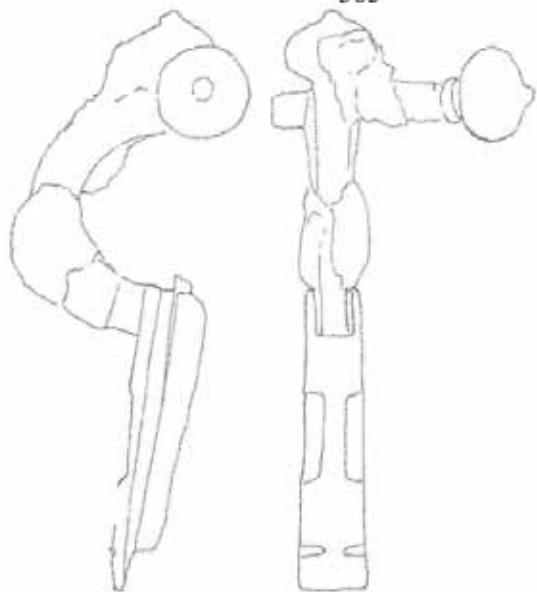
T. XXXVI

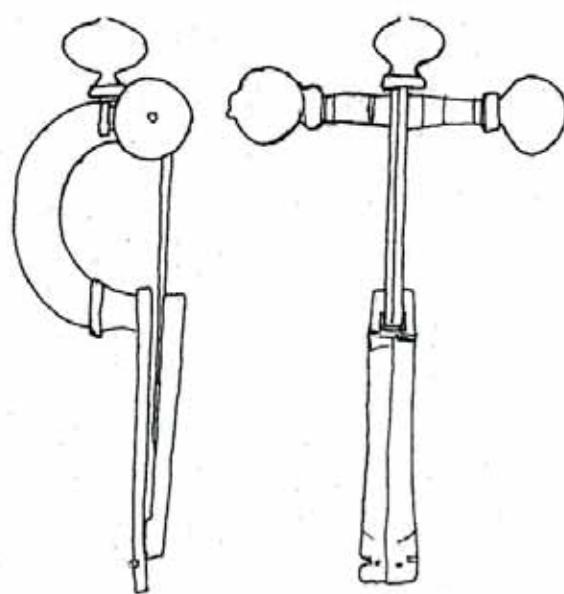
365

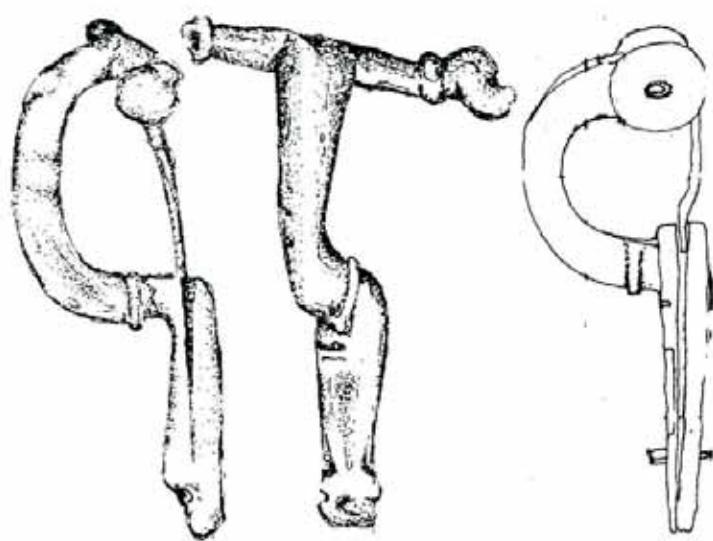
366

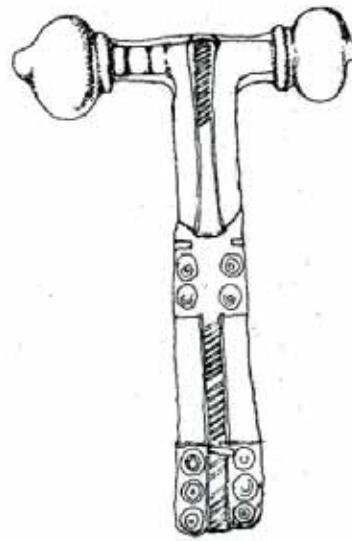
367

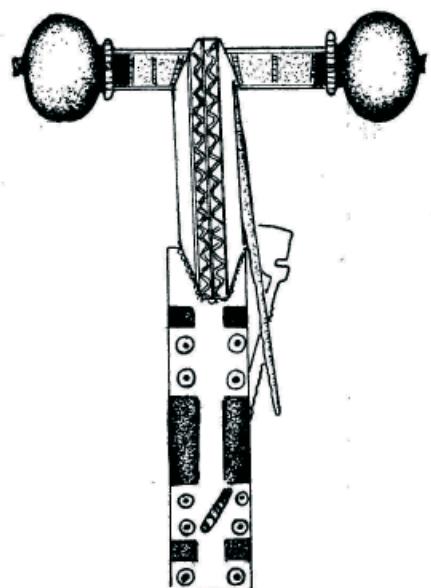
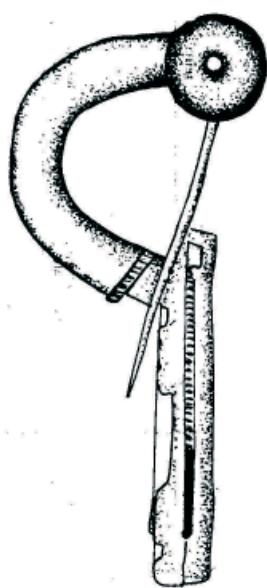
368

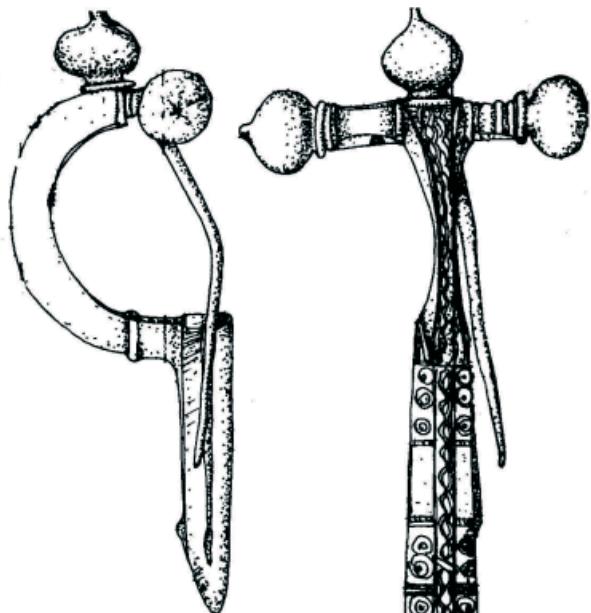
369

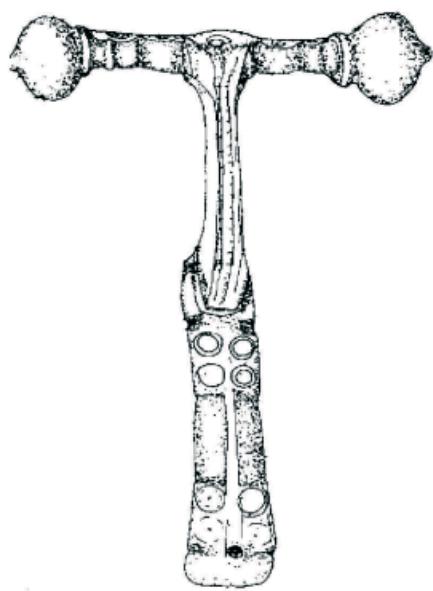
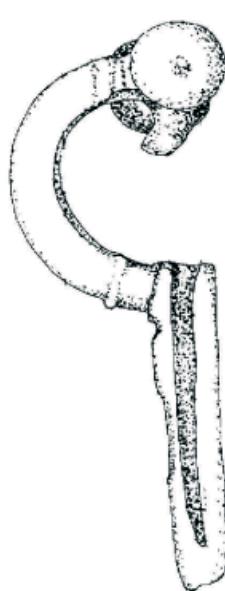
370

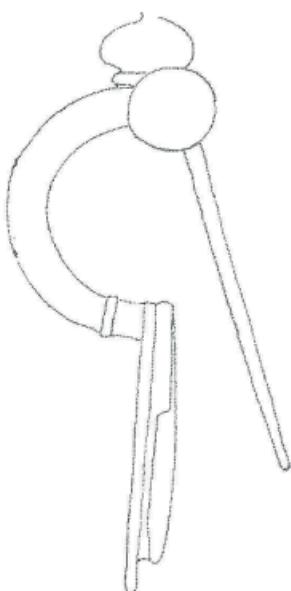
371

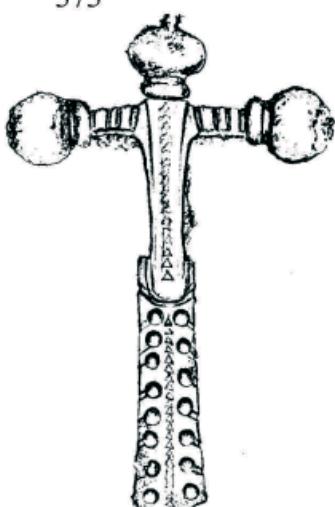
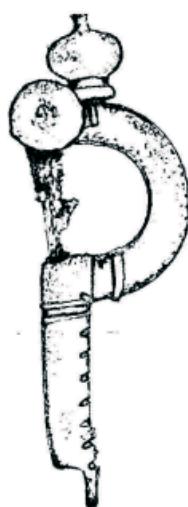
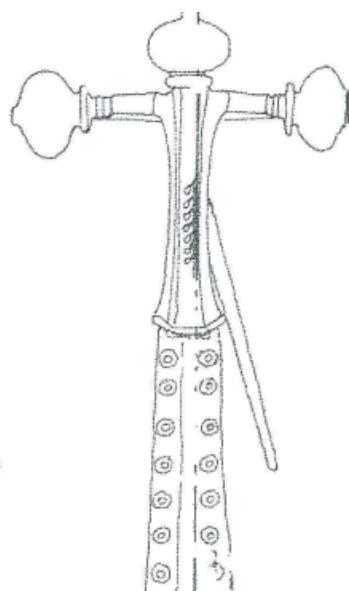
372

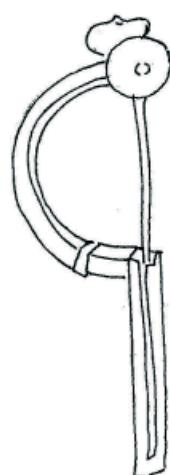
373

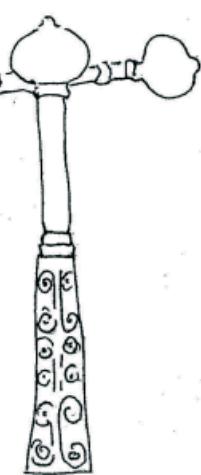
374

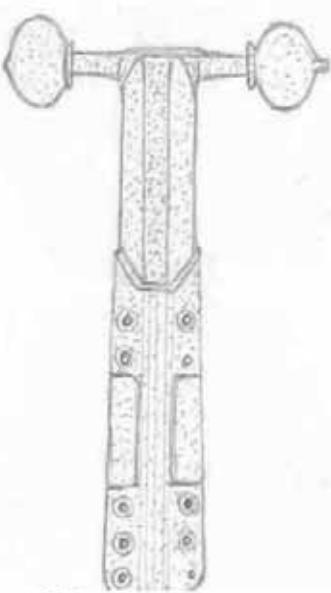
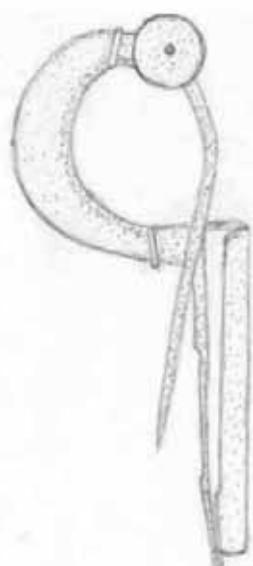
375

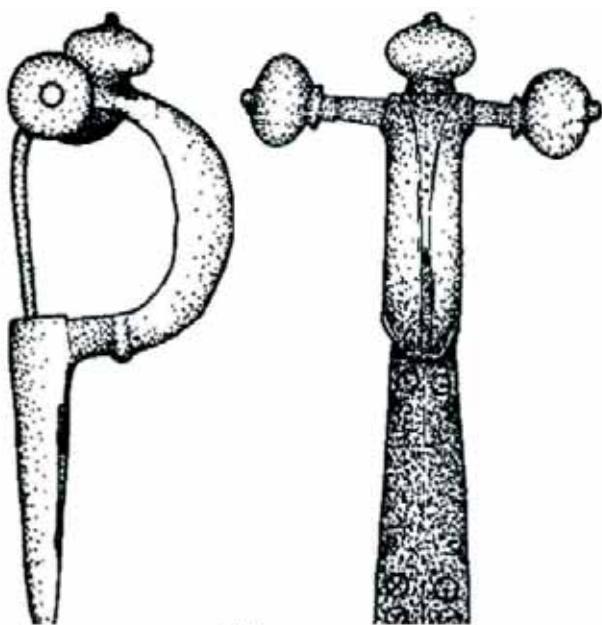
376

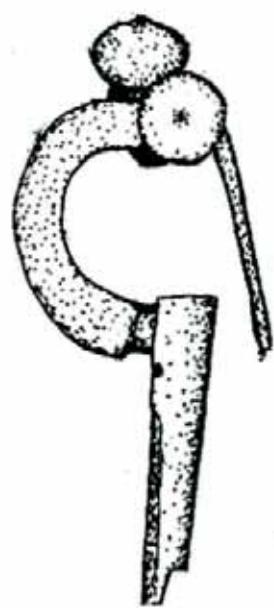
T. XXXVIII

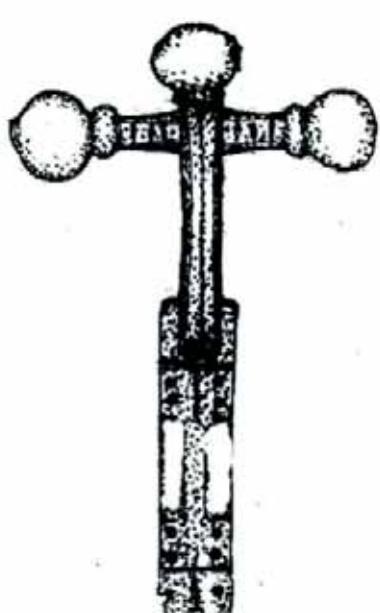
377

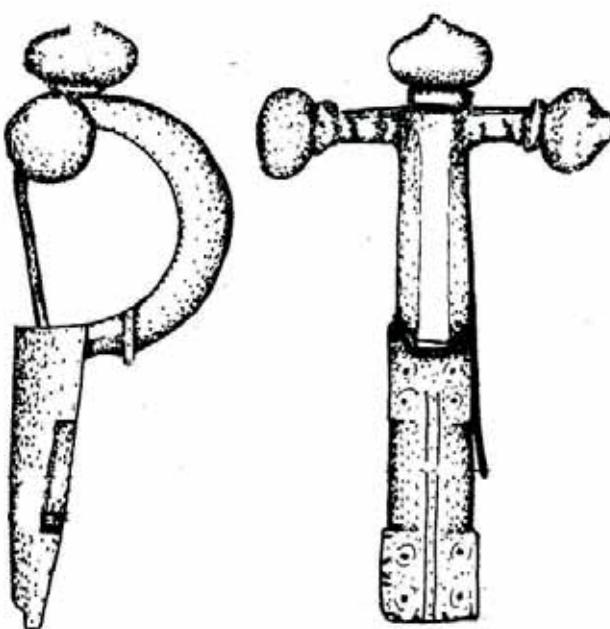
378

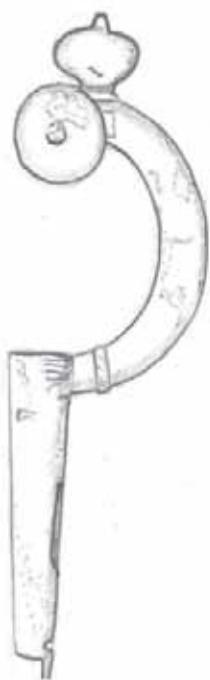

379

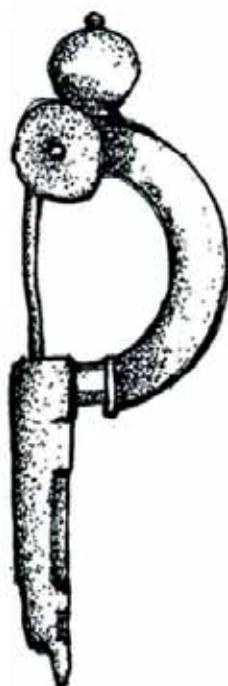
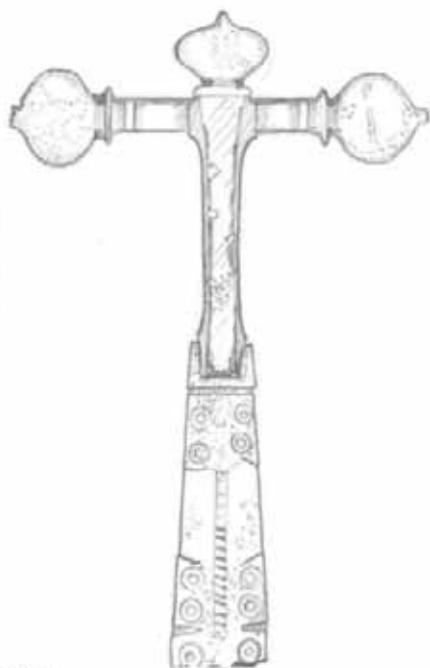

380

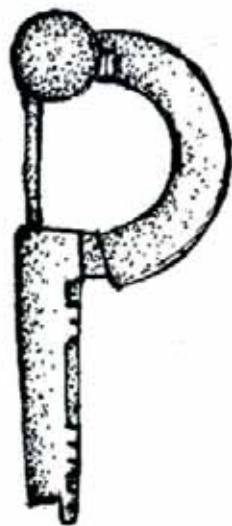

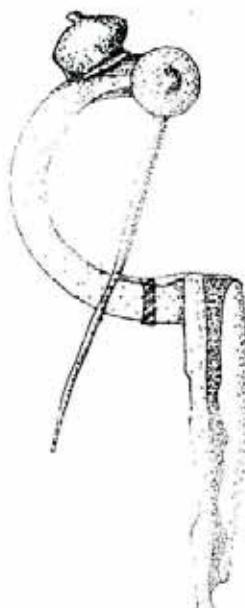
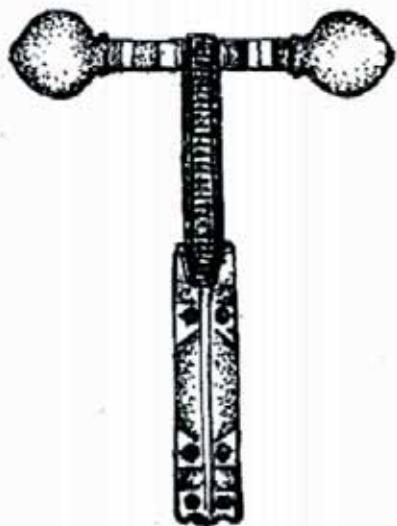
381

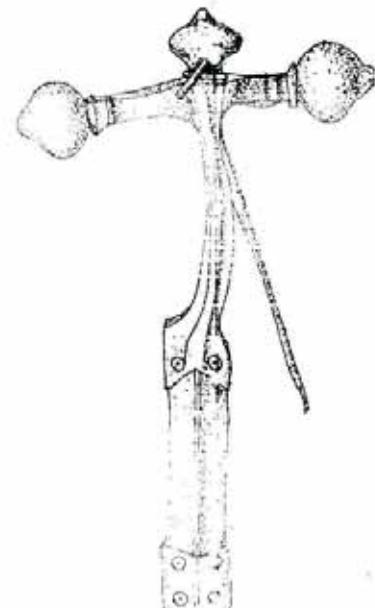
382

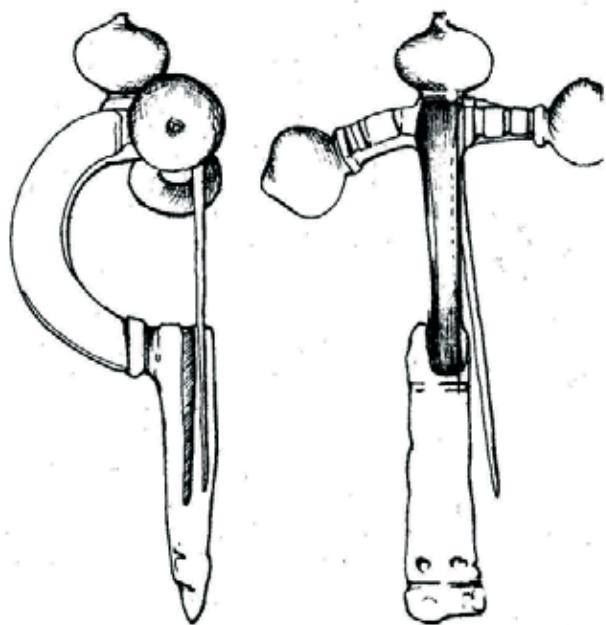

383

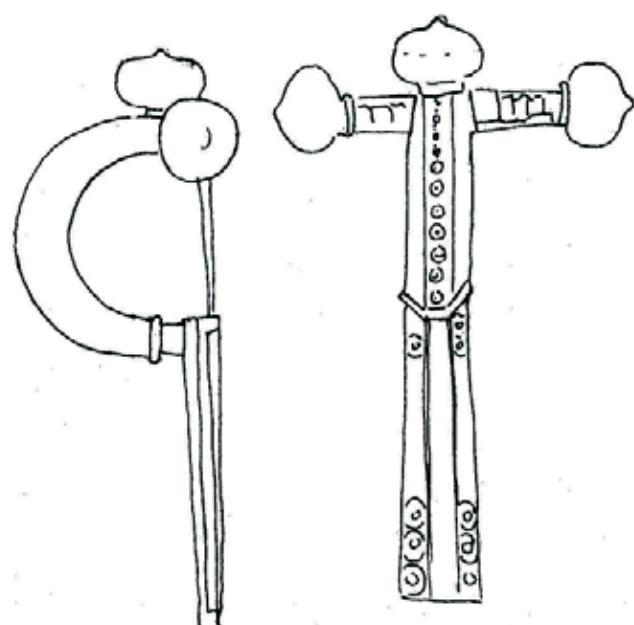

384

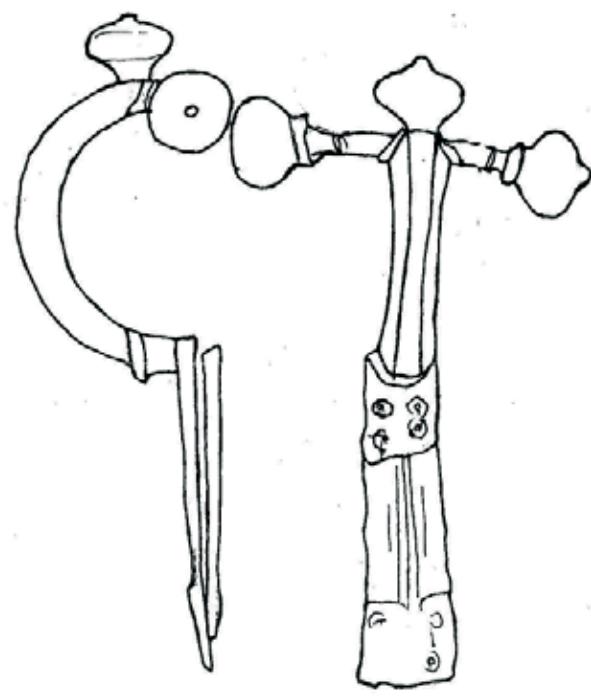

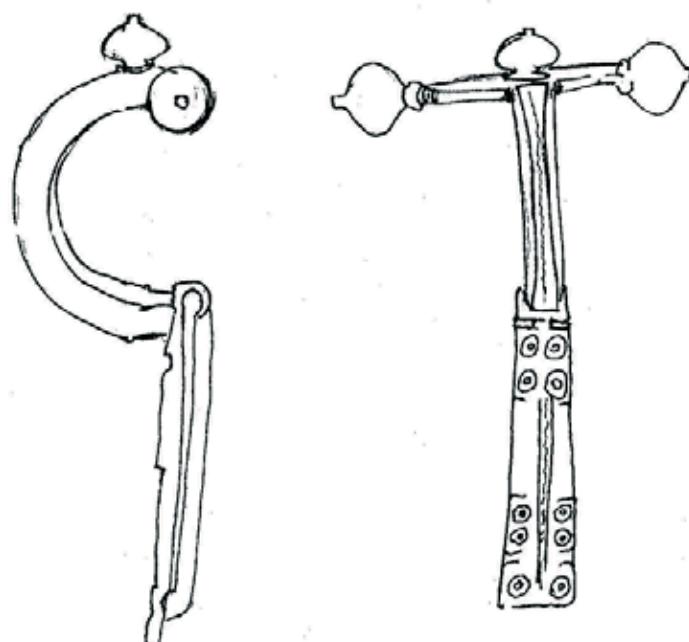
385

386

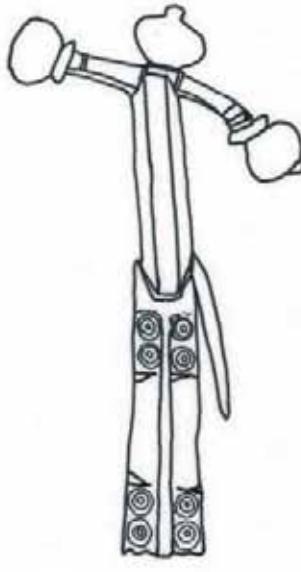
387

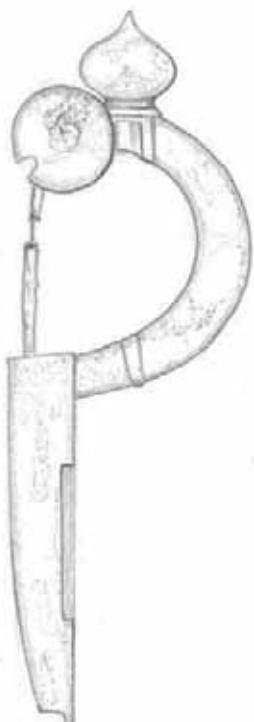
388

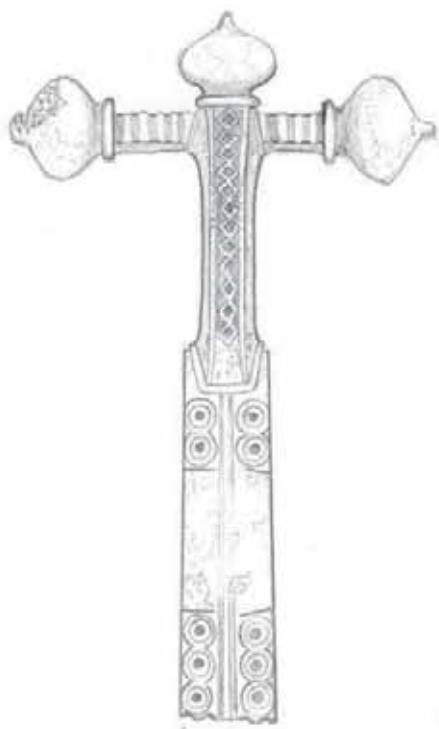
389

389

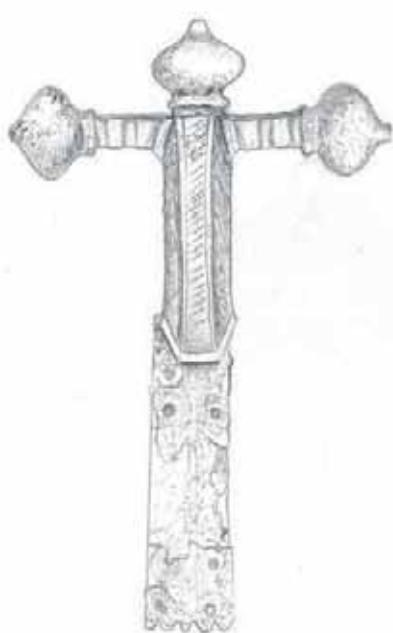
390

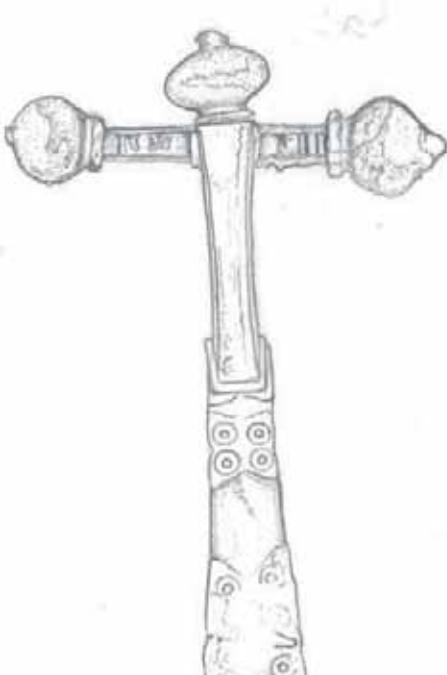
390

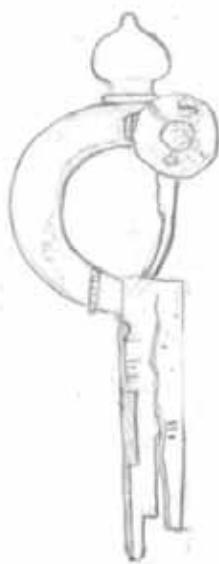
391

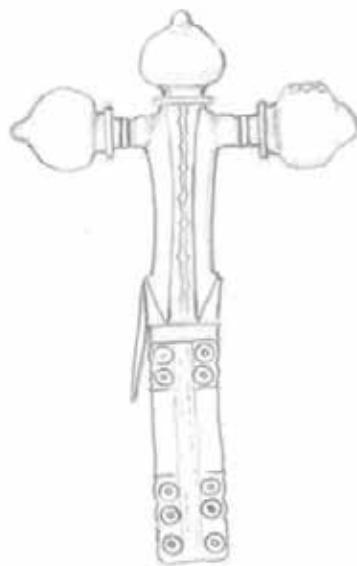
392

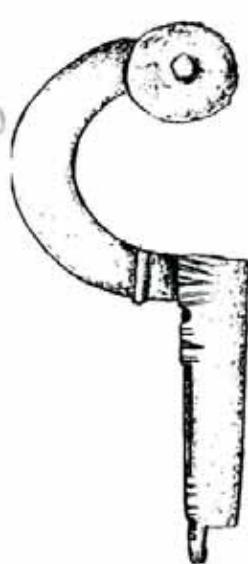
392

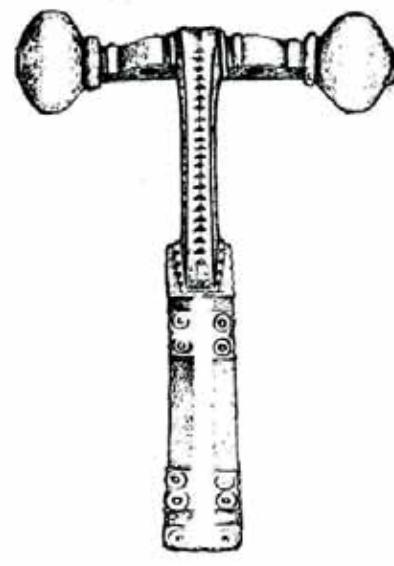
393

394

395

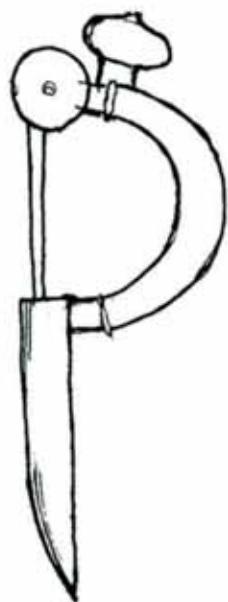
396

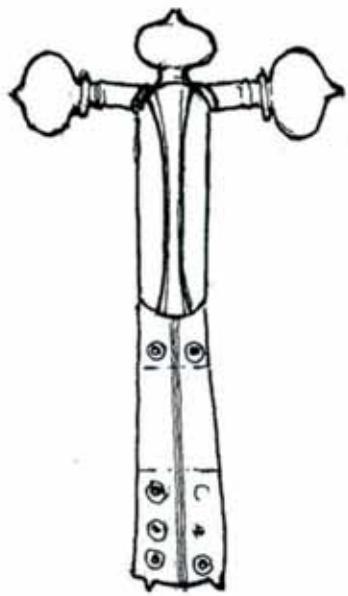
397

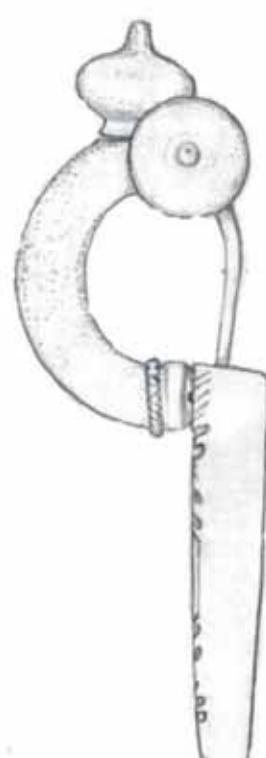
398

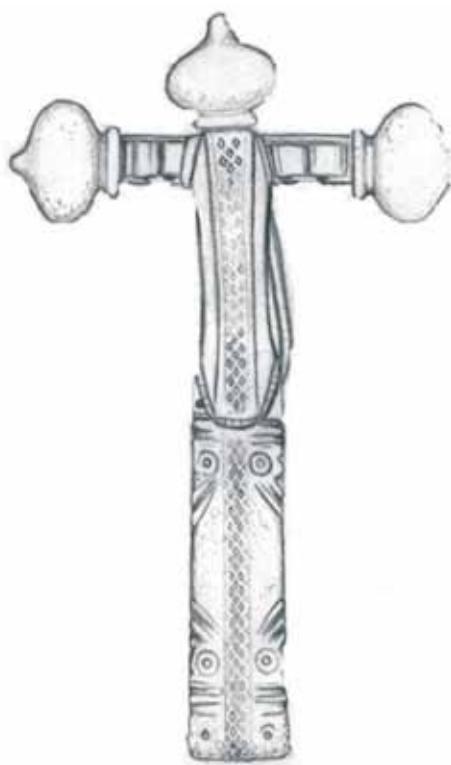
398

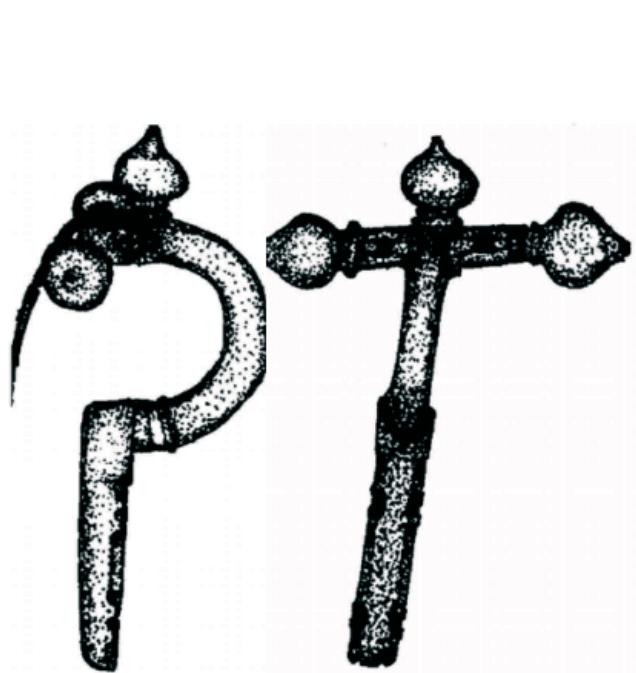
399

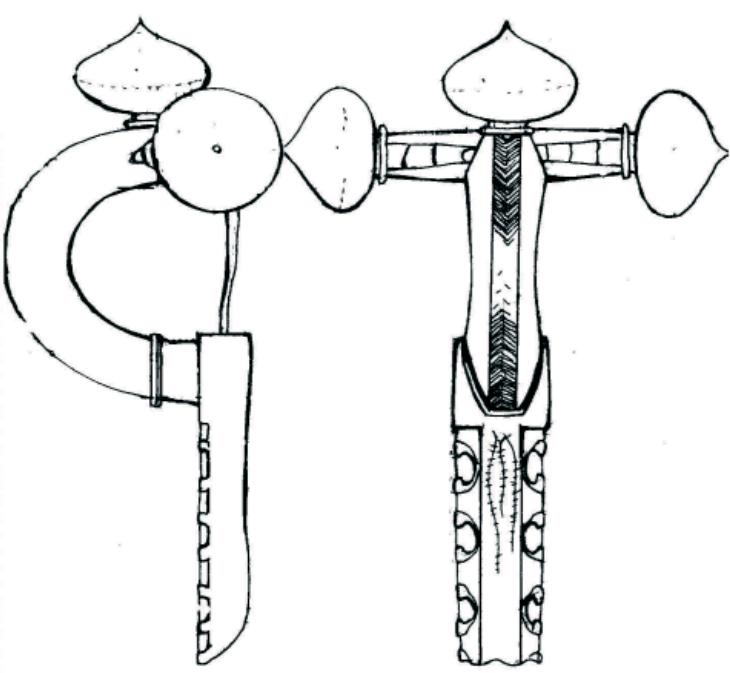
400

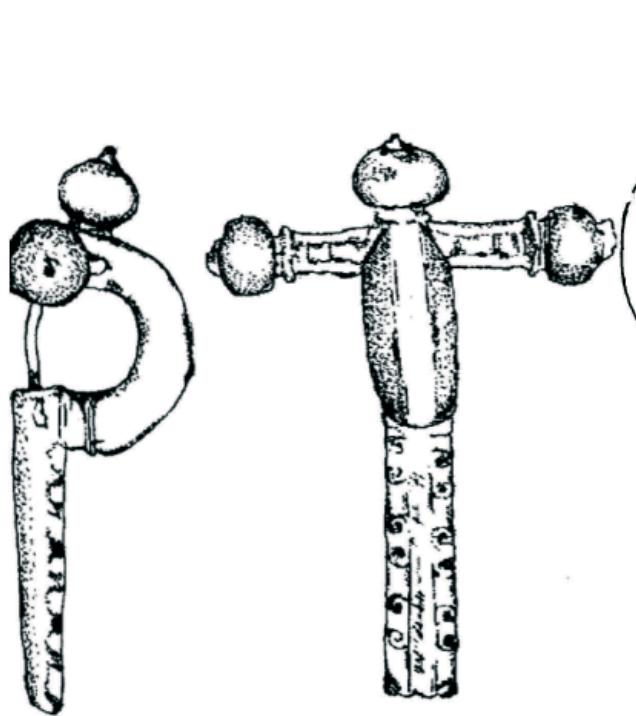
401

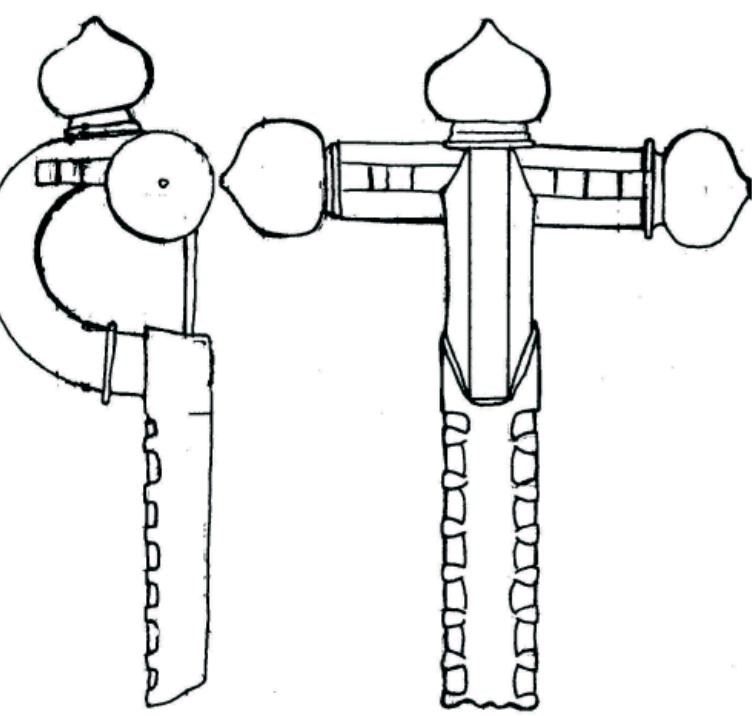
402

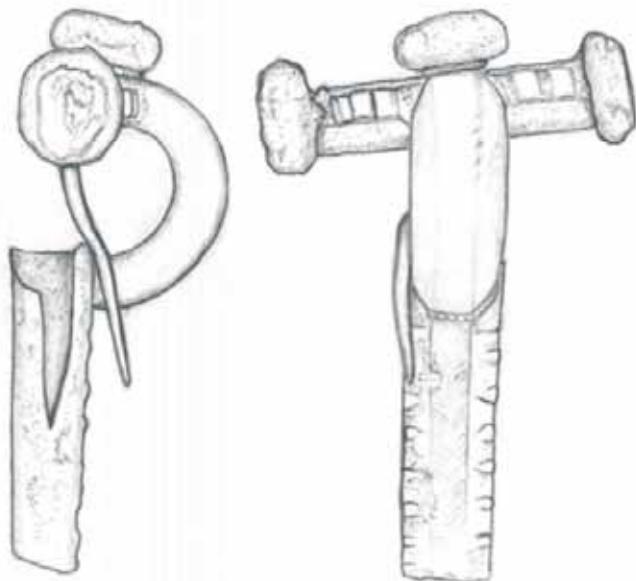
403

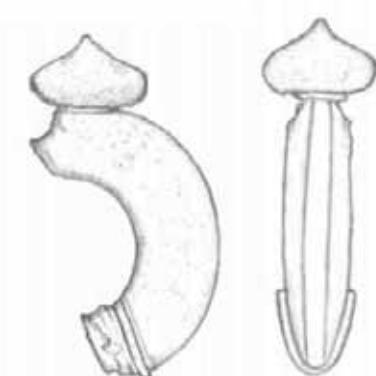
404

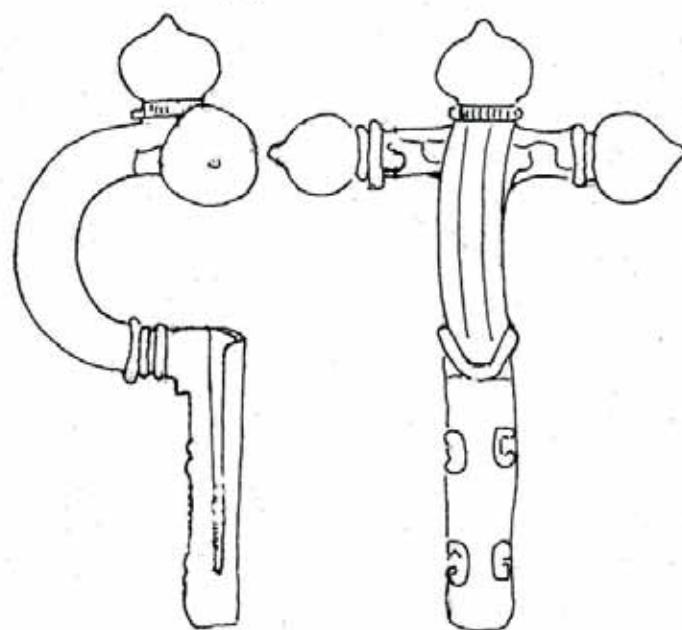
405

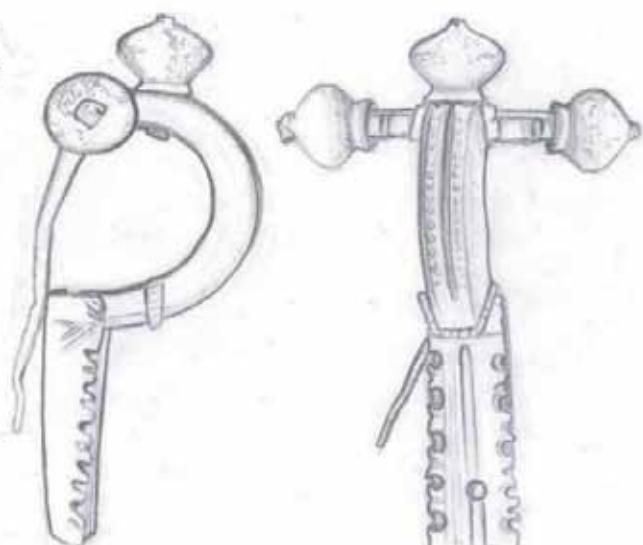
406

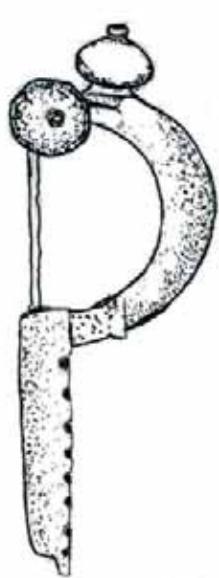
407

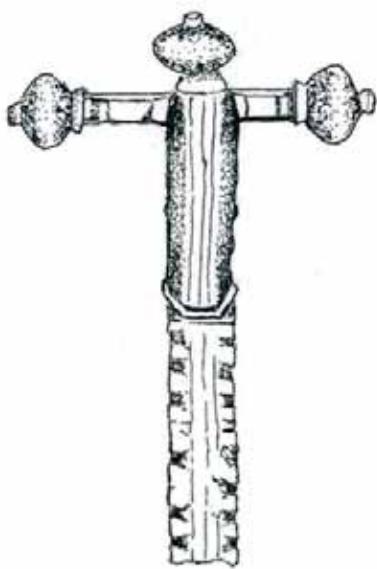
408

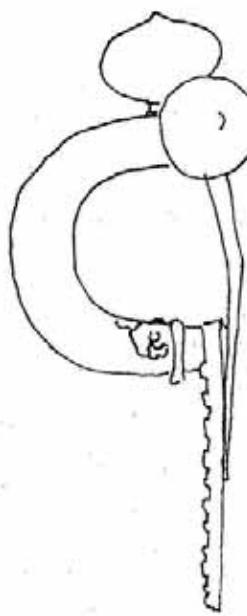
409

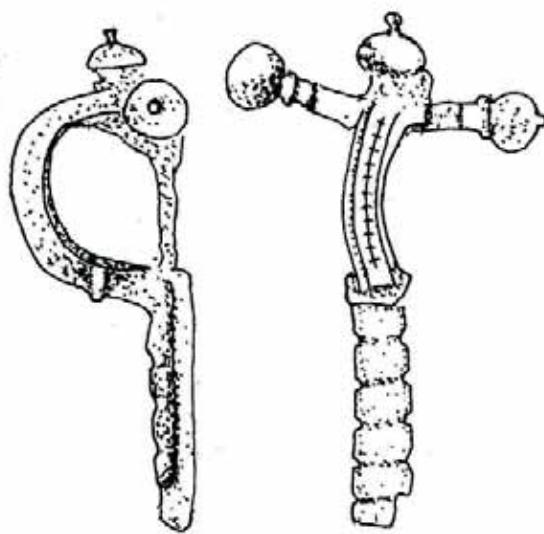
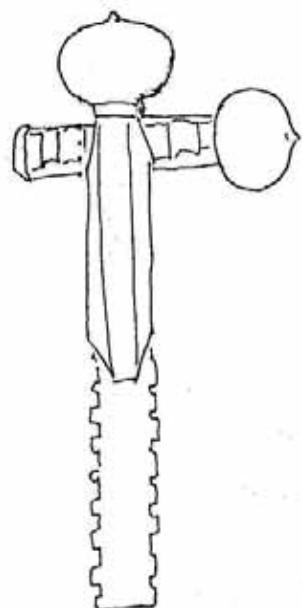
410

411

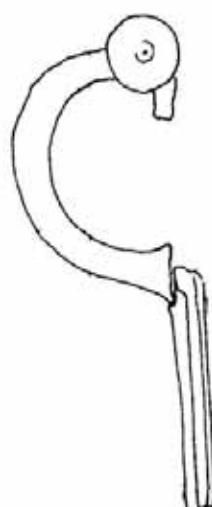
412

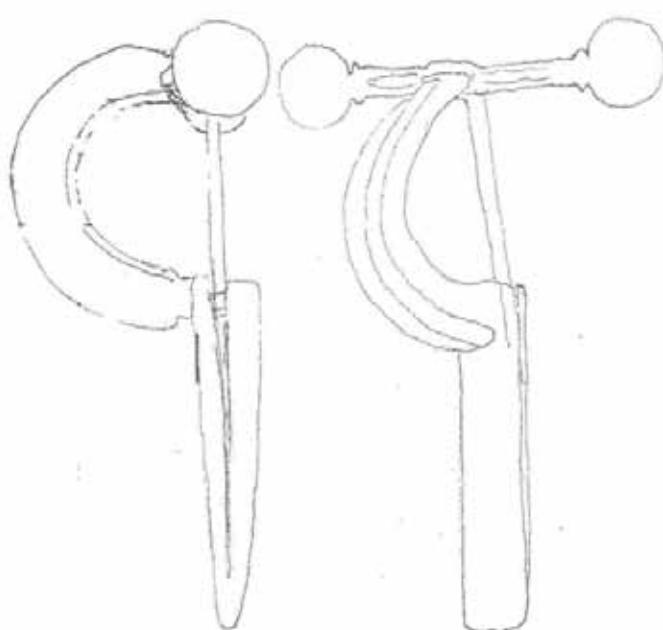
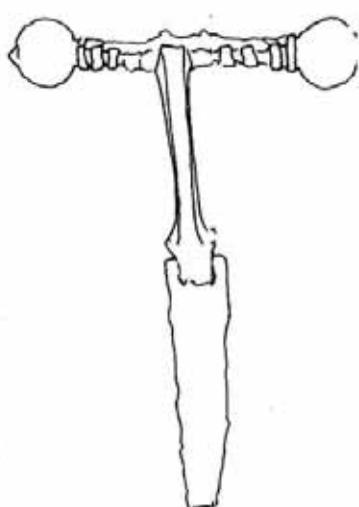
413

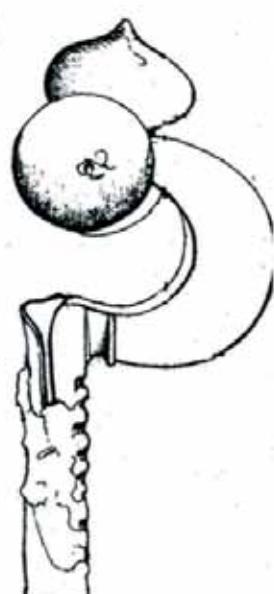
414

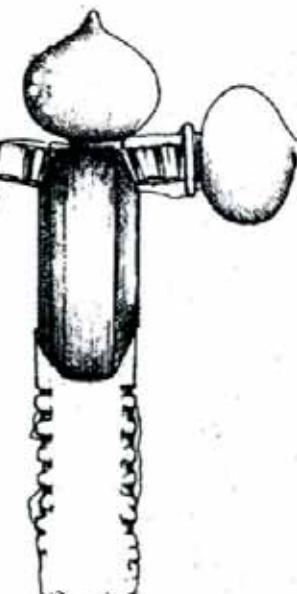
415

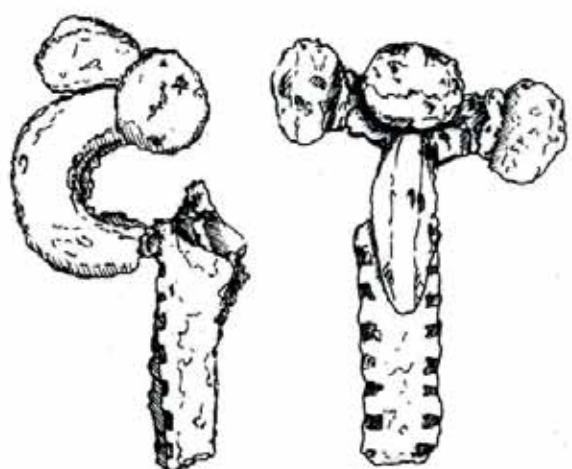

416

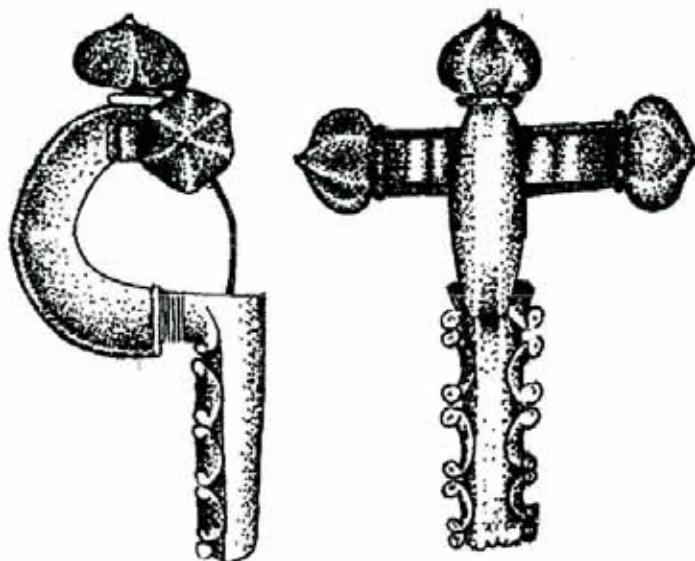

417

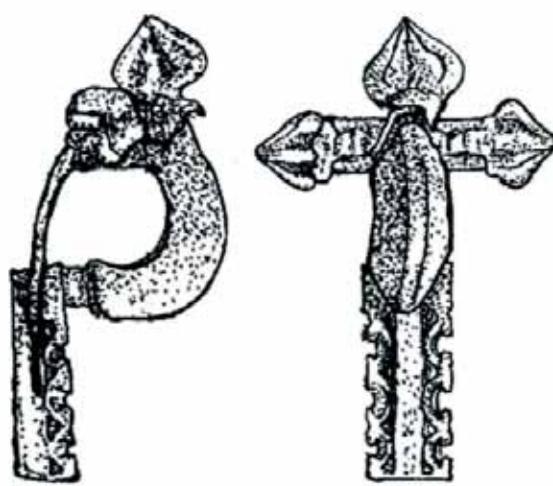

418

419

420

421

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

904:391.7]"652"(497.11)(083.82)

РЕДИЋ, Саша

Nalazi rimskih fibula na nekropolama Viminacijuma / Saša Redžić.
- Beograd : Centar za nove tehnologije Viminacium : Arheološki institut
= Belgrade : Center for new technology Viminacium : Archaeological Institute, 2007 (Beograd : Digital Art). - 89 str., XIVII listova s tablama : ilustr. ; 22 x 28 cm. - (Arheologija i prirodne nauke. Posebna izdanja, ISSN 1820-6492 ; 2)

Tekst štampan dvostubačno. - Tiraž 500. -Abstract: Finding of Roman brooches in the cemeteries of Viminacium. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. -Bibliografija: str. 87-89.

ISBN 978-86-87271-02-9 (CNTV)

а) Фибуле, римске - Виминацијум- Каталози
COBISS.SR-ID 145775884

ISSN 1820-6492
ISBN 978-86-87271-02-9